

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग

वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन

आ.व. २०८१/०८२

वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आ.व. २०८१/८२

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

वातावरण विभाग

बबरमहल, काठमाडौं

सल्लाहकार

ज्ञानराज सुवेदी, महानिर्देशक, वातावरण विभाग

प्रतिवेदन तयारी समिति

१. उप-सचिव, तिर्थराज राई – संयोजक
२. वातावरण निरीक्षक, नविना महर्जन – सदस्य
३. वातावरण निरीक्षक, स्वस्ती श्रेष्ठ – सदस्य
४. केमिष्ट, सरिता पौडेल – सदस्य
५. वातावरण निरीक्षक, हसना श्रेष्ठ – सदस्य
६. वातावरण निरीक्षक, रविन शाक्य – सदस्य सचिव

प्रकाशक	:	वातावरण विभाग, बबरमहल, काठमाण्डौ
लेआउट	:	रविन शाक्य
संस्करण	:	२०८२
प्रकाशित थान	:	२००
सर्वाधिकार	:	प्रकाशकमा निहित
राय, सुझाव र सल्लाहका लागि	:	वातावरण विभाग, बबरमहल, काठमाण्डौ
		फोन नं: ०१-५३२०४९७, ०१-५३२०८३७
		ईमेल: info@doenv.gov.np

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग
बबरमहल, काठमाण्डौ

दुई शब्द

नेपाल सरकारले वातावरण क्षेत्रमा अवलम्बन गरेका नीति, योजना र रणनीति अन्तर्गत रही विभागले विभिन्न कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्दै आइरहेको छ। वातावरणका क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूको समाधान गरी व्यवस्थित र स्वच्छ वातावरण सिर्जना गर्न, नेपाल सरकारका कानूनहरू तथा मापदण्डहरूका पालना गराउन र सो को अनुगमन गर्न, वातावरण प्रवर्द्धन एवं संरक्षणका लागि जनचेतना अभिवृद्धि गर्न, विकासलाई वातावरण मैत्री, सन्तुलित र दिगो बनाउनका लागि वातावरणीय परीक्षण, अनुगमन, वातावरण प्रदूषण न्यूनीकरण, वातावरण संरक्षणका क्षेत्रमा अध्ययन तथा अनुसन्धान कार्यहरूमा यस विभाग क्रियाशिल रही आएको छ ।

यस वार्षिक प्रतिवेदनमा विभागबाट आर्थिक वर्ष २०८१/०८२ को वित्तीय तथा भौतिक विवरण तथा यस अन्य सञ्चालित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू उपलब्धीहरू प्रस्तुत गरिएको छ । यो अवधिमा नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्य कमोजिमको कार्यक्रम कार्यान्वयन गरी सो बमोजिम अपेक्षित नतिजा पनि हासिल गर्न विभाग सफल भएको छ। यो वर्ष विभागले उल्लेख्य कार्य अन्तर्गत अनुगमन तथा सवारी प्रदूषण छड्के चेक जाँच लाई उच्च प्राथमिकतामा राखी जम्मा वातावरणीय अध्ययन भएका आयोजना तथा उद्योग प्रतिष्ठानहरूको १९९ वटा अनुगमन कार्य गरीएको थियो भने सवारी प्रदूषणमा समेत ९२७ वटा चारपाङ्ग्रे सवारी साधनको चेक जाँच कार्य भएको थियो। त्यसैगरी कुल ६३ वटा पूँजिगत तथा चालु कार्यक्रमहरू मध्ये ४७ वटा कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका छन्। वातावरण विभागद्वारा चालु वर्षमा प्रगति भएको सम्पूर्ण कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरूको बारेमा समावेश गरिएको र यस प्रतिवेदनले सरोकारवाला एवं आम सर्वसाधारणमा जानकारी प्राप्त हुने विश्वास लिएको छु।

अन्त्यमा, प्रतिवेदन तयारीको क्रममा प्रतिवेदन तयारी समितिलाई निर्देशन, परामर्श तथा सम्पादनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने साथै प्रतिवेदन छिटो प्रकाशनका लागि समग्र टोलीलाई सक्रियतापूर्वक परिचालन गरी विशेष सहयोग गर्नुहुने यस विभागका उप-महानिदेशक शैलेस कुमार झालाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु। त्यसैगरी, विभागका कार्यक्रमहरूको सञ्चालन तथा प्रतिवेदन तयार गर्न आवश्यक सामग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने शाखा प्रमुखहरू र प्रतिवेदन तयारी समितिका संयोजक तिर्थराज राई लगायत सबै सदस्य प्राविधिक कर्मचारी लगायत प्रतिवेदन तयारीदेखि प्रकाशनसम्म महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने वातावरण निरीक्षक रबिन शाक्य तथा सम्पूर्ण विभागका कर्मचारीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु।

प्रस्तुत प्रतिवेदनमा समसामायिक सुझाव, प्रतिक्रिया तथा परामर्शको अपेक्षा गर्दछु, जसले आगामी प्रतिवेदनहरूलाई अझै परिष्कृत र थप उत्तम बनाउन महत्वपूर्ण सहयोग पुग्नेछ, भन्ने विश्वास लिएको छु। धन्यवाद 🙏

(ज्ञानराज सुवेदी)
महानिदेशक

कार्यकारी सारांश

वातावरण विभागबाट आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा कार्यान्वयन भएका क्रियाकलापहरूको वार्षिक उपलब्धि समेटी सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ५ को उपदफा ३ तथा सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ व्यवस्था बमोजिमको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन तयार गरिएको हो।

आर्थिक वर्ष २०८१/८२ वातावरण विभागको कुल खुद बजेट रु. १३,९७,९२,०००/- मा रु. ९,४५,००,०००/- खर्च भएको छ। कुल खर्च प्रतिशत ६८.७८% रहेको छ भने समग्र भौतिक प्रगति ९८.८४ % रहेको छ। त्यसैगरी चालु बजेट तर्फ रु. ९,४१,९२,०००/- (६५.३९%) तथा पुँजीगत तर्फ रु. ४,५६,००,०००/- (७२.१७%) वित्तीय प्रगति भएको छ।

वातावरण विभागले परीक्षण तथा अनुगमन अन्तर्गत १० वटा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन स्वीकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण, ९३ वटा वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन र १०३ वटा उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी स्थ अनुगमन एवं निरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। अध्ययन, अनुसन्धान तथा कार्यविधि/निर्देशिका सम्बन्धमा नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग कलकारखानाबाट निष्काशित फोहर पानी आदिको जम्मा १३० वटा नमून संकलन गरी विश्लेषण समेत भएको, जलविद्युत आयोजनाहरूले गरेको वातावरणीय प्रवाह (e-flow) सम्बन्धी अध्ययन, वातावरणीय मापदण्ड तर्जुमा, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन निर्देशिका, वायुमारहेको Mercury को Dry and wet deposition विधिबाट अध्ययन रहेका छन्। प्रतिवेदन/जर्नल प्रकाशन अन्तर्गत वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी सन् २०२४ को स्थिति प्रतिवेदन, वातावरण जर्नलको ११ औं अंक, आ.व. २०८०/८१ को वार्षिक प्रगति पुस्तिका तथा वातावरण बुलेटिनको ३ अंक समेत प्रकाशन गरिएको छ। वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण कार्यक्रम अन्तर्गत नेपाल टेलिभिजनबाट १२ भाग वातावरण चौतारी प्रसारण भएको छ भने रेडियो नेपालबाट ६० दिन तथा मेट्रो ट्राफिक एफ.एम. बाट २०० दिन वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी जिङ्गल प्रसारण तथा जम्मा ८ वटा रेडियो जिङ्गलको उत्पादन भएको छ। मर्मत संभार अन्तर्गत यस अवधिमा ११ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको मर्मत संभार गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ भने GCMS, AAS, Spectrophotometer को समेत नियमित मर्मत कार्य सम्पन्न भएको छ। अन्त्यमा विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा वन परिसर सरसफाई, वातावरण पत्रकारिता पुरस्कार प्रदान गर्नुका साथै माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री नवल किशोर साह सुडीज्यूको प्रमुख आतिथ्यमा मूल समारोहको आयोजना गरी मनाइएको छ। अन्तरक्रिया, बैठक तथा गोष्ठी काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया, पूर्व योजना तर्जुमा गोष्ठी, वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धमा सरोकारवाला निकायहरूसंगको सहकार्यमा अन्तरक्रिया तथा सचेतना कार्यक्रम तथा कृषि तथा वातावरण विच अन्तर सम्बन्धित विषयमा गोष्ठी कार्यक्रम सञ्चालन गरीएको थियो। अन्य कार्यक्रममा वातावरण विभागको ५ वर्षीय Strategic Plan, सवारी प्रदूषण छड्केमा जम्मा ९२७ वटा डिजेलबाट चल्ने चार पाङ्ग्रे सवारी साधनको जाँच, २५ वटा विद्यालयमा विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन तथा विभागको कर्मचारीहरूको लागि EMS (ISO 14001:2015), basic WRF, Environmental Audition, Advanced Data Analysis को तालिम समेत सम्पन्न भएको छ।

पूँजीगत खर्चतर्फ मुस्ताङ जिल्लाको सदरमुकाम जोमसोममा एक वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको स्थापना तथा निर्माणको सम्बन्धमा क्यालिब्रेसन र उपकरण मर्मत कक्षको पुनर्निर्माण र विभागको हलको ईन्टेरियल डिजाईन सहित उपकरण जडान सम्पन्न गरिएको छ। त्यसैगरी वातावरणीय सचेतनाको लागि क्यामरा लगायत Podcast सञ्चालनको लागि सामग्री तथा अन्य Accessories हरूको खरीद कार्य पनि सम्पन्न भएको छ भने Spare Parts खरीद तर्फ Air Quality DAQ and Housing र Air Quality PM Equipment का सामग्रीहरूको खरीद भएको छ।

संक्षेपीकरण

AAS	:	Atomic Absorption Spectrometry
APMMN	:	Asia Pacific Mercury Monitoring Network
AQMS	:	Air Quality Monitoring Station
BOD	:	Biochemical Oxygen Demand
CNG	:	Compressed Natural Gas
CO	:	Carbon monoxide
COD	:	Chemical Oxygen Demand
CSP	:	Corporate Social Program
DAQ	:	Dust and Air Quality
EC	:	Electric Conductivity
EIA	:	Environmental Impact Assessment
EMS	:	Environmental Management System
EPA	:	Environmental Protection Agency
e-flow	:	Environmental Flow
GCMS	:	Gas Chromatography-Mass Spectrophotometry
GEE	:	Google Earth Engine
HC	:	Hydrocarbon
ICIMOD	:	International Centre for Integrated Mountain Development
ISO	:	International Organization for Standardization
LIMS	:	Laboratory Information Management System
LPG	:	Liquefied Petroleum Gas
Merpas	:	Mercury Passive Air Sampler
NOx	:	Nitrogen Oxide
PM	:	Particulate Matter
QGIS	:	Quantum Geographic Information System
SPM	:	Suspended Particulate Matter
TDS	:	Total Dissolved Solids
TOC	:	Total Organic Carbon
TSS	:	Total Suspended Solids
US	:	United States of America
USAID	:	United States Agency for International Development
WRF	:	Weather Research and Forecasting
आ.व.	:	आर्थिक वर्ष

तालिका, चित्र, तथा तस्विरहरूको सूची

तालिका १: वातावरणीय मापदण्डहरूको सूची	3
तालिका २: वातावरण विभागबाट आ.व. २०८०/८१ मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमहरूको प्रगति विवरण (रु. हजारमा)	8
तालिका ३: आ.व. २०८१/८२ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश कार्यक्रमको लक्ष्य तथा प्रगति विवरण	8
तालिका ४: आ.व. २०८१/८२ को मुख्य कार्यहरूको प्रगति/उपलब्धि	9
तालिका ५: आ.व. २०८१/८२ मा भएका खरिद तथा निर्माण	11
तालिका ६: वातावरणीय परीक्षण गरिएका आयोजनाहरूको सूची	17
तालिका ७: विभिन्न नदी, ताल र ऋतु अनुसारको पानी नमूना संकलनको संख्या	27
तालिका ८: पारोको नमूना संकलन तथा परीक्षणको विवरण	30
तालिका ९: MERPAS बाट वायुको नमूना संकलन तथा पारोको परीक्षणको विवरण	31
तालिका १०: आकाशबाट परेको पानी तथा पारोको मात्रा परीक्षण	31
तालिका ११: वातावरण चौतारी कार्यक्रम प्रसारणको सूची	33
तालिका १२: वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारबाट पुरस्कृत भएका पत्रकारहरूको विवरण	49
चित्र १: आ.व. २०८१/८२ को मुख्य कार्यक्रमहरूको वित्तीय प्रगति	11
चित्र २: क्षेत्रगत वातावरणीय अनुगमन गरिएका आयोजनाहरू	18
तस्विर १: वातावरणीय अध्ययन स्वीकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमनको केही झलक	20
तस्विर २: देशका विभिन्न स्थानमा रहेका उद्योग प्रतिष्ठानहरूको स्थलगत वातावरणीय अनुगमन गरिदै गरेका तस्विरहरू	22
तस्विर ३: वातावरणीय प्रवाहको स्थलगत तस्विरहरू	24
तस्विर ४: नदी तथा तालको पानीको नमूना	28
तस्विर ५: वातावरण विभागले आ.व. २०८१/८२ मा प्रकाशन गरेका वातावरण बुलेटिनका तीन अंक	38
तस्विर ६: विश्व वातावरण दिवस २०२४ को अवसर गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकमा मिति २०८०/०२/२३ छापिएको सम्माननीय प्रधानमन्त्री, माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री सहितको शुभकामना सन्देश	43
तस्विर ७: वातावरण दिवस, २०२५ को अवसरमा “प्लाष्टिकजन्य प्रदूषण न्यूनीकरण: हाम्रो दायित्व” मूल विषयमा विशेष संवाद उत्पादन तथा प्रसारण	44
तस्विर ८: विश्व वातावरण दिवस, २०२५ को मूल समारोह समापन पश्चातको सामूहिक तस्विर ।	44
तस्विर ९: काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा समन्वय समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम	46
तस्विर १०: कार्यक्रममा सहभागीहरू छलफलको क्रममा	48
तस्विर ११: माननीय वन तथा वातावरण राज्य मन्त्री र श्रीमान् सचिव लगायत वातावरण पत्रकारिता पुरस्कारबाट सम्मानित पत्रकारहरूसँग सामूहिक तस्विर	50
तस्विर १२: काठमाडौं उपत्यका ट्राफिक प्रहरी कार्यालयको सहभागितामा उपत्यकाका विभिन्न स्थानहरूमा गरिएका छड्के सवारी प्रदूषण अनुगमनका झलकहरू	51
तस्विर १३: विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत भएका क्रियाकलापहरू	53
तस्विर १४: वातावरणीय प्रयोगशाला शाखाबाट सञ्चालित प्रयोगशाला सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि तालिम	55
तस्विर १५: नीलो आकाशका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्वच्छ हावा दिवस को अवसरमा मिति २०८१/०५/२४ मा भएको स्वच्छ हावा सम्बन्धी राष्ट्रिय सम्मेलन ।	56
तस्विर १६: नेपाल सरकार वन तथा वातावरण मन्त्रालय वातावरण विभाग समेत आयोजना रहेको वायु प्रदूषण सम्बन्धी एशिया प्यासिफिक संगठन (UN ESCAP) काठमाडौंमा आयोजित गोष्ठी ।	58
तस्विर १७: नेपाल सरकार वन तथा वातावरण मन्त्रालय वातावरण विभाग समेत आयोजना रहेको वायु प्रदूषण सम्बन्धी एशिया प्यासिफिक संगठन (UN ESCAP) काठमाडौंमा आयोजित गोष्ठी ।	58
तस्विर १८: उप-प्रधानमन्त्री तथा सहरी विकास मन्त्री प्रकाशमान सिंहज्यूको अध्यक्षतामा वायु गुणस्तर सुधारको लागि सरोकारवाला तथा विज्ञहरूसँग बसेको बैठक	59

विषयसूची

कार्यकारी सारांश	IV
संक्षेपीकरण	V
विषयसूची.....	VII
परिच्छेद - १.....	1
पृष्ठभूमि.....	1
१.१ परिचय.....	1
१.१.१ उद्देश्य	1
१.१.२ कार्य.....	2
१.१.३ क्षेत्राधिकार	2
१.२ सांगठनिक संरचना.....	3
१.२.१ वातावरण विभागको सांगठनिक संरचना	3
१.२.२ कर्मचारी दरबन्दी विवरण.....	3
१.३ विभागको कार्यसम्पादनसँग सम्बद्ध ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्डहरू.....	3
परिच्छेद - २.....	8
वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगतिको सारांश	8
२.१ आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमको प्रगति विवरण.....	8
२.२ नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश भएको कार्यक्रमको प्रगति विवरण	8
२.३ मुख्य कार्यहरूको प्रगति/उपलब्धि	9
२.४ विभागद्वारा आ.व. २०८१/८२ मा भएका खरिद तथा निर्माण	11
२.५ विभागबाट सम्पन्न गरिएका अन्य कार्यहरूको विवरणहरू	11
परिच्छेद - ३.....	13
कार्यक्रम/क्रियाकलापहरूको प्रगति विवरण.....	13
क) पूँजिगत खर्च अन्तर्गतको कार्यक्रमहरू.....	13
३.१ वायु गुणस्तर मापन केन्द्र.....	13
३.२ निर्माण सम्बन्धी कार्य.....	13
३.२.१ क्यालिब्रेसन र उपकरण मर्मत कक्षको पुनर्निर्माण	13
३.२.२ विभागको हलको ईन्टेरियल डिजाईन सहित उपकरण जडान	14
३.३ वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सामग्री खरिद.....	14
३.३.१ क्यामरा लगायत अन्य ACCESSORIES सामग्री खरिद	14
३.३.२ ENVIRONMENT PODCAST को लागि सामग्री खरिद	15
३.४ स्पेयर पार्ट्स खरीद.....	15
३.४.१ SPARE PARTS AND CONSUMABLES FOR EXISTING AIR QUALITY DAQ AND HOUSING	15
३.४.२ SPARE PARTS AND CONSUMABLES FOR EXISTING AIR QUALITY PM EQUIPMENT	15
ख) चालु खर्च अन्तर्गतको कार्यक्रमहरू	15
३.५ परीक्षण तथा अनुगमन	16
३.५.१ EIA गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण.....	16
३.५.२ वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन.....	17
३.५.३ उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन एवं निरीक्षण	20
३.६ अध्ययन, अनुसन्धान तथा कार्यविधि/निर्देशिका	22
३.६.१ जलविद्युत आयोजनाहरूले गरेको वातावरणीय प्रवाह (E-FLOW) सम्बन्धी अध्ययन	22
३.६.२ वातावरणीय मापदण्ड तर्जुमा	24
३.६.३ वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन निर्देशिका तयारी तथा प्रकाशन गर्ने (अन्तरक्रिया समेत) कार्यक्रम.....	24
३.६.४ स्थानीय तहहरूले गरेका असल अभ्यासहरूको अवलोकन तथा प्रतिवेदन	25

३.६.५ वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरुलाई शोध सहायता कार्यक्रम.....	25
३.६.६ नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग कलकारखानाबाट निष्काशित फोहरपानीको प्रदूषणको अवस्थाको अध्ययन.....	26
३.६.७ वायुमारहेको MERCURY को DRY AND WET DEPOSITION विधिबाट अध्ययन.....	29
३.७ सचेतनामूलक सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण.....	31
३.७.१ वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण	32
३.८ सूचना प्रणाली तथा सफ्टवेयर सञ्चालन तथा मर्मत संभार	35
३.८.१ विभागको वेबसाईट अद्यावधिक	35
३.८.२ पुस्तकालय सुदृढीकरण.....	35
३.९ प्रतिवेदन/जर्नल प्रकाशन	36
३.९.१ वायु गुणस्तर मापन केन्द्र बाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन तयार तथा प्रकाशन.....	36
३.९.२ आ.व. २०८०/८१ वार्षिक प्रगति पुस्तिका	37
३.९.३ वातावरण जर्नल	37
३.९.४ वातावरण बुलेटिन.....	37
३.१० वार्षिक मर्मत संभार.....	39
३.१०.१ जल तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र तथा वायु डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको सञ्चालन खर्च	39
३.१०.२ नियमित मर्मत सम्भार (२६ AIR QUALITY MONITORING STATIONS र २५ DISPLAY BOARD).....	39
३.१०.३ अत्याधुनिक उपकरणहरु GCMS, AAS, SPECTROPHOTOMETER, LABORATORY INFORMATION MANAGEMENT SYSTEM (LIMS) आदिको वार्षिक मर्मत संझौता गर्ने	39
३.१०.४ वातावरणीय प्रयोगशालामा भैपरी आउने समस्याको समाधानको लागि उपकरण, स्पेयर पार्टस, ग्याँस, ग्याँस रेगुलेटर, पि.पि.ई आदि खरिद, मर्मत संभार तथा अन्य आवश्यक प्रयोगशाला सञ्चालन खर्च.....	40
३.११ विश्व वातावरण दिवस.....	41
३.१२ अन्तरक्रिया, बैठक तथा गोष्ठी	45
३.१२.१ काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम	45
३.१२.२ पूर्व योजना तर्जुमा गोष्ठी	46
३.१२.३ वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धमा सरोकारवाला निकायहरूसंगको सहकार्यमा अन्तरक्रिया तथा सचेतना कार्यक्रम	46
३.१२.४ कृषि तथा वातावरण विच अन्तर सम्बन्धित विषयमा गोष्ठी कार्यक्रम सञ्चालन.....	48
३.१३ अन्य कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरु	48
३.१३.१ वातावरण विभागको ५ वषीय STRATEGIC PLAN	49
३.१३.२ वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कार.....	49
३.१३.३ सवारी प्रदूषण छड्के.....	50
३.१३.४ विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम.....	51
३.१३.५ विभागको कर्मचारीका लागि EMS (ISO 14001:2015), BASIC WRF, ENVIRONMENTAL AUDITION, ADVANCED DATA ANALYSIS तथा अन्य व्यक्तिगत सिप विकास तालिम ।	53
३.१३.६ वातावरणीय प्रयोगशाला सञ्चालनको लागि आवश्यक रसायन तथा ग्लासवेयर खरिद गर्ने.....	53
३.१३.७ ISO 17025 अनुरूप प्रयोगशाला गुण व्यवस्थापन कार्वान्वयन तथा प्रयोगशालामा रहेका बैज्ञानिक उपकरणहरु जस्तै AAS, GCMS सञ्चालनको लागि स्वदेश तथा विदेशमा सञ्चालन हुने तालिममा सहभागिता जनाउने	53
३.१४ विभागद्वारा सम्पादित अन्य क्रियाकलापहरु.....	55
३.१४.१ नीलो आकाशका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्वच्छ हावा दिवस	55
३.१४.२ विभाग तथा इसिमोड बिच भएको समझदारीपत्र हस्ताक्षर	57
३.१४.३ एशिया प्यासिफीक क्षेत्रको वायु प्रदूषण सम्बन्धी कार्याशाला गोष्ठी.....	58
३.१४.४ एशिया प्यासिफीक क्षेत्रको वायु प्रदूषण सम्बन्धी कार्याशाला गोष्ठी.....	59
परिच्छेद - ४	60
निष्कर्ष	60
अनुसूची	61
अनुसूची १: सांगठनिक संरचना	61

अनुसूची २: नागरिक वडापत्र	61
अनुसूची ३: आ.व. २०८१/८२ मा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण	63
अनुसूची ४: वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू रहेको स्थानहरूको विवरण	65
अनुसूची ५: वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षणको संक्षिप्त विवरण	65
अनुसूची ६: उद्योग प्रतिष्ठानहरूको अनुगमन तथा निरीक्षणको संक्षिप्त विवरण	69
अनुसूची ७: शोध सहायता प्रदान गरिएका शोध शीर्षक सहित विद्यार्थीहरूको विवरण.....	74
अनुसूची ८: नदीनाला, तालतलैयाको पानीको नमूना संकलनको विवरण	75
अनुसूची ९: उद्योग प्रतिष्ठान तथा वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको फोहर पानी संकलन तथा परीक्षणको विवरण.....	77
अनुसूची १०: वातावरण जर्नल २०२५ अंक ११	79
अनुसूची ११: विद्यालय केन्द्रीत वातावरण संरक्षण अन्तर्गत आर्थिक सहयोग प्रदान गरिएका विद्यालयको विवरण	80
अनुसूची १२ : विभागमा प्राप्त स्व: अनुगमन प्रतिवेदन प्राप्त भएका उद्योग/प्रतिष्ठान, आयोजनाहरूको विवरण	81
अनुसूची १३: आ.व. २०८१/८२ अधिकृतस्तर कर्मचारीहरूको वैदेशिक भ्रमण विवरण	89
अनुसूची १४: उजुरी अनुगमन तथा निरीक्षणको विवरण	91
अनुसूची १५: वायु डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डहरू रहेको स्थानको विवरण.....	92

परिच्छेद - १

पृष्ठभूमि

१.१ परिचय

वातावरण संरक्षण, प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रण र राष्ट्रिय सम्पदा संरक्षणका साथै नेपालले क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा गरेका प्रतिबद्धता कार्यान्वयनको लागि कार्यकारी निकायको आवश्यकता बोध गरी वि.सं. २०५२ सालमा जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालयको स्थापना भएको थियो । विभिन्न कालखण्डमा वातावरण मन्त्रालय नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को निर्णय बमोजिम कहिले विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयमा गाभ्ने तथा छुट्टिने निर्णय भईरह्यो । राज्य पुनर्संरचना तथा संविधानमा गरेको व्यवस्था अनुसार मन्त्रालयको संख्या हेरफेर गर्दा तत्कालिन जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालयबाट मिति २०७४/१२/०१ गते तात्कालिन वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयसँग गाभिई हालको वन तथा वातावरण मन्त्रालयको गठन भएको हो ।

वातावरण मन्त्रालय विभिन्न मन्त्रालयमा हुँदा मन्त्रालय अन्तर्गत कार्यान्वयनस्तरमा एक सशक्त निकायको आवश्यकता बोध गरिएको थियो भने अध्ययनको लागि कार्यटोली समेत गठन गरिएको थियो । मिति २०६१/०५/२२ मा अर्थ मन्त्रालयले विभागीय स्तरको निकाय गठन गर्न सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा सहमति सँगै मन्त्रालय अन्तर्गत वातावरण विभागको गठन गर्न तत्कालिन वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सहसचिवको संयोजकत्वमा शाखा प्रमुखहरू सम्मिलित एक कार्य टोली गठन गरिएको र सो कार्यटोलीले वातावरण विभागको गठन गर्न आवश्यक रहेको भनी मिति २०६५/१२/३० मा सँगठन पुनसंरचना सम्बन्धी प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पेश गरेको थियो । यसरी तयार भएको प्रतिवेदनको आधारमा वातावरण विभाग गठन गर्ने सिलसिलामा सँगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गर्न सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयबाट प्रतिनिधि माग गरिएको थियो ।

यसरी नेपालमा विद्यमान तथा बढ्दो वातावरणीय समस्याहरू न्यूनीकरण गर्नको लागि वातावरणीय मापदण्डहरू लागू गर्न दबाब दिने र अनुगमन गर्ने एउटा आधिकारिक निकायको आवश्यकता बोध लामो समय अघिदेखि नै गरिदै आएको थियो । वातावरणीय व्यवस्थापनको अवधारणालाई स्थानीय स्तरसम्म पुऱ्याउने, नेपालको जलवायु परिवर्तनका कारण सिर्जित समस्याहरूलाई समाधान गर्न सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबीच समन्वय कायम गर्ने र वातावरणीय व्यवस्थापनको प्रभावकारी अनुगमन गर्ने जस्ता कार्यहरू सम्पादन गर्न वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयअन्तर्गत नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को वि.सं. २०६९ साउन १२ गतेको निर्णयानुसार वातावरण विभागको गठन भई २०६९ चैत्र १ गतेदेखि काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, पनौती नगरपालिकास्थित सूचना प्रविधि पार्कबाट यस विभागले कार्य सञ्चालन शुरु गरेको थियो । करिब ८ महिना सो स्थानबाट कार्य सञ्चालन गरिरहेको विभाग मिति २०७० कार्तिक १६ गतेबाट ललितपुर जिल्लाको कुपण्डोलस्थित शहीद शुक्रमार्गमा भाडाको घरमा स्थानान्तरण भएको थियो । मिति २०७५/०४/३१ गतेको माननीय मन्त्रिस्तरीय निर्णयानुसार मिति २०७५/११/१९ गते बाट पुनः स्थानान्तरण भई काठमाण्डौ जिल्लाको बबरमहलस्थित वन परिसर भित्रको सरकारी भवनमा अवस्थित रही हाल सोही स्थानबाट विभागले आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । विशेषतः जल, वायु, भूमि (माटो) र ध्वनीप्रदूषणलगायतका जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र अनुकूलनको क्षेत्रमा वातावरण विभाग एक अग्रणी संस्थाको रूपमा क्रियासिल भई देशको वातावरणीय गुणस्तर कायम राख्न र प्रवर्द्धन गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलिरेको छ ।

१.१.१ उद्देश्य

वातावरण विभागका उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेका छन्:-

- वातावरण व्यवस्थापनको अवधारणालाई स्थानीय स्तरसम्म पुऱ्याउने,
- वातावरण जगेर्ना सम्बन्धी आम जनमानसमा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने,
- हरित विकासको अवधारणा अनुरूप मानवीय क्रियाकलाप र विकास प्रक्रियालाई वातावरणमैत्री बनाउने,
- वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम, न्यूनीकरण एवं विद्यमान प्राकृतिक विविधता र सुन्दरताको संरक्षण, प्रवर्द्धन गर्ने,

- जलवायु परिवर्तनबाट पर्नसक्ने प्रतिकूल असरहरूलाई न्यूनीकरण, अनुकूलन तथा समयानुकूल गर्ने न्यून कार्बन मार्ग अवलम्बन गर्ने आदि ।

१.१.२ कार्य

नेपाल सरकारको प्रदूषण नियन्त्रण, वातावरण संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गरी वातावरण र विकासबीच समुचित सन्तुलन कायम गर्ने जिम्मेवारी पूरा गर्न वातावरण विभागले देहायका कार्यहरू गर्दै आइरहेको छ :-

- वातावरण सम्बन्धी कानूनहरूको तर्जुमा गर्दा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने,
- वातावरणसँग सम्बन्धित कानून, नीति तथा मापदण्डहरूको कार्यान्वयनका लागि योजना एवम् कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा परीक्षण गर्ने,
- कानूनद्वारा निर्दिष्ट अधिकारको कार्यान्वयन लगायत कानून उल्लंघन गर्नेलाई दण्ड एवं जरिवाना गर्न सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्ने,
- वातावरणीय तत्वहरू तथा वातावरणीय गुणस्तर पालना अनुगमन गर्ने,
- वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको कार्यान्वयन सम्बन्धमा अनुगमन, मूल्याङ्कन एवं परीक्षण गर्ने, वातावरणमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको परीक्षण र प्रतिवेदन तयार गर्ने,
- वातावरणीय जनचेतना अभिवृद्धिसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- वातावरणीय तथ्याङ्क एवं सूचना प्रणालीको विकास एवं सूचना सामग्रीको वितरण गर्ने,
- वातावरणका क्षेत्रमा कार्य गर्ने सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्ने ।

१.१.३ क्षेत्राधिकार

- वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण,
- उद्योग प्रतिष्ठान एवं वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण,
- वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको स्थापना,
- वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा प्रतिवेदन प्रकाशन,
- वातावरण सम्बन्धी सचेतनामूलक सामाग्री प्रसारण,
- स्वीकृत वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको अभिलेखीकरण,
- वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूबाट प्राप्त स्वःअनुगमन प्रतिवेदनहरूको अभिलेखीकरण
- वातावरण जर्नल प्रकाशन,
- वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायत कार्यक्रम,
- वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग, कलकारखानाबाट निष्काशित फोहर पानी लगायतका नमुना संकलन तथा विश्लेषण,
- वातावरणीय मापदण्डहरूको परिपालन सम्बन्धी अनुगमन तथा निरीक्षण,
- वातावरणीय प्रदूषण सम्बन्धी प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानविन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने
- स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव अध्ययन भएका आयोजनाका सम्बन्धमा प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानविन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने
- वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूले स्वीकृत प्रतिवेदन विपरित हुने गरी कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा तथा वातावरणीय मापदण्ड विपरित भएमा कारवाहीको लागि सम्बन्धित निकायमा सिफारीस गर्ने ।

१.२ सांगठनिक संरचना

१.२.१ वातावरण विभागको सांगठनिक संरचना

महानिर्देशक तथा उपमहानिर्देशकको नेतृत्वमा वातावरण विभागमा छ वटा शाखाहरू रहेका छन्। प्रशासन तथा योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा, प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा, वातावरणीय अध्ययन तथा तथ्याङ्क शाखा र वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा रहेको छ। वातावरण विभागको सांगठनिक संरचना अनुसूची १ मा संलग्न गरिएको छ।

१.२.२ कर्मचारी दरबन्दी विवरण

वातावरण विभागमा जम्मा पचपन्न (५५) जनाको दरबन्दी रहेकोमा हाल सतचालिस (४७) पदमा मात्र पदपूर्ति रहेकोमा सोको विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ। यस विभागमा महानिर्देशकज्यूसहित छ वटा शाखा रहेको छ। प्रशासन तथा योजना शाखा, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा, प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा, वातावरणीय अध्ययन तथा तथ्याङ्क शाखा, वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा रहेको छ। विभिन्न शाखा अन्तर्गत वातावरण निरीक्षक तथा रा.प.तृ श्रेणीको ४ जना प्राविधिक पद रिक्त रहेको छ।

१.३ विभागको कार्यसम्पादनसँग सम्बद्ध ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्डहरू

नीति तथा रणनीतिहरू

- राष्ट्रिय वातावरण नीति २०७६
- राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६
- पन्ध्रौं योजना (आ.व. २०७६/०७७-२०८०/०८१)

ऐन तथा नियमहरू

- वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६
- वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७

कार्ययोजना

- काठमाण्डौ उपत्यकाका लागि वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६
- प्लाष्टिक झोला प्रतिवन्ध सम्बन्धी कार्ययोजना, २०७८

राजपत्र

- चालिस माईक्रोन भन्दा पातलो प्लाष्टिको उत्पादन, आयात, बिक्री वितरण र प्रयोगमा पूर्णरूपमा रोक, २०७८
- नेपालभर प्लाष्टिकजन्य फूलगुच्छाको उत्पादन, आयात, बिक्री वितरण वा भण्डारणमा रोक, २०७९

मापदण्ड

विभिन्न समयमा राजपत्रमा प्रकाशित वातावरणीय मापदण्डहरू निम्न बमोजिम रहेका छन्।

तालिका १: वातावरणीय मापदण्डहरूको सूची

क्र.सं.	मापदण्ड	आकर्षित हुने क्षेत्रहरू (वातावरणीय संरक्षण नियमावलीद्वारा पहिचान गरेको क्षेत्रहरू)	प्यारामिटरहरू

१	नेपाल सवारी प्रदूषण मापदण्ड, २०६९	यातायात क्षेत्र	- Hydrocarbon - Carbon Monoxide - Nitrogen Oxide (NOx) - PM
२	ग्याँस तथा पेट्रोलद्वारा चल्ने सवारी साधनको प्रदूषणसम्बन्धी मापदण्ड, २०५७	यातायात क्षेत्र	- Carbon Monoxide (ग्याँस - LPG वा CNG सञ्चालित सबै प्रकारका सवारी साधनहरूको हकमा) - Hydrocarbon (ग्याँस तथा पेट्रोलद्वारा सञ्चालित सबै प्रकारका सवारी साधनहरूको हकमा)
३	पेट्रोल र डिजेलबाट चल्ने सवारी साधनको प्रदूषणसम्बन्धी मापदण्ड, २०५४	यातायात क्षेत्र	- Carbon Monoxide (पेट्रोलबाट चल्ने सवारीको हकमा) - Smoke Density (डिजेलबाट चल्ने सवारीको हकमा)
४	ईटा उद्योगबाट निष्काशन हुने धुवाँ र चिमनीको उचाइसम्बन्धी मापदण्ड	उद्योग क्षेत्र	- SPM - Height of Stack
५	इन्सिनिरेटर सञ्चालनबाट निष्काशन हुने धुवाँ तथा चिमनीको उचाइसम्बन्धी मापदण्ड, २०७४	स्वास्थ्य क्षेत्र, उद्योग क्षेत्र	- Chimney Height - Oxide of Sulphur - Oxide of Nitrogen - SPM - Carbon Monoxide - Lead - Total Organic Carbon - Chromium - Dioxin/Furan - Beryllium - Hydrochloric acid - Argon - Hydrogen Fluoride, - Barium - Arsenic - Antimony - Cadmium - Thorium - Mercury and its compound
६	सिमेन्ट र क्रसर उद्योगबाट निष्काशन भई हावामा जाने धुलोसम्बन्धी मापदण्ड, २०५४	उद्योग क्षेत्र	- Total Suspended Particulate Matter
७	डिजेल जेनरेटरबाट निष्काशन भई हावामा जाने धुवाँको लागि उत्सर्जन सीमा, २०६९	उद्योग क्षेत्र, स्वास्थ्य क्षेत्र, शिक्षा क्षेत्र, पर्यटन क्षेत्र, यातायात क्षेत्र, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ क्षेत्र, आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्र	-CO, HC, NO _x , PM
८	उद्योग/प्रतिष्ठानहरूमा जडान भएका ब्वाइलरको सञ्चालनबाट निष्काशन हुने धुवाँ तथा चिमनीको उचाई सम्बन्धी मापदण्ड, २०५४	उद्योग क्षेत्र	-Chimney Height (>11m) -PM
९	वायुको गुणस्तरसम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड, २०६९	उद्योग क्षेत्र, स्वास्थ्य क्षेत्र, शिक्षा क्षेत्र, पर्यटन क्षेत्र, यातायात क्षेत्र, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ क्षेत्र, आवास, भवन तथा	- TSP - Lead - PM ₁₀ - Benzene - Sulfur dioxide - PM _{2.5} - Nitrogen Dioxide - Ozone - Carbon Monoxide

		बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्र	
१०	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको (गैर अल्कोहलजन्य पेय) मापदण्ड, २०६९	उद्योग क्षेत्र	- pH - Oil and Grease - COD - TSS - BOD
११	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको (औषधी उत्पादन गर्ने उद्योग) मापदण्ड, २०६९	उद्योग क्षेत्र	- pH - BOD - Total Suspended Solids - Bioassay Test - Arsenic - Lead - Phenolics - Phosphate - Oil and Grease - Mercury - Chromium - Cyanide - Sulphides
१२	सतही पानीमा निष्काशन गर्ने प्रायोजनको निमित्त औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको मापदण्ड, २०६७ - सरफेस फिनिसिड (ग्याल्भनाईजिड र इलेक्ट्रोप्लेटिड) उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- pH - Temperature - Oil and grease - Total suspended solids - Lead - COD - Cyanides - Ammonical nitrogen - Total residual chlorine - Cadmium - Chromium (Hexavalent and Total) - Total heavy metals - Nickel - Zinc - Copper - Iron
१३	सतही पानीमा निष्काशन गर्ने प्रायोजनको निमित्त औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको मापदण्ड, २०६७ -पेन्टस् उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- pH - BOD - Phenolics as C ₆ H ₅ OH - Lead - Hexavalent chromium - Copper - Zinc - Total Heavy metals - TSS - Oil and Grease - Total chromium - Nickel - Mercury
१४	दुग्ध उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- pH - BOD - COD - TSS - Oil and Grease
१५	चिनी उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- pH - BOD - TSS - COD
१६	सुती कपडा उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- pH - BOD - TSS - COD
१७	साबुन उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- BOD - pH - Oil and Grease - Phenolic Compound - COD - TSS
१८	सार्वजनिक ढलहरूमा पठाउने तथा संयुक्त फोहर पानि प्रशोधन प्लान्टबाट सतही पानीमा पठाउने औद्योगिक एफ्ल्युएण्ट लागि	उद्योग क्षेत्र	- TSS - BOD - Oil and Grease - Phenolic Compound - Sulphides - Insecticides - Fluorides - pH - Cyanides - Chloride - Sulphates - Arsenic

	घटीबढी सीमा (Generic Standard), २०६०		<ul style="list-style-type: none"> - Cadmium - Chromium - Copper - Mercury - Selenium - Ammonical Nitrogen - Silver - Mineral Oils - Inhibition of nitrification
१९	संयुक्त फोहर पानी प्रशोधन प्लान्टबाट सतही पानीमा पठाउने औद्योगिक एफ्ल्युएन्टको लागि घटीबढी सीमा, (Generic Standard), २०६०	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - TDS - PH - BOD - Phenolic Compound - Sulphides - Radioactive Materials <ul style="list-style-type: none"> a. Alpha Emitters b. Beta Emitters - Total residual chlorine - Fluorides - Cadmium - Hexavalent Chromium - Copper - Lead - Mercury - Nickel - Zinc - Ammonical Nitrogen - TSP - Temperature - Oil and Grease - Cyanides - Insecticides - Arsenic - Selenium - Silver - COD
२०	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएन्टको लागि घटीबढी सीमा (Generic Standard), २०५८	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - TSS - PH - BOD - Phenolic Compounds - Radioactive Materials <ul style="list-style-type: none"> a. Alpha Emitters b. Beta Emitters - Insecticides - Total Residual Chlorine - Cadmium - Hexavalent Chromium - Mercury - Selenium - Ammonical Nitrogen - Silver - TSP - Temperature - Oils and Grease - Cyanides - Sulphides - Fluorides - Arsenic - Copper - Lead - Nickel - Zinc - COD
२१	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएन्टको लागि घटीबढी सीमा, २०५८ - छाला उद्योग	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - Colour and odour - Total chromium - Total dissolved solids - Suspended solids - BOD - Chlorides - Hexavalent chromium - Sulphide - Sodium - COD - pH value
२२	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएन्टको लागि घटीबढी सीमा, २०५८ - ऊन प्रशोधन उद्योग	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - Suspended solids - BOD - Total chromium - Oil and grease - COD - Phenolic compounds - Sulphide - pH value - Temperature
२३	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएन्टको लागि घटीबढी सीमा, २०५८ - फर्मेन्टेशन उद्योग	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - pH - BOD - TSS

२४	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको लागि घटीबढी सीमा, २०५८ - वनस्पति, घ्यू तथा तेल उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- BOD - COD - pH	- Oil and Grease - Nickel
२५	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको लागि घटीबढी सीमा, २०५८ - पेपर र पल्प उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- pH - Suspended Solids - BOD	
२६	ध्वनीको गुणस्तरसम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड, २०६९ (क्षेत्रगत र घरेलु उपकरणसहित)	उद्योग क्षेत्र, पर्यटन क्षेत्र, शिक्षा क्षेत्र, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ क्षेत्र, आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्र	- Sound Level (Leq)	
२७	अस्पतालबाट निष्काशन हुने फोहर पानीको मापदण्ड, २०७६	स्वास्थ्य क्षेत्र	- pH - Suspended Solids - BOD - COD - Oil and grease - Coliform - Phenolic compound - Total residual chlorine	- Mercury - Cyanide - Cadmium - Lead - Fecal
२८	National Indoor Air Quality Standards, 2009		- PM ₁₀ - Carbon Monoxide - Carbon dioxide	- PM _{2.5}

श्रोत: वातावरणीय मापदण्ड तथा सम्बन्धित सूचनाहरूको सँगालो, २०७५

परिच्छेद - २

वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगतिको सारंश

२.१ आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमको प्रगति विवरण

वातावरण विभागले चालुतर्फ कुल रु. १०,४६,५५,०००/- बजेट प्राप्त भई खुद बजेट ९,४१,९२,०००/- मा रु. ६,१५,९१,०००/- खर्च भएको छ भने पुँजीगततर्फ रु.४,६८,४०,०००/- बजेट प्राप्त भई खुद बजेट रु. ४,५६,००,०००/- मा रु. ३,२९,०९,०००/- खर्च भएको छ । चालुतर्फ ६५.३९% तथा पुँजीगततर्फ ७२.१७% खर्चको प्रगति रहेको छ । कुल खुद बजेट रु. १३,९७,९२,०००/- मा रु. ९,४५,००,०००/- खर्च भएको छ । कुल खर्च प्रतिशत ६८.७८% रहेको छ भने समग्र भौतिक प्रगति ९८.८४ % रहेको छ ।

तालिका २: वातावरण विभागबाट आ.व. २०८०/८१ मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमहरूको प्रगति विवरण (रु. हजारमा)

बजेट	शुरू बजेट	रकमान्तर		खुद बजेट	खर्च	खर्च %
		थप	घट			
३२९०५०११३ चालुतर्फ	१०४६५५	-	१०४६३	९४१९२	६१५९१	६५.३९
३२९०५०११४ पुँजीगततर्फ	४६८४०	-	१२४०	४५६००	३२९०९	७२.१७
जम्मा	१५१४९५	-	११७०३	१३९७९२	९४५००	६८.७८

२.२ नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश भएको कार्यक्रमको प्रगति विवरण

तालिका ३: आ.व. २०८१/८२ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश कार्यक्रमको लक्ष्य तथा प्रगति विवरण

नीति तथा कार्यक्रम	बजेट वक्तव्य	मुख्य क्रियाकलाप	माईलस्टोन	लक्ष्य	प्रगति	कैफियत
बुदा न. ११५: कानून तर्जुमा गरी कार्बन व्यापारमा जोड दिइनेछ। प्लास्टिक झोला प्रतिस्थापन गरी स्वदेशी कागजको झोला उत्पादन तथा प्रयोगलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ।	B१५६ : वायु प्रदूषण नियन्त्रणसम्बन्धी मापदण्डलाई कडाईकासाथ पालना गरिनेछ। वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको प्रभावकारी सञ्चालन गरी प्राप्त सूचनालाई वायु प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमनका उपायसँग आवद्ध गरिनेछ। मुस्ताडमा वायु	औद्योगिक प्रतिष्ठानको वातावरणीय प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र जारी गर्ने	वातावरण प्रदूषण मापदण्ड सम्बन्धी निर्देशिका निर्माण	१	१	निर्देशिका स्वीकृतको क्रममा रहेको
		वातावरणीय प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र जारी गर्ने	प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र जारी	३	-	
		वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग कलकारखानाबाट निष्काशित फोहोर	स्थलगत अनुगमन	७५	९७	

गुणस्तर मापन केन्द्र विस्तार गरिनेछ।	पानी लगायतका नमुना संकलन तथा विश्लेषण गर्ने।				
	EIA स्विकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण (Environmental Audit) गर्ने	स्थलगत अनुगमन	१०	१०	
	आयोजनाहरूको वातावरणीय अध्ययन परिपालना सम्बन्धी व्यवस्थालाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गराउने	स्थलगत अनुगमन	८०	९३	
	वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना गर्ने।	जोमसोम, मुस्ताङमा स्थापना	१	१	

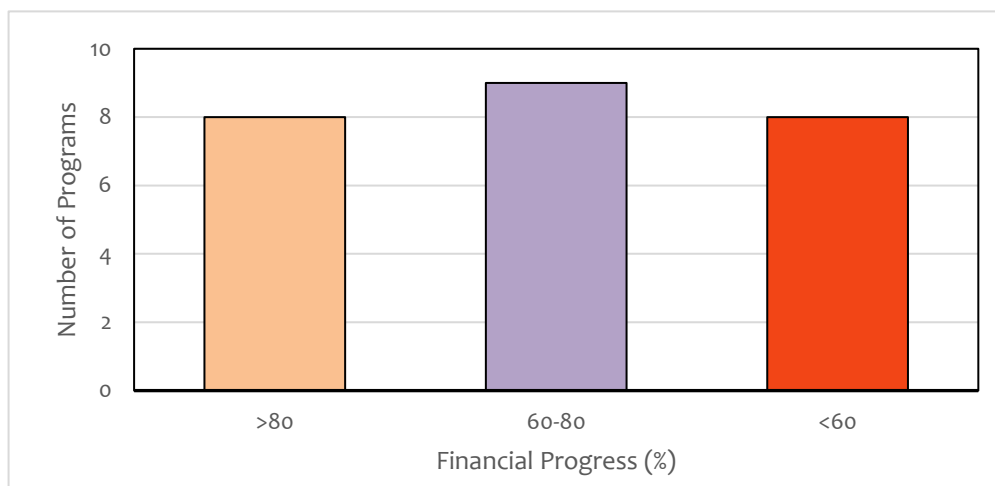
२.३ मुख्य कार्यहरूको प्रगति/उपलब्धि

वातावरण विभागको आ.व. २०८१/८२ को पूजिगत खर्च तर्फ कूल १६ कार्यक्रम मध्ये १२ वटा कार्य सम्पन्न भएको छ भने चालू खर्च तर्फ कूल ४७ कार्यक्रममा ३६ वटा सम्पन्न भएका छन्।

तालिका ४: आ.व. २०८१/८२ को मुख्य कार्यहरूको प्रगति/उपलब्धि

क्र.सं.	योजना तथा कार्यक्रम	वित्त प्रगति (प्रतिशत)	भौतिक प्रगति (प्रतिशत)
१.	वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको स्थापना (PM only)	८९.१२	१००
२.	Spare Parts and consumables for Existing Air Quality DAQ and Housing	९१.१६	१००
३.	Spare parts and consumables for existing display board	९५.८८	१००
४.	इलेक्ट्रिकल मोटरसाइकल/स्कुटर खरिद	९१.८९	१००
५.	क्यालिब्रेसन र उपकरण मर्मत कक्षको Refurbish गर्ने	८३.४	१००
६.	वातावरण विभागको हलको ईन्टेरियर डिजाइन सहित online meeting को लागि क्यामरा लगायत अन्य उपकरण जडान	९१.२	१००
७.	सामाजिक सञ्जालमा चेतनामूलक सामाग्री फोटोग्राफी तथा भिडीयोग्राफिका लागि क्यामरा तथा Accessories खरिद	७४.४	१००
८.	Environment Podcast को लागि आवश्यक सामाग्री खरिद (माईक, स्ट्यान्ड, ग्यजेट्स तथा अन्य सामाग्री)	६९.७	१००

९.	विभागको कर्मचारीको लागि EMS (ISO 14001:2015), Basic WRF, Environmental Audition, Advanced Data Analysis तथा अन्य व्यक्तिगत शिष विकास तालिम	५३.३५	१००
१०.	वायु गुणस्तर मापन केन्द्र बाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी सन् २०२४ स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्ने तथा प्रकाशन	७६	१००
११.	सवारी प्रदूषण अनुगमन (छड्के)	६९.४	१००
१२.	Accreditation का लागि आवश्यक कार्य गर्ने (प्रयोगशाला Audit गर्ने/गराउने, PT/ILC मा साहभागि हुने, क्षमता अभिवृद्धि तालिममा (राष्ट्रिय/ अन्तर्राष्ट्रिय) सहभागि हुने, तालिम संचालन गर्ने, calibration गर्ने)	६१.५	१००
१३.	आयोजनाहरूको वातावरणीय अध्ययन परिपालना सम्बन्धी अनुगमन	४०.४६	१००
१४.	जलविद्युत आयोजनाहरूले गरेको वातावरणीय प्रवाह (e-flow) सम्बन्धी अध्ययन तथा प्रकाशन	२६.२५	१००
१५.	EIA स्वीकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण	४३.८	१००
१६.	स्नातोकोत्तर तथा वातावरण विषयमा शोध गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रम	९५.८६	१००
१७.	वायु गुणस्तर मापन केन्द्र तथा वायु डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको सञ्चालन खर्च	३१.९७	१००
१८.	वायुमा रहेको mercury को dry and wet deposition विधिबाट अध्ययन गर्ने	४२.७५	१००
१९.	वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन निर्देशिका तयारी	६५.४	१००
२०.	उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन एवं निरीक्षण गर्ने	३८.१३	१००
२१.	विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम	८८.१९	१००
२२.	वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सुचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण (रेडीयो/टेलिभिजन/एफ.एम./पत्रपत्रिका बाट)	६३.२	१००
२३.	विश्व वातावरण दिवस मनाउने	७१.५८	१००
२४.	वातावरण विभागको ५ वर्षीय Strategic Plan	४७	१००
२५.	विश्विद्यालयसंग वातावरण/प्रदूषण/संरक्षणसंग सम्बन्धित अध्ययन अनुसन्धान तथा तथ्याङ्क विश्लेषणमा सहकार्य	७०	१००

चित्र १: आ.व. २०८१/८२ को मुख्य कार्यक्रमहरूको वित्तिय प्रगति

२.४ विभागद्वारा आ.व. २०८१/८२ मा भएका खरिद तथा निर्माण

विभागलाई आवश्यक विभिन्न ईलेक्ट्रोनिक, कम्प्युटर, फर्निचर, प्रयोगशालाका लागि आवश्यक सामग्रीहरू खरिद गरिएका छन् जसको विवरण तल दिइएको तालिकामा रहेको छ।

तालिका ५: आ.व. २०८१/८२ मा भएका खरिद तथा निर्माण

क्र.सं.	खरिद तथा निर्माण विवरण	ईकाइ	परिमाण
१.	डेक्सटप कम्प्युटर	वटा	३
२.	ल्यापटप	वटा	२
३.	इलेक्ट्रिकल स्कुटर खरिद	वटा	३
४.	प्रिन्टर	वटा	३
५.	टेबल	वटा	२

श्रोत: स्टोर, २०८२

२.५ विभागबाट सम्पन्न गरिएका अन्य कार्यहरूको विवरणहरू

- वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको मर्मत संभार गरी कुल १२ स्थानमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र निरन्तर सञ्चालन भइराखेको वायु गुणस्तर सम्बन्धी आधारभुत जानकारी पुस्तिका प्रकाशन।
- आ.व. २०८१/८२ मा प्राप्त भएका ४६ उजुरी मध्य ३१ वटा उजुरी फर्छ्यौट गरिएको।
- अन्य निकायबाट अनुरोध भई आएकोमा विभिन्न तालिम गोष्ठीमा शाखाका कर्मचारीहरू श्रोत व्यक्तीको रुपमा सहभागी भएको।
- विभिन्न निकायहरूबाट देशका विधिन्न स्थानहरूमा रहेका AQMS बाट प्राप्त तथ्याङ्क माग भए बमोजिम प्रदान गरिएको।
- विभिन्न वातावरणीय मापदण्ड तथा निर्देशिका तर्जुमा तथा पुनरावलोकन कार्यमा मन्त्रालयलाई प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिएको।
- Non ODS Gas आयातको लागि १८ वटा भन्सार सिफारिस गरेको।
- स्वदेशी उद्योगबाट उत्पादन हुने विद्युतीय सवारीमा प्रयोग हुने डिप लिड एसिड ब्याट्रीको शुन्य दरमा कर छुट सिफारिस १५ वटा।

- विदेशी उद्योगबाट ब्याट्री आयात भन्सार छुट सिफारिस १९ वटा (१७ वटा लिथियम आयोन ब्याट्री, २ वटा डीप लिड एसिड ब्याट्री) ।
- High Volume Sampler बाट १७ वटा PM2.5 नमुनाको Gravimetric Method बाट Data Analysis.
- Microbiology Lab स्थापना तथा Slaughter House, Hospital को Waste water को नमुना परीक्षण विश्लेषण ।
- उजुरी अनुगमन गरेको (५ वटा जलविद्युत आयोजना, होटल फरेष्ट इन / होलिडे इन रिसोर्ट)
- वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत हुने वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन (EIA) प्रतिवेदन राय सुझाव समितिको बैठकमा प्रतिनिधिको रुपमा सहभागी भई राय सुझाव प्रदान गरेको,
- स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन र स्वः अनुगमन प्रतिवेदनको अभिलेखीकरण गरी विभागको वेबसाईटमा पनि अद्यावधिक गरेको (२८ वटा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, १४० वटा स्वः अनुगमन प्रतिवेदन)

परिच्छेद - ३

कार्यक्रम/क्रियाकलापहरूको प्रगति विवरण

क) पूँजिगत खर्च अन्तर्गतको कार्यक्रमहरू

३.१ वायु गुणस्तर मापन केन्द्र

पृष्ठभूमि

वायु प्रदूषण व्यवस्थापनको मुख्य आधार वायु गुणस्तर अनुगमन हो। नेपाल सरकारले वायु गुणस्तर सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड, २०६९ मा विभिन्न नौ वटा पारामिटरहरूका लागि मापदण्ड तोकेको छ। सन् २०१६ देखि वातावरण विभागले वास्तविक समयमा तथ्याङ्क (Real time data) दिने वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू स्थापना गर्न शुरु गरेकोमा हालसम्म यस्ता मापन केन्द्रहरूको संख्या ३० पुगेको छ। यसै क्रममा यस आ.व.मा मा एक वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र (PM only) स्थापनाको कार्यक्रम रहेको छ।

उद्देश्य

देशका विभिन्न स्थानहरूको वायु गुणस्तर सम्बन्धी अध्ययन गर्ने तथा डाटाबेस तयार गर्ने।

प्रगति

यस आ.व.मा गण्डकी प्रदेश मुस्ताङ्ग जिल्लामा रहेको घरपझोड गाँउपालिकामा मुस्ताङ्ग जिल्ला प्रशासन कार्यालय परिसरमा यस आ.व.मा एक वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना गरिएको छ। अन्य ३० मापन केन्द्रहरूको जस्तै यी मापन केन्द्रहरूबाट प्राप्त डाटा www.pollution.gov.np बाट हेर्न तथा एक हप्ताको डाटा डाउनलोड गर्न सकिन्छ।

मुस्ताङको जोमसोममा अवस्थित AQMS

३.२ निर्माण सम्बन्धी कार्य

३.२.१ क्यालिब्रेसन र उपकरण मर्मत कक्षको पुनर्निर्माण

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागले सन् २०१६ देखि देशका विभिन्न स्थानहरूमा Real time Air Quality Monitoring stations स्थापना गरी सञ्चालन गरिरहेको छ। सन् २०१६ देखि हालसम्म (२०२५) सम्म आईपुग्दा वायु गुणस्तर मापनकेन्द्रहरूको संख्या क्रमशः विस्तार भैरहेको छ। यी उपकरणहरूले प्रवाह गर्ने तथ्याङ्कहरूको आधिकारिक तथा विश्वसनियता कायम गरिरहनका लागि प्रत्येक वर्ष Mother Unit बाट देशभर स्थापना गरेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रमा जडित PM equipment को calibration गर्नुपर्ने हुन्छ।

वायु गुणस्तर मापनकेन्द्रहरूबाट आधिकारिक तथ्याङ्कहरू प्राप्त तथा प्रवाह गर्न महत्वपूर्ण भूमिका रहेको calibration tower तथा Mother Unit राखिएको क्यालिब्रेसन र उपकरण मर्मत कक्षलाई standard अनुसार maintain गरी राख्नु पर्ने हुन्छ।

उद्देश्य

देशभर स्थापना गरेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रमा जडित PM equipment को calibration गरी उपकरणहरूबाट प्राप्त डाटाको गुणस्तर बढाउन प्रत्येक वर्ष गरिनुपर्ने calibration तथा समय समयमा गरिरहनुपर्ने उपकरण मर्मत कार्यलाई सहज तथा standardized बनाउन।

प्रगति

मापन केन्द्रहरूमा रहेका उपकरणहरूको समयमा र सहज calibration तथा मर्मत गर्न सफा कार्यक्षेत्र तयार भएको छ।

३.२.२ विभागको हलको इन्टेरियर डिजाईन सहित उपकरण जडान

पृष्ठभूमि

वातावरण विभाग २०७५ फाल्गुन १६ गतेबाट काठमाडौं जिल्लाको बबरमहल वन परिसरबाट स्थायी रूपमा स्तान्तरण भई सेवा सञ्चालन गर्दै आईरहेको छ। वातावरण विभाग बबरमहलमा स्तान्तरण भए पश्चात् पूर्व कार्यालयबाट हस्तान्तरण भएको जिर्ण हलबाट कार्यलयको बैठक, गोष्ठी तथा अन्तरक्रिया सञ्चालन भईरहेको थियो। वैदेशिक पाहुन, अन्तराष्ट्रिय- राष्ट्रिय संघ संगठन तथा विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूलाई आमन्त्रण गरी हुने बैठकमा विभागको हल दृश्यात्मक रूपमा आकर्षक नभएकोले यसको पुनर्निर्माण गर्न अत्यन्त आवश्यक देखिएको थियो। साथै हलमा अन्तराष्ट्रिय-राष्ट्रिय अनलाईन बैठकको लागि आवश्यक भिडियो कन्फरेन्स उपकरण साथै अडीयो उपकरणहरू पनि जरुरी देखिएको हुँदा विभागको वार्षिक कार्यक्रम बमोजिम वातावरण विभागको हलको इन्टेरियर डिजाईन सहित online meeting को लागि क्यामरा लगायत अन्य उपकरण जडानको प्रस्ताव गरिएको थियो।

उद्देश्य

इन्टेरियर डिजाईन सहित क्यामरा लगायत अन्य उपकरण जडान गरी विभागको हललाई पुनर्निर्माण गर्ने।

प्रगति

विभागको हलको इन्टेरियर डिजाईन अन्तर्गत फ्लक्स सिलीङ्ग, विधुतिय तारहरू मिलाई बत्तिहरू जडान, भुइँमा पार्केटिङ्ग तथा पर्दा समेतको काम गरिएको छ। त्यसैगरी उपकरणहरूमा अनलाईन बैठकको लागि आवश्यक Aver VC520 Pro 2 तथा Ahuja CMA-5400, CMC-5100, CMD-5200, Wall speaker हरू समेत जडान गरी कार्य सम्पन्न भएको छ।

३.३ वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सामाग्री खरिद

३.३.१ क्यामरा लगायत अन्य Accessories सामाग्री खरिद

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागको वातावरणीय अनुगमन, वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी जनचेतनामूलक सामाग्रीहरूको उत्पादन, प्रकाशन तथा वितरण गर्ने प्रमुख कार्य क्षेत्र भित्र एक हो। वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत उद्योग प्रतिष्ठान, वातावरण अध्ययन भएको आयोजनाहरूको अनुगमन तथा वातावरणीय परीक्षण गर्दा फोटो तथा भिडीयो खिची प्रतिवेदनमा राख्न तथा अन्य सन्देशमूलक भिडीयो, जनचेतनामूलक सामाग्रीहरू उत्पादन तथा वातावरण विभागको यूट्यूब च्यानलमा प्रसारण गर्नको लागि क्यामरा लगायत अन्य Accessories सामाग्रीहरू खरीद गर्ने कार्यक्रमको प्रस्ताव गरिएको छ।

उद्देश्य

वातावरण संरक्षण, प्रवर्द्धन, प्रदूषण नियन्त्रणका सन्देशमूलक भिडीयो तथा जनचेतनामूलक सामाग्रीहरू उत्पादन गर्ने।

प्रगति

यस कार्यक्रम क्यानोनको फूल फ्रेम EOR R8, Sigma 24-70mm f4 ii DG, Canon RF 50mm f1.8 को लेन्स, क्यानोन एडप्टर, Godox V860IIIIC फ्ल्यास, क्यामरा स्याण्ड लगायत अन्य सामग्रीहरू गरिएको थियो ।

३.३.२ Environment Podcast को लागि सामग्री खरिद

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागको वातावरणीय अनुगमन, वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी जनचेतनामूलक सामग्रीहरूको उत्पादन, प्रकाशन तथा वितरण गर्ने प्रमुख कार्य क्षेत्र भित्र एक हो । वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत उद्योग प्रतिष्ठान, वातावरण अध्ययन भएको आयोजनाहरूको अनुगमन तथा वातावरणीय परीक्षण गर्दा फोटो तथा भिडीयो खिची प्रतिवेदनमा राख्न तथा अन्य सन्देशमूलक भिडीयो, जनचेतनामूलक सामग्रीहरू उत्पादन तथा वातावरण विभागको यूट्यूब च्यानलमा प्रसारण गर्नको लागि क्यामरा लगायत अन्य Accessories सामग्रीहरू खरीद गर्ने कार्यक्रमको प्रस्ताव गरिएको छ ।

उद्देश्य

वातावरण संरक्षण, प्रवर्द्धन, प्रदूषण नियन्त्रणका सन्देशमूलक भिडीयो तथा जनचेतनामूलक सामग्रीहरू उत्पादन गर्ने ।

प्रगति

यस कार्यक्रम क्यानोनको फूल फ्रेम Rode PodMic Audio Interface, Rode Caster Pro Microphone, Headphone, Desktop computer लगायत अन्य सामग्रीहरू गरिएको थियो ।

३.४ स्पेयर पार्टस् खरीद

३.४.१ Spare Parts and consumables for Existing Air Quality DAQ and Housing

पृष्ठभूमि

आ.व. २०७२/७३ देखी विभागले देशका विभिन्न स्थानमा निरन्तर वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन गर्दै आईरहेको छ । यी मापन केन्द्रहरू नियमित सञ्चालनका लागि यी equipment राखिएको housing तथा DAQ को मुख्य कम्पोनेन्टको खरिदका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो ।

उद्देश्य

विभागद्वारा स्थापना गरी सञ्चालन गरिरहेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको निरन्तर सञ्चालनमा सहयोग पुग्ने ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत बोलपत्र मार्फत Temperature and Humidity Sensor (Humidity Prob), Wind Sensor Ultrasonic, Data Acquisition System (Rack Mount Data Logger), Lithium ion based Battery Backup and Power System Including battery inverter and charge controller आदि Spare parts र Consumables खरिद गरिएको थियो ।

३.४.२ Spare Parts and consumables for Existing Air Quality PM Equipment

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागले देशका २७ विभिन्न स्थानहरूमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूमा रहेको मुख्य उपकरण Environment Dust Monitor (EDM 180+) का लागि आवश्यक पर्ने Spare parts र Consumables खरिदका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो ।

उद्देश्य

विभागद्वारा स्थापना गरी सञ्चालन गरिरहेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू निरन्तर संचालनमा सहयोग गर्ने ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत बोलपत्र मार्फत Complete laser unit, Vacuum pump for sample drier, Membrane Pump, Main dust filter (BQ filter), Complete sample inlet nozzle, O ring for sample inlet, Power board र Main Digital Board for EDM 180+ खरिद गरिएको थियो।

ख) चालु खर्च अन्तर्गतको कार्यक्रमहरू**३.५ परीक्षण तथा अनुगमन****३.५.१ EIA गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण**

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा १२ को उपदफा (१) बमोजिम विभाग वा तोकिएको निकायले यस ऐन बमोजिम वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने प्रस्तावको कार्यान्वयन सुरु गरी सेवा वा वस्तु उत्पादन वा वितरण सुरु गरेको दुई वर्ष भुक्तान भएको मितिले छ महिनाभित्र त्यस्तो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा परेको प्रतिकूल प्रभाव, त्यस्ता प्रभावलाई कम गर्न अपनाएको उपाय तथा त्यस्तो उपायको प्रभावकारिता र न्यूनीकरण हुन नसकेको वा आँकलन नै नभएको प्रतिकूल प्रभाव उत्पन्न भएकोमा सो समेतको विश्लेषण गरी वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अद्यावधिक रूपमा राख्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यसै सन्दर्भमा प्रत्येक आर्थिक वर्षहरूमा नियमित रूपमा विभागबाट वातावरणीय परीक्षण कार्य हुँदै आइरहेको छ ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन भएका आयोजनाहरू सञ्चालनमा आएपश्चात् उक्त आयोजनाहरूको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा परेको प्रतिकूल प्रभाव तथा त्यस्ता प्रभावलाई कम गर्न अपनाएको उपायको सम्बन्धमा निरीक्षण गर्ने,
- आयोजनाहरूले अवलम्बन गरेको उपायहरूको प्रभावकारिता र न्यूनीकरण हुन नसकेको वा आँकलन नै नभएको प्रतिकूल प्रभाव उत्पन्न भएकोमा सो समेतको विश्लेषण गर्ने,
- आयोजनाले अपनाएको न्यूनीकरणको उपाय पर्याप्त भएको नदेखेमा त्यस्तो प्रतिकूल प्रभाव निराकरण वा न्यूनीकरण गर्न प्रस्तावकलाई उपयुक्त आदेश दिने,
- वातावरण संरक्षण प्रवर्द्धनमा योगदान गर्ने ।

प्रगति

यस आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा कूल १० वटा आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण गर्ने लक्ष्य राखिएकोमा शत प्रतिशत लक्ष्य हासिल भएको छ । वातावरणीय परीक्षण भएका सबै आयोजनाहरूमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको वातावरणीय व्यवस्थापन योजना अनुरूप कैफियत देखिएका सवालहरू तथा आँकलन नभएका विषयहरूमा कैफियत देखिएमा वातावरण संरक्षण ऐन २०७६ को दफा १२(२) प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरण वा निराकरण गर्न विभागद्वारा आदेश दिइएको छ । वातावरणीय परीक्षण सम्पन्न गरिएका आयोजनाहरूको नामावली तालिका ७ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ६: वातावरणीय परीक्षण गरिएका आयोजनाहरूको सूची

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	क्षेत्र
१.	गोकर्ण फोरेष्ट रिपोर्ट	गोकर्णेश्वर, काठमाडौं	पर्यटन
२.	सनराइज सम्मेलन केन्द्र	गोदावरी, ललितपुर	आवास, भवन तथा बस्ती विकास
३.	नेपालगञ्ज मेडिकल कलेज शिक्षण अस्पताल	बाँके	स्वास्थ्य
४.	नेपाल मेडिकल कलेज	जोरपाटी, काठमाडौं	स्वास्थ्य
५.	काठमाडौं मेडिकल कलेज	सिनामङ्गल, काठमाडौं दुवाकोट, भक्तपुर	स्वास्थ्य
६.	माथिल्लो त्रिशुली ३-"ए" जलविद्युत आयोजना	नुवाकोट, रसुवा	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
७.	कालीगण्डकी -"ए" जलविद्युत आयोजना	स्याङ्जा	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
८.	पूर्वाञ्चल क्यान्सर अस्पताल	झापा	स्वास्थ्य
९.	माथिल्लो मादी जलविद्युत आयोजना	कास्की	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
१०.	खिम्ती- १ जलविद्युत आयोजना	दोलखा	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ

श्रोत: वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा, २०८२

३.५.२ वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ तथा वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ बमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई कुनै पनि प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न वा गराउन नहुने तथा वातावरणीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन गर्नु पर्ने विषय उल्लेख गरिएको छ । साथै उक्त ऐनमा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनभन्दा विपरीत हुने गरी आयोजना कार्यान्वयन गरेमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो आयोजना कार्यान्वयन गर्न रोक लगाउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ । यसरी वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा ३९ को उपदफा (१) बमोजिम वातावरणीय अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने अधिकार मन्त्रालय तथा विभागलाई रहेको छ र मन्त्रालय वा विभागले कुनै आयोजनाको अनुगमन तथा निरीक्षण गर्दा प्रस्ताव स्वीकृत हुँदाको बखतको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेखित सीमाभन्दा बढी प्रभाव परेको देखिएमा त्यस्तो प्रभाव हटाउन वा हटाउने उपाय अवलम्बन गर्न सो आयोजनाको प्रस्तावकलाई वातावरण संरक्षण नियमावलीको नियम ४५(२) बमोजिम निर्देशन दिनेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित प्रस्तावकको कर्तव्य हुनेछ । यही उद्देश्यका साथ वातावरणीय अनुगमन कार्यक्रम प्रत्येक आर्थिक वर्षहरूमा गरिँदै आएको छ ।

उद्देश्य

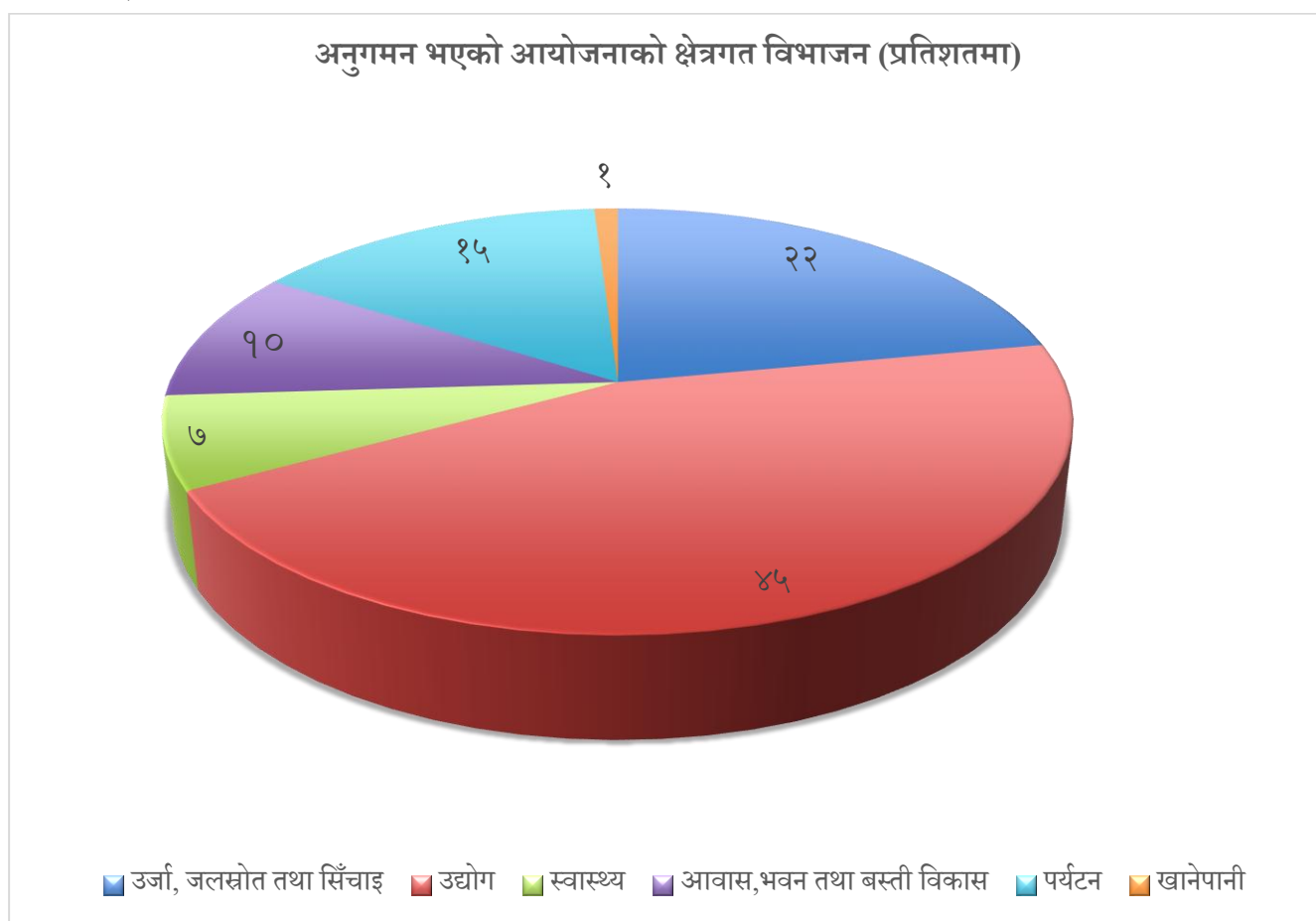
यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्न लिखित रहेका छन् :

- वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत भएका आयोजनाहरूले ती प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमका न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरे/नगरेको अनुगमन गर्ने,
- अनुगमन/निरीक्षणको क्रममा प्रस्तावित भन्दा बढी प्रभाव परेको पाइएमा त्यस्तो प्रभाव हटाउन वा हटाउने उपाय अवलम्बन गर्न सो आयोजनाको प्रस्तावकलाई निर्देशन दिने,
- स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा आँकलन नै नभएको नयाँ सवाल/ प्रभाव देखिएमा सो प्रभावको विश्लेषण गरी त्यस्ता प्रभाव न्यूनीकरण गर्न प्रस्तावकलाई निर्देशन दिने,

- वातावरणीय अध्ययन गर्ने दायरामा परेका वा नपरेका तर वातावरण प्रदूषण गराउने आयोजना पहिचान गरी प्रदूषण नियन्त्रणका लागि सुझाव दिने,
- वातावरण संरक्षण प्रवर्द्धनमा योगदान गर्ने ।

प्रगति

यस आ.व. २०८१/०८२ मा कूल ८० वटा आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन गरिने लक्ष्य राखिएकोमा शत प्रतिशत लक्ष्य हासिल गर्दै जम्मा ९३ वटा आयोजनाको अनुगमन भएको छ । अनुगमनको क्रममा कैफियत देखिएका विषयहरूमा सम्बन्धित आयोजनालाई वातावरण संरक्षण नियमावलीको नियम ४५(२) बमोजिम सुधारका लागि निर्देशन समेत दिइएको छ । अनुगमन गरिएका आयोजनाहरूको क्षेत्रगत प्रतिनिधित्व चित्र १ मा प्रस्तुत गरिएको छ र आयोजनाहरूको विस्तृत विवरण अनुसूची ५ मा उल्लेख गरिएको छ ।

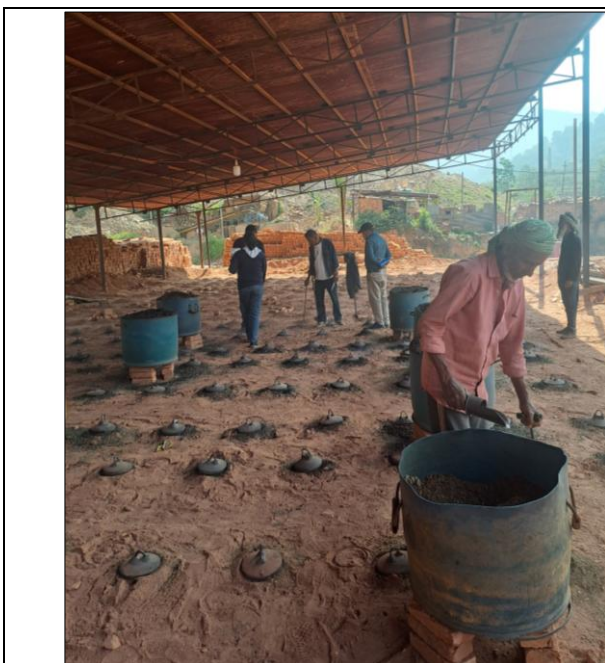

चित्र २: क्षेत्रगत वातावरणीय अनुगमन गरिएका आयोजनाहरू

आयोजनाहरूले वायु प्रदूषण न्यूनीकरणका लागि अवलम्बन गरेका उपायहरू, फोहर पानीको व्यवस्थापनको अवस्था, ठोस फोहरमैला व्यवस्थापनको अवस्था, ध्वनी प्रदूषणको अवस्था, विपद जोखिम व्यवस्थापन योजनाको कार्यान्वयन अवस्था, व्यवसायजन्य स्वास्थ्य तथा सुरक्षा अवलम्बनको अवस्था, सामुदायिक सहयोग कार्यक्रम (CSP) कार्यान्वयनको अवस्था, गुनासो सम्बोधनको अवस्था, हरियाली प्रवर्द्धनको अवस्था, क्षतिपूर्ति वृक्षारोपणको अवस्था, जलविद्युत आयोजनाहरूले नियमानुसार तल्लो तटीय क्षेत्रमा छाड्नु पर्ने पानीको वहाव (e-flow)को अनुपालनाको अवस्था लगायत आयोजनाहरूको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा समावेश वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाले समेटेका अन्य विभिन्न विषयहरूको साथै वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम ४५(१) बमोजिम वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाको परिपालनाको सम्बन्धमा आयोजना/उद्योग प्रतिष्ठानले पेश गर्नु पर्ने स्व :अनुगमन प्रतिवेदन सम्बन्धमा स्थलगत अनुगमन गरी आवश्यकता अनुसार निर्देशन/आदेश दिइएको थियो ।

आयोजनाहरूले वायु प्रदूषण न्यूनीकरणका लागि अवलम्बन गरेका उपायहरू, फोहर पानीको व्यवस्थापनको अवस्था, ठोस फोहरमैला व्यवस्थापनको अवस्था, ध्वनी प्रदूषणको अवस्था, विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनाको कार्यान्वयन अवस्था, व्यवसायजन्य स्वास्थ्य तथा सुरक्षा अवलम्बनको अवस्था, सामुदायिक सहयोग कार्यक्रम (CSP) कार्यान्वयनको अवस्था, गुनासो सम्बोधनको अवस्था, हरियाली प्रवर्द्धनको अवस्था, क्षतिपूर्ति वृक्षारोपणको अवस्था, जलविद्युत आयोजनाहरूले नियमानुसार तल्लो तटीय क्षेत्रमा छाड्नु पर्ने पानीको वहाव (e-flow)को अनुपालनाको अवस्था लगायत आयोजनाहरूको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा समावेश वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाले समेटेका अन्य विभिन्न विषयहरूको साथै वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम ४५(१) बमोजिम वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाको परिपालनाको सम्बन्धमा आयोजना/उद्योग प्रतिष्ठानले पेश गर्नु पर्ने स्व :अनुगमन प्रतिवेदन सम्बन्धमा स्थलगत अनुगमन गरी आवश्यकता अनुसार निर्देशन दिइएको थियो ।

जलविद्युत आयोजनाहरूको हकमा मुख्य गरी आयोजनाले प्रचलित कानून बमोजिम वा स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिम औसत मासिक बहावको न्यूनतम १० प्रतिशत पानी खोलामा छाड्नु पर्ने र यस सम्बन्धमा हरेक महिनाको तथ्यांक अद्यावधिक गरी स्व: अनुगमन प्रतिवेदनमा समेत समावेश गर्नु पर्ने, सामुदायिक सहयोग कार्यक्रम अन्तर्गत गर्नु पर्ने कार्यहरू अविलम्ब सम्पन्न गर्ने आदि निर्देशन सम्बन्धित आयोजनाहरूलाई दिइएको थियो । होटल, अस्पताल र आवास क्षेत्र अन्तर्गतका आयोजनाहरूको हकमा कुनै पनि प्रकारको फोहर जलाउने कार्य निषेध गर्नु पर्ने, फोहर पानीको निष्काशन मौजुदा मापदण्ड बमोजिम गर्नु पर्ने, भूमिगत पानी पुनर्भरणको लागि पुनर्भरण पिट (Recharge Pit) निर्माण गर्नु पर्ने, अस्पतालजन्य फोहर अनिवार्य रूपमा निसङ्क्रमित गरेर मात्र विसर्जन गर्नु पर्ने आदि सुझावहरू पेश गरिएको छ । यस्तै उद्योग क्षेत्र अन्तर्गत मुख्य गरी इट्टा उद्योगहरूको अनुगमन गरिएकोमा यी उद्योगहरूले भट्टाको उचाई तथा धुँवा नापजाँचको लागि आवश्यक पूर्वाधारहरू (Sampling port, Platform, Ladder) को निर्माण गर्नु पर्ने, प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन उद्योगको साइट अफिसमा अनिवार्य राख्नुपर्ने, उद्योगहरूले आफ्नो भट्टाबाट निस्कने धुँवाको नियमित जाँच गराई नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड अनुसार कायम गर्नुपर्ने, उद्योगमा कार्यरत कामदारहरूको निम्ति व्यक्तिगत सुरक्षा सामग्री (PPE) को व्यवस्था गरी नियमित प्रयोग गर्न निर्देशन दिनु पर्ने लगायतका निर्देशन उद्योगहरूलाई दिइएको थियो । साथै, वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम ४५(१) बमोजिम वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाको परिपालनाको सम्बन्धमा प्रत्येक ६ महिनामा स्व :अनुगमन गरी सो को प्रतिवेदन वातावरण विभागमा पेश नगर्ने आयोजनाहरूलाई सो प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने सम्बन्धमा समेत निर्देशन दिइएको थियो ।

श्रोत: वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा

तस्विर १: वातावरणीय अध्ययन स्वीकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमनको केही झलक

३.५.३ उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन एवं निरीक्षण

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ तथा नियमावली, २०७७ र नेपाल सरकार द्वारा समय समयमा जारी गरिएका वातावरण सम्बन्धी विभिन्न मापदण्डहरूको परिपालना गर्नु सम्बन्धित उद्योग प्रतिष्ठानको दायित्व रहेको छ । सो कार्यको नियमन तथा परिपालना भए/नभएको सम्बन्धी अनुगमन तथा निरीक्षण गरी परिपालना गराउने तथा परिपालना नगर्ने उद्योग प्रतिष्ठानहरूलाई कारबाहीको दायरामा ल्याई उचित दण्ड जरिवानाका लागि सिफारिस सहित वातावरण प्रदूषण नियन्त्रणमा जवाफदेही गराउनका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो ।

उद्देश्य

उद्योग प्रतिष्ठानहरूलाई वातावरणीय कानूनको पालना गर्दै वातावरणमैत्री तवरले संचालन गर्न प्रेरणा दिने ।

प्रगति

आ.व. २०८१/८२ मा प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखाबाट देशभरमा गरिने उद्योग प्रतिष्ठानहरूको स्थलगत वातावरणीय अनुगमनका लागि वार्षिक लक्ष्य १०० (एक सय) रहेकोमा जम्मा १०३ वटा स्थलगत अनुगमन सम्पन्न गरिएको छ । जसमध्ये १३.२%

(१४ वटा) उद्योग प्रतिष्ठानहरु उजुरीका आधारमा गरिएका अनुगमन रहेको छ । यस सँग सम्बन्धित विस्तृत विवरण अनुसूची ६ मा उल्लेख गरिएको छ।

अनुगमनका क्रममा नेपाल सरकारको उद्योग प्रतिष्ठानसँग सम्बन्धित मापदण्डहरु अनुरूप नभएका उद्योग प्रतिष्ठानहरुलाई अनुगमन पश्चात राय सुझावहरु दिने गरिएको छ । यी राय सुझावहरु वन तथा वातावरण मन्त्रालय तथा सम्बन्धित निकायमा समेत बोधार्थ पठाउने गरिएको छ ।

उद्योग प्रतिष्ठानहरुलाई अनुगमन पश्चात दिईएका केही राय सुझावहरु यस प्रकार छन् ।

- स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन उद्योगमा राखि त्यसमा उल्लेख भएका प्रावधानहरु अक्षरशः पालना गर्ने ।
- फोहोर पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण गरी नियमित सञ्चालन गर्ने ।
- फोहोर पानी नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्डको अधिनमा रहि मात्र निस्कासन गर्ने ।
- खेर गएका र म्याद नाघेका औषधीहरुको वातावरण मैत्री व्यवस्थापन गर्ने ।
- व्वाईलरको चिमनीको उचाई तथा चिमनीमा जडान गरिनु पर्ने facilities तथा निस्कासन गर्ने धुँवा नेपाल सरकारको मापदण्ड अनुरूप गर्ने ।
- व्वाईलरबाट निस्कासित खरानीको वातावरण मैत्री तवरले व्यवस्थापन गर्ने ।
- ध्वनी सम्बन्धी नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड पालना गर्ने ।
- उद्योगबाट उत्सर्जन भएका ठोस फोहोरहरु व्यवस्थित तवरले छुट्ट्याई सेड बनाएर राख्ने तथा व्यवस्थापन गर्ने ।
- प्रत्येक ६/६ महिनामा स्वःअनुगमन गरी सो सम्बन्धी प्रतिवेदन विभागलाई पठाउने ।
- उद्योगले जिम्मेवार कर्मचारीलाई वातावरण सम्बन्धी जिम्मेवारी तोक्ने तथा त्यस उद्योगसँग सम्बन्धित नेपाल सरकारका वातावरण सम्बन्धी ऐन, नियम, निर्देशिका तथा मापदण्डहरुलाई निरन्तर कार्यान्वयन गर्ने ।

श्रोत: प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा

तस्विर २: देशका विभिन्न स्थानमा रहेका उद्योग प्रतिष्ठानहरूको स्थलगत वातावरणीय अनुगमन गरिदै गरेका तस्विरहरू

३.६ अध्ययन, अनुसन्धान तथा कार्यविधि/निर्देशिका

३.६.१ जलविद्युत आयोजनाहरूले गरेको वातावरणीय प्रवाह (e-flow) सम्बन्धी अध्ययन

जलविद्युत आयोजनाहरूबाट विद्युत उत्पादन हुँदा नदीको बाँध बनाएको क्षेत्र देखि विद्युत उत्पादन गृह सम्मको क्षेत्रमा पानीको बहाव नदीको औसत पानीको बहाव भन्दा कम हुने गर्दछ। नदी प्रणालीमा आश्रित जीव तथा यस सँग सम्बन्धित पारिस्थितिकीय प्रणालीको अस्तित्व तथा नदीमा आश्रित जनसमुदायको जीविकोपार्जनको निम्ति नदीमा निश्चित पानीको बहाव सदैव आवश्यक हुने गर्दछ जसलाई वातावरणीय प्रवाह भनिन्छ। वातावरणीय प्रवाह भनेको पानीको मात्रा, समय र गुणस्तर हो जुन जलीय पारिस्थितिकीय प्रणालीमा सन्तुलन कायम राख्न आवश्यक पर्दछ। वातावरणीय प्रवाहमा हुने असन्तुलनले तल्लो तटीय क्षेत्रमा बस्ने समुदायको जीविकोपार्जनका साथै जलीय पारिस्थितिकीय प्रणालीलाई हानि पुऱ्याउँछ।

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ र सोको नियमावली २०७७ को व्यवस्था बमोजिम कुनै पनि विकासका क्रियाकलाप निर्माण पूर्व वातावरणीय अध्ययन गरेर सञ्चालनको अनुमति दिने तथा विकास आयोजनाका लागि वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गराउने व्यवस्था रहेको छ। सोही ऐनको दफा ३९ बमोजिम यस ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्डको कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा मन्त्रालय वा वातावरण विभागले अनुगमन तथा निरीक्षण गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ। त्यस्तै जलविद्युत विकास नीति, २०५८ मा पनि नदी, खोलाको न्यूनतम मासिक औसत बहावको कम्तीमा १० प्रतिशत वा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनबाट देखिएको न्यूनतम आवश्यक मात्राको पानी नदी, खोलामा छोड्ने व्यवस्था रहेको छ। यद्यपी जलविद्युत आयोजनाहरूले यस प्रकारको व्यवस्था सदैव अनुपालन गरेको देखिँदैन जसकारण कतिपय अवस्थामा स्थानीय समुदाय तथा जलविद्युत आयोजनाबीच विवाद हुने गरेको देखिन्छ।

त्यस्तै, नेपालमा लगानीकर्ता र सरकारको बीचमा वातावरणीय प्रवाहको अवधारणा अझै प्रारम्भिक अवस्थामा नै रहेकोले नदीहरूको जल प्रवाहको आवश्यकता र संवेदनशीलता प्रति पर्याप्त ध्यान गएको देखिँदैन। साथै सञ्चालनमा रहेका जलविद्युत आयोजनाहरूको वातावरणीय प्रवाह (e-flow) को अध्ययन तथा प्रकाशन पनि नेपालमा पर्याप्त भएको छैन। तसर्थ नेपालमा हाल सञ्चालनमा रहेका जलविद्युत आयोजनाहरूले प्रचलित कानून बमोजिम औसत मासिक बहाव नदीमा कायम गरे/नगरेको अध्ययन गर्न र समग्रमा जलविद्युत आयोजनाहरूको वातावरणीय प्रवाह सम्बन्धी आधारभूत जानकारी प्राप्त गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हो।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- ❖ जलविद्युत आयोजनाहरूको प्रचलित कानून बमोजिम वातावरणीय प्रवाह भए/नभएको अध्ययन गर्न,
- ❖ वातावरणीय प्रवाह सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन गरी नदीको पारिस्थितिकीय प्रणालीमा परेको असर सम्बन्धमा जानकारी प्राप्त गर्न ।

अध्ययनका निष्कर्षहरू

मादी नदीमा अवस्थित रहेको सुपर मादी जलविद्युत आयोजनाको हेडवर्क्सको तल्लो तटीय क्षेत्रमा प्रवाहको वेग (stream flow velocity) मापन गरिएको थियो । यसरी मापन गरिएको वेगलाई प्रयोग गरी नदीको क्रस-सेक्सनको बहाव (डिस्चार्ज) निकालिएको थियो । नदीको किनाराबाट ९ मिटरको कुल दूरीसम्म विभिन्न बिन्दुहरूमा वेग मापन गरिएको थियो । स्थलगत मापनको समयमा कुल बहाव २.०१७ घन मिटर/सेकेन्ड थियो । जलविद्युत आयोजनाको स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन (EIA) प्रतिवेदन अनुसार न्यूनतम मासिक औसत बहावको १०% (०.६१ घन मिटर/सेकेन्ड) रहने उल्लेख गरिएको छ । स्थलगत मापनबाट प्राप्त मान र स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको मानलाई तुलना गर्दा नदीमा बग्ने पानीको मात्रा पर्याप्त रहेको पाइयो । आयोजनाका प्रतिनिधिका अनुसार विगत केही दिनदेखि भारी वर्षा भएको कारण पनि नदीको बहाव बढेको हुन सक्ने भएकाले उक्त बहाव त्यस क्षेत्रको पारिस्थितिक प्रणालीलाई कायम राख्न पर्याप्त रहेको पाइयो तर आयोजनाबाट उपलब्ध गराइएका कागजातहरूमा नदीको औसत बहाव सम्बन्धी तथ्यांक समावेश नभएकाले मापनबाट प्राप्त गरिएको मान हालको नियमअनुसार छ वा छैन भन्ने स्पष्ट रूपमा भन्न सम्भव छैन ।

स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा पछिल्ला वर्षहरूको बहावसम्बन्धी तथ्यांक उपलब्ध नभएको साथै विभिन्न वातावरणीय तथा मौसमी कारणले नदीको हालको बहावमा परिवर्तन आएको हुन सक्ने भएकाले मापन गरिएको तथ्यांक प्रतिवेदनसँग नमिल्न पनि सक्छ ।

वातावरणीय प्रवाह (Environmental Flow) भनेको जलीय पारिस्थितिक प्रणालीलाई कायम राख्न आवश्यक पर्ने पानीको मात्रा, समय तथा गुणस्तर हो । यसमा ठूलो अवरोध आएमा तल्लो तटीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने समुदायको जीविकोपार्जन तथा जलीय पारिस्थितिक प्रणाली दुवैमा नकारात्मक असर पर्न सक्छ ।

अध्ययनका सीमितताहरू

यस अध्ययनको क्रममा मापन गरिएको बहाव एक दिनको मात्र भएकाले यसलाई जलविद्युत आयोजनाको वातावरणीय मूल्यांकन प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको मासिक बहावको तथ्यांकसँग प्रत्यक्ष तुलना गर्नु उपयुक्त हुँदैन ।

आगामी दिशा

- यस अध्ययनले जलविद्युत आयोजनाले कायम गर्नुपर्ने वातावरणीय प्रवाहको जानकारी प्रदान गर्दछ । यद्यपि तल्लो तटीय क्षेत्रमा छोडिएको पानी पर्याप्त छ वा छैन भन्ने निष्कर्ष निकाल्न एक पटकको तथ्यांक मात्र पर्याप्त नहुने भएकाले यसका लागि विस्तृत अध्ययन तथा थप अन्य स्रोतबाट प्राप्त भएका तथ्यांक आवश्यक देखिन्छ ।
- विश्वविद्यालय तहसँग समन्वय गरी अनुसन्धान गरिएको खण्डमा अध्ययन थप वैज्ञानिक र उपयुक्त हुन सक्दछ ।

	
<p>सुपर मादी जलविद्युत, कास्की आयोजनाको वातावरणीय प्रवाह मापन गर्दै</p>	<p>सुपर मादी जलविद्युत, कास्कीको हेडवर्कको क्षेत्र</p>

श्रोत: वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा

तस्विर ३: वातावरणीय प्रवाहको स्थलगत तस्विरहरु

३.६.२ वातावरणीय मापदण्ड तर्जुमा

पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय वातावरण नीति, २०७६ ले वायु प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि प्रभावकारी वायु गुणस्तर अनुगमन प्रणालीको विकास, मापदण्डहरूको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन, विद्युतिय सवारीसाधनको प्रयोग लगायतका कुराहरूमा जोड लिएको छ । यसै सन्दर्भमा वातावरण संरक्षण ऐन २०७६ को दफा १५ को उपदफा १ मा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी कुनै सवारी साधन उन्न उपकरण औद्योगिक प्रतिष्ठान होटल रेष्टुरेन्ट वा अन्य स्थान वा मालवस्तु वा कुनै क्रियाकलापबाट हुने प्रदुषण वा जोखिमपूर्ण पदार्थ निष्कासन वा उत्सर्जनबाट हुने असर न्युनिकरण वा निराकरण गर्नको लागि आवश्यक मापदण्ड निर्धारण गर्न सक्नेछ भन्ने विषय उल्लेख गरिएको छ । वातावरणीय मापदण्ड तर्जुमा कार्यान्वयनको लागि वातावरण संरक्षण ऐन २०७६ को दफा १५ को अधिकार प्रयोग गरी वातावरण विभागले सवारी साधनको ध्वनी उत्सर्जन सिमा सम्बन्धी मापदण्डको मस्यौदा तयार गरी मन्त्रालयमा पेश गरेको छ ।

उद्देश्यहरु

- वातावरण गुणस्तरमा सुधार भई वातावरण संरक्षणमा टेवा पुग्ने ।
- सवारी साधनबाट हुने ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रणमा सहयोग गर्ने ।

नतिजा

यस मापदण्डको कार्यान्वयनबाट वातावरण संरक्षणमा प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रूपमा योगदान गरी वातावरण सम्बन्धी मौलिक हकको सुनिश्चिततामा सहयोग हुने ।

३.६.३ वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन निर्देशिका तयारी तथा प्रकाशन गर्ने (अन्तरक्रिया समेत) कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण ऐन २०७६ को दफा ८ बमोजिम वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन लगायतका वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई कुनै पनि प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न वा गराउन नहुने विषय उल्लेख गरिएको छ । यसै ऐनको दफा ३९ बमोजिम आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने जिम्मेवारी वन तथा वातावरण मन्त्रालय र वातावरण विभागलाई दिइएको छ । तसर्थ वातावरण विभागले स्थापना कालदेखि नै विभिन्न आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन निरन्तर रूपमा गर्दै आएको छ । अनुगमन

कार्य मुख्य रूपमा आयोजनाको स्वीकृत वातावरणीय अध्ययनको वातावरणीय व्यवस्थापन योजनामा भएका न्यूनीकरणका उपायहरूमा केन्द्रित भएर गरिने गरिएको छ। यद्यपी अनुगमन कार्यलाई अझ प्रभावकारी बनाउन वातावरणीय व्यवस्थापन योजनामा मात्र केन्द्रित हुनु पर्याप्त नहुने देखिन्छ। यस अर्थमा अनुगमन कार्यलाई अझ व्यवस्थित र योजनाबद्ध ढङ्गले अगाडि बढाउन निर्देशिकाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। यसै उद्देश्य प्राप्तिको लागि यस आ.व. मा पनि वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन निर्देशिका तयारी कार्यक्रम प्रस्तावित गरिएको हो। यसै प्रकृतिको कार्यक्रम विगतका दुई वर्ष (आ.व. २०७८/०७९ र आ.व. २०७९/०८०) हरूमा सञ्चालन भई वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ द्वारा पहिचान भएका १२ क्षेत्रहरू मध्ये जम्मा ६ वटा विषयगत क्षेत्रहरू (आ.व. २०७८/०७९ मा स्वास्थ्य, उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ र फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा आ.व. २०७९/०८० मा शिक्षा, यातायात र आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास) को निर्देशिकाको तयारीको कार्य सम्पन्न भई विभागमा पेश गरिएको छ। यसै बमोजिम यस आ.व. मा बाँकी रहेका ६ वटा क्षेत्रहरू (वन, पर्यटन, खानेपानी, उद्योग, खानी र कृषि) को निर्देशिका तयारी गरिने लक्ष्य लिइएको छ। यस कार्यको लागि मुल कार्यदल गठन गरी क्षेत्रगत हिसावले बैठकहरू सञ्चालन गरिनेछ र खेसा दस्तावेजलाई अन्तरक्रिया कार्यक्रम मार्फत सरोकारवालाहरूमा छलफल गरी राय/सुझाव पनि सङ्कलन गरिनेछ। यसरी प्राप्त राय/सुझावलाई समावेश गराई निर्देशिकालाई अन्तिम रूप दिइनेछ र विगतका वर्षहरूमा समेत तयार भएका क्षेत्रगत निर्देशिका दस्तावेजलाई समेत समावेश गराई अन्तिम दस्तावेजलाई स्वीकृतिको लागि वन तथा वातावरण मन्त्रालय समक्ष पेश गरिनेछ।

२. उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- ❖ अनुगमनको कार्यलाई शिलशिलाबद्ध रूपमा सञ्चालन गर्न तथा समग्र निरीक्षण प्रक्रियामा एकरूपता ल्याउन
- ❖ अनुगमन कार्य सञ्चालन गर्दा क्षेत्रगत रूपमा देखापरेका चुनौतिहरू एवं संवोधन गर्नुपर्ने विषयवस्तुलाई क्षेत्रगत हिसावले समावेश गर्न
- ❖ वातावरणीय अध्ययनका क्रममा गरिएको प्रभाव आंकलन सही भए/नभएको तथा आयोजनाका गतिविधिहरू वातावरणीय वा अन्य सम्बन्धित मापदण्डभित्र रहने गरी कार्यान्वयन भए/नभएको निरीक्षण गर्न
- ❖ आयोजना कार्यान्वयन र संचालनमा अपनाउनुपर्ने तालमेल वा समायोजनका लागि निर्देश गर्न

प्रगति

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन अनुगमन निर्देशिका तयारी तथा प्रकाशन गर्ने (अन्तरक्रिया समेत) कार्यक्रम सञ्चालनको लागि विभागीय निर्णयानुसार गठित विभागको उप-महानिदेशकको अध्यक्षतामा क्षेत्रगत विज्ञ तथा निकायगत प्रतिनिधि समाहित कार्यदलमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको अनुसूचीले पहिचान गरेका र विगतका वर्षहरूमा नसमेटिएको ६ वटा क्षेत्रहरू (वन, कृषि, उद्योग, खानी, पर्यटन, खानेपानी) को चेकलिष्ट निर्माण भएको थियो। तसर्थ यस कार्यदलको बैठक प्रत्येक क्षेत्रको ३ वटा बैठकको हिसाबले सबै क्षेत्रको गरी जम्मा १८ वटा बैठकहरू सञ्चालन भई निर्देशिकाको अन्तिम रूप तयारी भएको छ।

३.६.४ स्थानीय तहहरूले गरेका असल अभ्यासहरूको अवलोकन तथा प्रतिवेदन

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको अनुसूची ९ मा रहेको संघ, प्रदेश र स्थानिय तहको साझा अधिकार अन्तर्गत पर्ने वातावरण संरक्षण, प्रदुषण नियन्त्रण तथा सरसफाईको क्षेत्रमा स्थानिय तहले गरेका वातावरण संरक्षण, प्रदुषण नियन्त्रण तथा सरसफाईको क्षेत्रमा स्थानिय तहले गरेका वातावरण संरक्षण तथा सरसफाई क्षेत्रमा असल कार्यको लेखाजोखा गरी प्रतिवेदन तयार गर्दा असल अभ्यासको प्रवर्द्धन हुनुका साथै त्यस्ता कार्यक्रममा सहकार्यका लागि वातावरण विभागले समेत महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्ने हुँदा यस आ.व.

२०८१/८२ मा विभागले वातावरण संरक्षण तथा सरसफाई सम्बन्धी स्थानिय तहको असल अभ्यासको अवलोकन गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यक्रम प्रस्तावित गरिएको हो । यस अन्तर्गत विभागले ७ वटै प्रदेशमा प्रत्येक प्रदेशमा २ वटा स्थानीय तहको छनौट गरी जम्मा १४ वटा स्थानीय तहमा कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ।

उद्देश्यहरू

- स्थानीय तहले वातावरण सम्बन्धी कार्यान्वयन गरेका असल अभ्यासहरूको अवलोकन गर्ने ।
- असल अभ्यास सम्बन्धी जानकारी प्रवाह गर्दा अन्य स्थानिय तहले समेत अनुसरण गर्न सक्ने ।

नतिजा

- स्थानीय तहहरूले उपलब्ध स्रोत साधन क्षमता अनुसार वातावरण संरक्षणको काम गरेको पाइयो ।
- सबै स्थानिय तहमा घरायसी फोहर व्यवस्थापन प्रमुख चुनौतीको रूपमा रहेको पाइयो । यद्यपी केही नगरपालिका (धनगढी उपमहानगरपालिका) ले फोहोरमैलाको व्यवस्थापन प्रभावकारी रूपमा सम्पन्न गरेको पाइयो ।
- स्थानिय तहमा पूर्वाधार तथा यथेष्ट बजेटको अभावमा कार्य सम्पादनमा कठिनाई भएको पाइयो ।

३.६.५ वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

वातावरण विषयमा स्नातक तह देखि नै अनुसन्धानमूलक कार्य गराउने गरेको छ । स्नातक तहमा सामान्य अनुसन्धान गरेता पनि स्नातकोत्तर तहमा अनिवार्य शोध कार्यका रूपमा बृहत उपलब्धिमूलक तथ्यांक तथा नतिजाहरू दिन सक्ने अनुसन्धानहरू गराउने गरेको पाइन्छ । यस्ता अनुसन्धानात्मक कार्यहरूले सिंगो राष्ट्रकै वातावरण क्षेत्रमा सकारात्मक नतिजा प्रवाह गर्नुका साथै वातावरण क्षेत्रसँग सम्बन्धित नीति तथा कानून निर्माण र कार्यान्वयनमा समेत महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । आर्थिक वर्ष ०७०/७१ देखि नै वातावरण सम्बन्धी विषयमा स्नातकोत्तर तहमा शोध अनुसन्धान गरिरहेका विद्यार्थीलाई लक्षित गरी शोध सहायता कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आईरहेको छ ।

कार्यक्रमको उद्देश्य

- उच्च शिक्षा हासिल गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन अनुसन्धानमा संलग्न गराउँदा उक्त अध्ययन अनुसन्धानहरू मार्फत प्राप्त भएका महत्वपूर्ण तथ्यांक, नतिजा, निष्कर्ष एवं सुझावहरूले वातावरण सम्बन्धी भावी कार्ययोजना तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्ने र वातावरण संरक्षण तथा प्रवर्धनमा थप टेवा पुग्नेछ ।
- अनुसन्धानात्मक कार्यहरूले वातावरण क्षेत्रमा सकारात्मक नतिजा प्रवाहका साथै वातावरण क्षेत्रसँग नीति, कानून निर्माण तथा कार्यान्वयनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।

प्रगति

वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रममा नेपालमा वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका शोधकर्ताबाट प्रस्ताव माग भएको र जम्मा १० (दस) जना शोधकर्ताहरू छनौट भई सम्झौता समेत भएको थियो । विभागले तोकेको मितिमा सो शोधहरूको मस्यौदा प्रतिवेदन पेश गरी विभागमा भएको प्रस्तुतीकरण पश्चात् विज्ञहरूबाट प्राप्त राय सुझाव समेटी अन्तिम प्रतिवेदन पेश गरेका थिए । यस विभागबाट शोध सहायता पाएका विद्यार्थीहरूको नामावली अनुसूची ७ मा रहेको छ ।

३.६.६ नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग कलकारखानाबाट निष्काशित फोहरपानीको प्रदूषणको अवस्थाको अध्ययन

पृष्ठभूमि

नेपालको प्रमुख प्राकृतिक श्रोत जलश्रोत जनजीवन, सांस्कृतिक र धार्मिक दृष्टिले महत्वपूर्ण भए पनि तीव्र जनसंख्या वृद्धि, औद्योगिकीकरण र अव्यवस्थित शहरीकरणका कारण नदीनाला, तालतलैयाको पानी प्रदूषित बन्दै गएको छ। घरेलु फोहोर, औद्योगिक फोहोरपानी तथा खेतबारीमा प्रयोग हुने रासायनिक मल-विषादी नदीमा मिसिनु प्रमुख कारण रहेको देखिन्छ। यसले जलगुणस्तर घटाउनुका साथै जलचर, मानव स्वास्थ्य र प्राकृतिक सौन्दर्यमाथि नकारात्मक असर पारेको छ। नेपालका प्रमुख नदीहरू र तालतलैयाहरूको संरक्षणका लागि तिनीहरूको प्रदूषणको अवस्था पहिचान गरी भौतिक तथा रासायनिक अध्ययन गर्न आवश्यक छ। प्राप्त नतिजाका आधारमा प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरू लागू गर्न सकिनेछ। यसरी जलस्रोतहरूको जैविक विविधता, प्राकृतिक सौन्दर्य साथै सांस्कृतिक र धार्मिक महत्व पुनर्स्थापना गर्न सकिन्छ, जसले वातावरण संरक्षणसँगै पर्यटन, सामाजिक र आर्थिक विकासमा योगदान पुऱ्याउँछ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- नदी तथा तालतलैयाहरूको प्रदूषणको अवस्था अध्ययन एवं मापन गर्ने।
- मौसमी परिवर्तनले नदी तथा तालहरूको प्रदूषणको अवस्था यकिन गरी अघिल्लो वर्षको तुलनामा के कति परिवर्तन भैरहेको छ र मौसमी परिवर्तनले प्रदूषणमा पर्ने असर सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययन गर्ने।

प्रगति

आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा विभिन्न नदी तथा तालतलैयाहरूको प्रदूषणको अवस्था अध्ययन एवं मापन गर्ने कूल ७५ वटा पानीको नमूनाहरूको लक्ष्य राखिएकोमा नदी तथा तालहरूको ९१ वटा पानीको नमूना परीक्षण गरेको, त्यसैगरी विभागको वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा (EIA) र प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा (Pollution शाखा) बाट फोहोर पानीको ३९ वटा नमूना र पेन्ट उद्योगबाट १२ वटा नमूना गरी जम्मा १४२ वटा नमूनाको विभागको प्रयोगशालामा विभिन्न आवश्यक पारामिटरहरू परीक्षण गरी परीक्षण प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। प्रयोगशाला परीक्षण सम्पन्न गरिएका नदी तथा तालतलैया तथा फोहर पानीहरूको विवरण अनुसूची ८ मा राखिएको छ।

तालिका ७: विभिन्न नदी, ताल र ऋतु अनुसारको पानी नमूना संकलनको संख्या

क्र. सं.	नदी/ताल को नाम	परीक्षण ऋतु	संख्या
१.	बाग्मती नदी	वर्षा, शरद, हेमन्त र बसन्त	३२
२.	सप्तकोशी नदी	वर्षा, हेमन्त र बसन्त	८
३.	नारायणी नदी	हेमन्त	३
४.	पश्चिम राप्ती नदी	शरद र बसन्त	५
५.	कर्णाली नदी	शरद	१
६.	सुनकोशी नदी	वर्षा र शरद	४
७.	तामाकोशी नदी	वर्षा र शरद	४
८.	तामाकोशी सुनकोशी मिश्रण	शरद	२
९.	राप्ती नदी चितवन	हेमन्त	३

१०.	कालीगण्डकी नदी	बसन्त	३
११.	कमला नदी	वर्षा, हेमन्त र बसन्त	८
१२.	तिनाउ नदी	शरद र बसन्त	४
१३.	बेगनास ताल	शरद र बसन्त	३
१४.	जगदिशपुर ताल	शरद र बसन्त	४
१५.	बाणगंगा नदी	शरद र बसन्त	४
१६.	फेवा ताल	शरद र बसन्त	३
जम्मा			११

श्रोत: वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा, २०८३

वर्षा, हेमन्त र वसन्त गरी तीन ऋतुहरूमा बागमती नदीको पानीको नमूना संकलन गरिएको हो । प्रत्येक ऋतुमा बागमती नदीको चार स्थान सुन्दरीजल, आर्यघाट, चोभार र रौतहट जिल्लामा रहेको बागमती पुल मुनिबाट गरी जम्मा ३२ वटा नमूना संकलन गरिएको थियो । यसरी संकलन गरिएको नमूनालाई आवश्यकता अनुसार एसिड Preserve गरेर र नगरीकन प्रयोगशाला सम्म ल्याइएको थियो ।

उक्त नमूनाको pH, Temperature, Electric Conductivity जस्ता पारामिटरहरू नमूना संकलन स्थानमै परीक्षण गरिएको थियो र प्रयोगशालामा उक्त संकलित नमूनाहरूको pH, Chemical Oxygen Demand (COD), Biochemical Oxygen Demand (BOD), Electric Conductivity (EC), Total dissolved solids (TDS), Total suspended solids (TSS), Turbidity, Hardness, Chloride र Heavy Metals जस्ता पारामिटरहरूको परीक्षण गरिएको थियो । बागमती नदीका विभिन्न स्थानहरूको पानीको नमूनामा प्रदूषणको मात्रा बाँकी सबै नदी तथा तालतलैयाहरूको भन्दा बढि रहेको पाइएको थियो ।

श्रोत: वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा

तस्विर ४: नदी तथा तालको पानीको नमूना

प्रयोगशाला शाखामा यस आ.व. २०८१/८२ को श्रावण देखि असार सम्ममा वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा तथा प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखाबाट प्राप्त औद्योगिक प्रतिष्ठानबाट निस्कने फोहोरपानीको ३९ वटा नमूना, प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखाबाट पेन्टको नमूना १२ वटा गरी जम्मा ५१ वटा नमूनाको प्रयोगशाला परीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा तथा वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा बाट प्रयोगशालामा प्राप्त फोहोरपानीको नमूनामा परीक्षण गरिएको पारामिटर मध्ये १७ वटा नमूनामा Chemical oxygen Demand, १७ वटा नमूनामा Oil & Grease, १२ वटा नमूनामा Biochemical Oxygen Demand, ५ वटा नमूनामा Total Suspended solid, ३ वटा नमूनामा pH र १ वटा नमूनामा Total Chromium को मात्रा तोकिएको मापदण्ड भन्दा बढी देखिएको छ । त्यस्तै वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा बाट प्राप्त अस्पतालको फोहोर पानीको एउटा वटा नमूनामा Mercury को मात्रा तोकिएको मापदण्ड भन्दा बढी भएको पाइएको छ । प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखाबाट पेन्टको नमूना १२ वटा परीक्षण गरिएको मध्ये २ वटा नमूनामा Lead को मात्रा तोकिएको मापदण्ड भन्दा बढी देखिएको छ । नदी तथा तालतलैयाको पानीको हकमा हालसम्म नेपालमा कुनै मापदण्ड निर्धारण गरिएको छैन ।

३.६.७ वायुमारहेको Mercury को Dry and wet deposition विधिबाट अध्ययन

पृष्ठभूमि:

पारो एउटा रासायनिक तत्व हो जुन मानव प्रणालीको लागि अत्याधिक हानिकारक छ । पारो पृथ्वीको सतहमा प्राकृतिक रूपमा हुने तत्व हो जुन वातावरणमा व्यापक रूपमा पाइन्छ । मानव गतिविधिहरू जस्तै Gold mining, Fossil fuel production, Cement production, Non-ferrous metal production, Waste from products, Incineration of municipality and Medical क्षेत्रहरूमा व्यापक रूपमा पारोको प्रयोग भएका हुन्छन् । पारो Thermometer, Dental amalgam, Fluorescent bulbs, Electrical switches, Gold mining आदिमा प्रयोग हुन्छ । पारो कोठाको तापमानमा सजिलै वाष्पीकरण हुने हुनाले यो सजिलै वायुमा मिश्रण हुने गर्दछ । पारोको वाष्प सजिलै मानव शरीरले शोषे हुँदा यसले स्नायू, पाचन र प्रतिरक्षा प्रणालीका साथै फोक्सो र मिर्गौलालाई असर गर्न सक्दछ। दुवै प्राकृतिक र मानविय उत्सर्जनले विश्वमा पारोको प्रदूषण बढाइरहेको छ । नेपाल Asia Pacific Mercury Monitoring Network (APMMN) को सदस्यराष्ट्र भएकोले नेपालले पनि नियामित रूपमा वायु र आकाश पानीमा भएको पारोको मात्रा अध्ययन गरिरहेको छ । यसको लागि जापानको वन मन्त्रालयबाट वायुमा भएको पारोको अध्ययन गर्न वायुको नमूना संकलन गर्ने उपकरण Mercury Monitoring Toolkit सहायतास्वरूप विभागमा उपलब्ध भएको छ र APMMN Taiwan बाट आकाशबाट परेको पानीमा पारोको मात्रा विश्लेषण गर्नको लागि आकाशबाट परेको पानी संकलन गर्ने उपकरण Wet deposition sampler को साथै वायुमा रहेको पारोको मात्रा अध्ययन गर्नको लागि वायुको नमूना संकलन गर्ने MERPAS (Mercury passive air sampler) उपलब्ध गराएको छ । विभागले नियमित रूपमा पारो उत्सर्जन हुने विभिन्न सम्भावित ठाउँहरूबाट वायुको नमूना संकलन गरी परीक्षणको लागि जापानको Institute of Environmental Ecology मा र आकाशबाट परेको पानी संकलन गरी पारोको मात्रा परीक्षण गर्न तथा MERPAS बाट संकलन गरेको वायुको नमूनामा पारो परीक्षण गर्न ताइवानमा रहेको National Central University Lab मा पठाउँदै आएको छ ।

उद्देश्य

- वायुमा पारोको मात्रा तोकिएको मापदण्ड बमोजिम भए/नभएको यकिन गर्ने ।
- सम्भावित ठाउँहरूमा काम गर्ने व्यक्तिहरूको स्वास्थ्यमा परेको असरहरूको पहिचान गर्ने ।
- Mercury Pollution र यसले मानव प्राणलीमा पार्ने असरबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्न ।

प्रगति

नेपाल APMMN को सदस्य राष्ट्र भएकोले नियामित रूपमा वायु र आकाश पानीमा रहेको पारोको (Mercury) मात्रा अध्ययन गर्दै आएको छ। यसको लागि जापानको वन मन्त्रालय र US EPA बाट वायुमा भएको पारोको अध्ययन गर्न वायुको नमूना संकलन गर्ने उपकरण र EPA, Taiwan बाट प्राप्त भएको आकाशबाट परेको पानी संकलन गर्ने उपकरण Wet Deposition Sampler प्रयोग भईरहेको छ। मर्करी वातावरणमा प्राकृतिक रूपमा हुने तत्व भएता पनि बढ्दो औद्योगीकरण तथा ऊर्जा उत्पादनले एसिया क्षेत्रलाई मानव निर्मित पारो उत्सर्जनको मुख्य स्रोत बनाएको छ। उद्योगहरू जस्तै: कोइलाबाट बिजुली उत्पादन, सुन खानी, सिमेन्ट उद्योग तथा Incineration of municipality and Medical waste, Metal processing जस्ता गतिविधिबाट वातावरणमा मर्करी उत्सर्जन हुन्छ। विभागले पारो उत्सर्जन हुने सम्भावित ठाउँहरूबाट वायुको नमूना संकलन गरी परीक्षणको लागि जापानको Institute of Environmental Ecology र आकाशबाट परेको पानी संकलन गरी पारोको मात्रा परीक्षण गर्न तथा MERPAS (Mercury passive air sampler) बाट संकलन गरेको वायुको नमूनामा पारो परीक्षण गर्न ताइवानमा रहेको National Central University Lab मा पठाइँदै आएको छ।

यस वर्षको श्रावण देखि असार सम्म विभागको छतमा उपकरण Install गरी १२ पटक र Sissole Dumping site र बन्चरे डाँडा नुवाकोटमा २ पटक गरी जम्मा १४ वटा वायुको नमूना संकलन गरिएको छ। विभागले मर्करीको लागि वायुको नमूना संकलन गर्न छतमा उपकरण राखी नमूना संकलन गर्नुको मुख्य उद्देश्य ललितपुरको पाटन क्षेत्रमा रहेको gold plating उद्योग, जहाँ मर्करी प्रयोग गरी मूर्तिहरूमा सुनको जलप लगाइन्छ, त्यस क्षेत्रसँग नजिक रहेको शहरी क्षेत्रमा मर्करीको अवस्था कस्तो छ भनी जानकारी हासिल गर्नु हो। साथै नुवाकोट जिल्लास्थित सिसडोल फोहोरमैला व्यवस्थापन स्थलबाट पनि मर्करी उत्सर्जनको अवस्था मूल्याङ्कन गर्नको लागि त्यस क्षेत्रबाटको नमूना संकलन गरिएको हो।

यसरी संकलन गरेको वायुको नमूना मर्करी परीक्षणको लागि जापान पठाईएकोमा १४ वटा नमूनाको परीक्षण रिपोर्ट प्राप्त भईसकेको छ। वायुको नमूनाको प्राप्त परीक्षण रिपोर्ट अनुसार वायुमा पारोको मात्रा WHO Standard (1000 ng/m³) भित्र रहेको पाइएको र MERPAS बाट ८ वटा वायुको नमूना संकलन गरी पारो परीक्षणका लागि ताइवान पठाईएकोमा उक्त नमूनाहरूको परीक्षण नतिजा प्राप्त भईसकेको छ। त्यसैगरी विभागको छतमा राखिएको Mercury depositional Sampler बाट आकाशबाट परेको ११ वटा पानी नमूना संकलन गरी पारो परीक्षणका लागि ताइवान पठाईएकोमा ९ वटा नमूनाको परीक्षण नतिजा प्राप्त भईसकेको छ।

तालिका ८: पारोको नमूना संकलन तथा परीक्षणको विवरण

S.N.	Date of sampling	Sampling place	Value of mercury ng/m ³	Standard Value (Hg) ng/m ³
1	2024-07-16 (2081-04-01)	DoEnv, Babarmahal	15	1000
2	2024-08-21 (2081-05-05)	DoEnv, Babarmahal	19	"
3	2024-09-22 (2081-06-06)	DoEnv, Babarmahal	43	"
4	2024-10-20 (2081-07-04)	DoEnv, Babarmahal	12	"
5	2024-11-19 (2081-08-04)	DoEnv, Babarmahal	12	"
6	2025-01-26 (2081-10-13)	DoEnv, Babarmahal	39	"
7	2025-02-16 (2081-11-04)	Bancharedanda, Nuwakot	7.9	"

8	2025-02-23 (2081-11-11)	DoEnv, Babarmahal	8.5	"
9	2025-03-18 (2081-12-05)	DoEnv, Babarmahal	8.5	"
10	2025-04-23 (2082-01-10)	DoEnv, Babarmahal	19	"
11	2025-05-20 (2082-02-06)	DoEnv, Babarmahal	15	"
12	2025-06-17 (2082-03-03)	DoEnv, Babarmahal	परीक्षणका लागि पठाउने क्रममा	"
13	2025-06-30 (2082-03-16)	Sisdol, Nuwakot		"
14	2025-07-15 (2082-03-31)	DoEnv, Babarmahal		"

श्रोत: वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा, २०८३

तालिका ९: MERPAS बाट वायुको नमूना संकलन तथा पारोको परीक्षणको विवरण

S.N.	Sample Code	Sampling date	Mercury Value (ng/L)
1	APNPO1	2081/03/17 - 2081/05/14	9.38
2	APNPO1	2081/03/17 - 2081/05/14	9.25
3	APNPO1	2081/05/16 - 2081/08/16	8.83
4	APNPO1	2081/05/16 - 2081/08/16	10.66
5	APNPO1	2081/08/16 - 2081/11/19	30.95
6	APNPO1	2081/08/16 - 2081/11/19	30.82
7	APNPO1	2081/11/19 - 2082/02/19	12.65
8	APNPO1	2081/11/19 - 2082/02/19	13.51

श्रोत: वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा, २०८३

तालिका 10: आकाशबाट परेको पानी तथा पारोको मात्रा परीक्षण

S.N.	Sample Code	Sampling date	Mercury Value (ng/L)
1	APNPO1	2081/04/01- 2081/04/08	11.53
2	APNPO1	2081/04/17- 2081/04/24	18.43
3	APNPO1	2081/05/05- 2081/05/12	17.14
4	APNPO1	2081/05/16- 2081/05/23	38.02
5	APNPO1	2082/01/05- 2082/01/16	18.40
6	APNPO1	2082/01/19- 2082/01/25	80.37
7	APNPO1	2082/02/05- 2082/02/09	34.42
8	APNPO1	2082/02/10- 2082/02/17	25.65
9	APNPO1	2082/02/26- 2082/02/30	26.88

श्रोत: वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा, २०८३

३.६.८ विश्वविद्यालयसँग वातावरण/प्रदूषण/संरक्षणसँग सम्बन्धित अध्ययन अनुसन्धान तथा तथ्याङ्क विश्लेषणमा सहकार्य

पृष्ठभूमि

नेपालमा पछिल्ला वर्षहरूमा हरेक वर्ष सुक्खा याममा जैगलमा आगलागी हुने घटनाहरू भइरहेका छन्। यी आगलागीका घटनाहरूले वायु प्रदूषणलाई उत्प्रेरित गर्छ र वनको गूणस्तर घटाउनुको साथै भण्डार भएर रहेको कार्बनलाई पनि उत्सर्जन गर्छ। नेपालमा वन डढेलोको प्रभावका बारेमा हामीसँग थोरै अध्ययनहरू छन् तर वन डढेलो, कार्बल उत्सर्जन र आगलागी पश्चात्को वनको अवस्थामा केन्द्रित अनुसन्धानको कमी छ। Fire Ecology अझै पनि नेपालमा अनुसन्धानको लागि एक नयाँ क्षेत्र रहेको हुनाले यस सन्दर्भमा वातावरण विभागले वन डढेलो पश्चात् वातावरणमा पर्ने असरलाई ध्यानमा राखेर अनुसन्धानमा आधारित अध्ययन गरिएको हो। यस अध्ययनको शिर्षक “Forest Fire Induced Biomass Loss and Greenhouse Gas Emissions in Lumbini Province of Western Nepal” रहेको छ।

उद्देश्यहरू

- लुम्बिनी प्रदेशमा स्थान र समय भिन्नता अनुसार हुने वन डढेलोको घटनाको मूल्याङ्कन गर्ने
- आगलागी भएको वनबाट हास भएको जैविक पदार्थको क्षति निकर्षण गर्ने तथा उक्त वनको recovery pattern पहिचान गर्ने
- आगलागी भएको वनबाट उत्सर्जित हरित गृह ग्याँसको मात्रा निकर्षण गर्नुका साथै वायु प्रदूषणमा वन डढेलोमा भूमिकाको सम्बन्धमा विश्लेषण गर्ने

नतिजा

यस अध्ययनले लुम्बिनी प्रदेशको पश्चिमी क्षेत्र आगलागीको हिसाबले यस प्रदेशको सबैभन्दा प्रवण स्थलको रूपमा पहिचान भएको छ। अझ यस प्रदेशको बाँके र बर्दिया जिल्ला आगलागीबाट सबैभन्दा प्रभावित क्षेत्रहरू रहेको पाइयो। साथै लुम्बिनी प्रदेशको सन् २००१ देखि २०२४ सम्मको आगलागीको घटनाहरूको विश्लेषण गरिएकोमा प्रत्येक वर्ष आगलागीको घटनामा पृथक्ता आएता पनि घटनाको दर भने बढ्दो क्रममा रहेको पाइयो। यस प्रदेशमा आगलागीको घटना दर सबैभन्दा बढी भएको वर्ष सन् २०१६ रहेको छ जसमा कूल १६०० भन्दा बढी घटना भएको थियो भने अधिक दर भएको वर्षहरू २०१३, २०१८, २०२१ र २०२४ रहेका थिए जसमा १००० भन्दा बढी घटनाहरू भएको पाइयो। यसबाहेक जैविक पदार्थको हासको अध्ययन गर्दा (Above Ground Seedling Biomass-AGSB) बाँके जिल्लामा $173.7 \pm 18.7 \text{ gm m}^{-2}$ र बर्दिया जिल्लामा $10.5 \pm 15.7 \text{ gm m}^{-2}$ रहेको अध्ययनले देखाएको छ। यस बाहेक लुम्बिनी प्रदेशमा हुने आगलागीबाट वार्षिक CO_2 उत्सर्जन २०२० मा ३ Gg (Giggagram) देखि २०२० मा ४६० Gg रहेकोमा वार्षिक औसत १०८ Gg रहेको पाइयो।

३.७ सचेतनामूलक सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण

३.७.१ वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण

पृष्ठभूमि:

विश्वव्यापी जलवायु परिवर्तन, जैविक विविधताको हासका साथै बढ्दो प्रदूषण आज विश्वव्यापी चुनौती बनेको छ। वन जंगलमा डढेलो लगायत अन्य मानव गतिविधिहरूले पारिस्थितिकीय प्रणालीमा ठूलो दबाव श्रृजना गरेको छ। प्लाष्टिक पोलिमरको अव्यवस्थित र अवैज्ञानिक प्रयोगले सिर्जना गरेको प्लाष्टिकजन्य फोहर वर्तमान समयको ठूलो वातावरणीय चुनौती बन्न पुगेको छ।

यस्ता वातावरणीय चुनौतीमा कमी ल्याउन व्यक्तिगत कार्बन पदचिह्न (Carbon Footprint) मा कमी ल्याउने, वृक्षारोपण गरी हरीयाली प्रबर्द्धन तथा वातावरण संरक्षणको कार्यको तिव्रता, वातावरणलाई हानी गर्ने एकल प्रयोग हुने प्लाष्टिकलाई अस्विकार गरी वा प्रयोगमा कमी ल्याउने, जिवाश्मा ईन्धनको विकल्पमा हरित उर्जा जस्तै जलविद्युत, सौर्य, वायु उर्जा आदिको प्रयोग तथा जैविक खेतीको अभ्यास तथा प्रबर्द्धन लाई बढावा दिन सकिन्छ। तसर्थ, वातावरण संरक्षण, प्रबर्द्धन तथा प्रदूषण रोकथाम, नियन्त्रण तथा न्यूनीकरण लगायत विभिन्न अन्तरसम्बन्धित वातावरणीय सवालहरूमा सचेतना, पैरवी, जनचेतना, वातावरण संम्वाद, वृत्तचित्र, जिङ्गल लगायत अन्य सामग्री निर्माण एवं प्रसारणबाट जनचेतना अभिवृद्धि गरी वातावरणीय संरक्षणमा सबैलाई सहभागी गराउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ।

उद्देश्य

वातावरण संरक्षण, प्रदूषण नियन्त्रण, जलवायु परिवर्तन लगायत वातावरणीय सवालहरूमा जनस्तरमा सन्देश, सूचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण गरी जनचेतना अभिवृद्धि गरी वातावरणीय संरक्षण तथा प्रबर्द्धन गर्ने कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ।

कार्यक्रमको प्रगति विवरण

उक्त कार्यक्रम सञ्चालनका लागि नेपाल सबैभन्दा धेरै जिल्लामा प्रसारण हुने नेपाल टेलिभिजनको एवं रेडियो नेपाल मार्फत वातावरण सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री निरन्तर प्रचार प्रसार गरिएको थियो। यसैगरी विभागले विभिन्न छापा तथा अनलाईन पत्रपत्रिका, म्यागेजिन मार्फत वातावरणसँग सम्बन्धित सूचना सामग्रीहरूको समेत प्रचार प्रसार गरिएको थियो।

कार्यक्रमबाट हासिल उपलब्धि:

क. नेपाल टेलिभिजनबाट प्रसारण भएको वातावरण चौतारी

नेपाल टेलिभिजनबाट २०८१/०९/०९ बाट २०८१/०२/२९ गते सम्म १२ वटा वातावरण चौतारी कार्यक्रम दुइ हप्ताको एक पटक मंगलबारका दिन साँझ ७:२५ बजे प्रसारण भएको थियो। वातावरण चौतारीको प्रसारण मिति तथा कार्यक्रममा आमन्त्रित विज्ञहरूको सूची निम्न बमोजिम रहेको छ।

तालिका ११: वातावरण चौतारी कार्यक्रम प्रसारणको सूची

क्र.सं.	प्रसारण मिति	विज्ञको नाम
१.	२०८१/०९/०९	ज्ञानराज सुवेदी, महानिर्देशक वातावरण विभाग
२.	२०८१/०९/२३	बटुकृष्ण उप्रती, पूर्व सह-सचिव
३.	२०८१/१०/०८	भूपेन्द्र देवकोटा, वातावरण विज्ञ
४.	२०८१/१०/२३	बाल कृष्ण प्रासई, पूर्व सचिव
५.	२०८१/११/०६	श्रीमान् सचिव दिपक कुमार खराल, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
६.	२०८१/११/२७	डा. दिनेशचन्द्र देवकोटा, पूर्व उपाध्यक्ष, राष्ट्रिय योजना आयोग
७.	२०८१/१२/१२	शिलशिला आचार्य, वातावरण विज्ञ
८.	२०८१/१२/२६	भूषण तुलाधर, वातावरण विज्ञ
९.	२०८१/०१/०९	मा. मन्त्रीज्यू वन तथा वातावरण, ऐन बहादुर शाही ठकुरी
१०.	२०८२/०१/२३	पूर्व न्यायधिश, डा. आनन्द मोहन भट्टराई
११.	२०८२/०२/०६	श्रीमान् सचिव राजेन्द्र प्रसाद मिश्र, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
१२.	२०८२/०२/२७	विश्व वातावरण दिवस, २०८२

श्रोत: नेपाल टेलिभिजन, २०८२

ख. मेट्रो ट्राफिक एफ.एम. जिङ्गल उत्पादन तथा प्रसारण

वातावरण विभाग र मेट्रो ट्राफिक एफ.एम. १५.५ मेगाहर्ज रामशाहपथ काठमाडौं बिच मिति २०८१ साल पुस ७ २०० दिन वायु प्रदूषण नियन्त्रण तथा न्यूनीकरण सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धिको सन्देश प्रसारणको सम्झौता भएको थियो । सम्झौता बमोजिम मिति २०८१/०९/०७ गते देखि २०८२/०३/२५ सम्म प्रत्येक दिन बिहान ०९:०० देखि ११:०० र दिउँसो १६:०० देखि १८:०० बजेसम्म २ मिनेट तपसिल बमोजिमको सूचना/सन्देश आलोपालो गरी प्रसारण गरिएको थियो ।

क्र.स.	विवरण	प्रसारण समय प्रतिपटक जम्मा समय
१	आफ्नो सवारी साधनको समयमै मर्मत गराऔं, सवारी साधनको नियमित प्रदूषण चेकजाँच गरौं र सकेसम्म व्यक्तिगत सवारी साधनको साटो ठुला सार्वजनिक सवारी साधनको प्रयोग गरी वायु प्रदूषणको असर कम गर्न सहयोग गरौं । स्वस्थ वातावरण निर्माण गर्न योगदान पुऱ्याऔं ।	३० सेकेण्ड
२	प्लाष्टिकको भाडामा तातो खाद्य पदार्थ खाँदा क्यान्सर जस्तो घातक रोग लाग्न सक्दछ, प्लाष्टिक जलाउँदा वायुमण्डलसमेत प्रदुषित हुने गर्छ र प्लाष्टिक कुहिँदैन, यसले जल तथा जमिनमा पनि प्रतिकूल असर पार्दछ । सकभर प्लाष्टिकको प्रयोग कम गरौं । त्यसैले प्लाष्टिकको सट्टा वैकल्पिक झोलाको प्रयोग गरौं । स्वच्छ वातावरण निर्माणमा जोड दिऔं ।	३४ सेकेण्ड
३	सवारी साधनको साइलेन्सर परिवर्तन गरी ठुलो आवाज निकाल्ने, प्रेसर हर्नको प्रयोग गर्नाले ध्वनी प्रदूषण हुने गर्छ । ध्वनी प्रदूषणले मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्दछ र यस्तो कार्य गर्दा कानून बमोजिम कारबाहीसमेत हुने गर्छ । तसर्थ अनावश्यक ठुलो आवाज निकाल्ने कुनै पनि क्रियाकलाप नगरौं । ध्वनी प्रदूषण कम गर्न सहयोग पुऱ्याऔं	३२ सेकेण्ड
४	घर, अस्पताल, होटेल, उद्योग तथा कार्यस्थलबाट निस्किएको फोहोर उचित व्यवस्थापन गरौं । कुहिने र नकुहिने फोहोरलाई छुट्टाछुट्टै राखौं । कुहिने फोहोरलाई मल बनाई प्रयोग गरौं । पुनः प्रयोग हुन सक्ने वस्तुलाई पुनः प्रयोग गरौं । जथाभावी फोहोर नगरौं तोकिएको स्थानमा मात्र फोहोर फाल्ने बानी बसालौं ।	३२ सेकेण्ड
५	ठोस तथा प्लाष्टिकजन्य फोहोर खुल्ला रुपमा जलाउँदा हानिकारक धुँवा निस्कन्छ । फोहोर जलाउँदा वायु प्रदूषण तथा स्वास्थ्यमा समेत हानि पुऱ्याउँदछ । तसर्थ कानून विपरित कार्य नगरौं । फोहोर जलाउने कार्यलाई निरुत्साहित गरौं ।	२६ सेकेण्ड
६	विद्युतिय सवारी साधनको प्रयोगलाई बढावा दिएर वायु तथा ध्वनि प्रदूषण कम गर्न सहयोग गरौं । स्वच्छ वातावरण निर्माणमा जोड दिऔं ।	२० सेकेण्ड

ग. रेडियो नेपालबाट जिङ्गल उत्पादन तथा प्रसारण

रेडियो नेपालबाट मिति २०८१ चैत्र ७ गते बाट २०८२ जेठ ०६ गते सम्म ६० दिन वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्ने रेडियो जिङ्गल प्रसारण भएको थियो । बिहान ७ बजेको समाचार अघि तथा दिउँसो ३ बजे समाचार अघि, बिहान ७:३० देखि ११:०० बजे सम्ममा १ पटक, बेलुकी ६:३० देखि ९:३० बजे १ पटक र बिहान ११:०० बजे देखि दिउँसो ३:०० बजे सम्म १ पटक गरी दैनिक जम्मा पाँच पटक सम्म तपसिलको रेडियो जिङ्गल प्रसारण भएको थियो । त्यसैगरी प्लाष्टिकजन्य सामाग्रीको प्लाष्टिकको उत्पादन, आयात, विक्रि वितरण र प्रयोगमा तथा वायु प्रदूषणसम्बन्धी सचेतनाको दुई वटा सन्देश समेत उत्पादन गरीएको थियो ।

जिङ्गल १	जिङ्गल २
----------	----------

<p>महिला यात्री: १ बसमा बसेपछि केखाम केखाम लाग्छ ओइ एता हेर्न मैले के ल्याएकी छु।</p> <p>महिला यात्री २ ले ले म पनि खान्छु। यो प्लाष्टिक र फोहरचै कहां फाल्नी होला।</p> <p>महिला यात्री १ खै यता ले यो झ्यालबाट फाल्छु। लौजा</p> <p>पैदल यात्री: के फालेको मेरो जिउमै लाग्यो बहिनी।</p> <p>पुरुष यात्री: के गर्नुभा दिदी यस्तो ! हेर्नुस् त तपाइहरूले फालेको फोहरले उ त्यो पैदल यात्रीलाई लाग्यो।</p> <p>महिला यात्री २: हेर साथी यसरी गाडीमा हिड्दा फोहर कहिले पनि झ्यालबाट बाहिर फाल्न हुदो रहेनछ यसले पैदल यात्रुलाई असर गर्ने मात्र होइन सवारी साधन समेत दुर्घटना गराउन सक्छ।</p> <p>महिला यात्री १: हो त नी अबदेखि सवारी साधनबाट म पनि फोहर फाल्दिन र अरुलाई पनि नफाल्न भन्छु। सवारी साधनबाट फोहोर फाल्ने बानी छ भने आजैबाट छोडौं।</p>	<p>पुरुष : यो झोलामा के ल्याउनु भयो</p> <p>महिला: केहुनुनी तरकारी र अरु खानेकुरा किनेर ल्याएको नी।</p> <p>पुरुष: तपाईंलाई थाहा छैन प्लाष्टिकको झोला प्रयोग गर्न हुदैन भनेर।</p> <p>महिला: किन !</p> <p>पुरुष: त्यसमा भएको रसायनले हाम्रो स्वास्थ्यलाई असर गर्छ, त्यति मात्र हो र प्लाष्टिकको झोला न कुहिन्छ नत जलाउनै सकिन्छ, यसले त वातावरण नै दुषित पार्छ।</p> <p>महिला: ए होर त्यसो भए म पनि आजैदेखि प्लाष्टिकको झोला प्रयोग गर्दिन र अरुलाई समेत प्लाष्टिकको झोला प्रयोग नगर्न सल्लाह दिन्छु। तपाईं हामी पनि वातावरण स्वच्छ र सफा राख्न आजैबाट प्लाष्टिकको झोला प्रयोग नगरौं।) पालै पालो यस सार्वजनिक सेवा प्रसारण (रेडियो नेपाल) बाट प्रसारण गर्ने निर्णय गरियो।</p>
---	---

३.८ सूचना प्रणाली तथा सफ्टवेयर सञ्चालन तथा मर्मत संभार

३.८.१ विभागको वेबसाईट अद्यावधिक

वातावरण विभागको वेबसाईट www.doenv.gov.np लाई समयसापेक्ष सुधार गरी थप सुविधाहरूको साथ अद्यावधिक गरिएको छ। यस आ.व.मा, वेबसाईटको होमपेज, फोटो ब्यानर, स्लास सूचना, फुटर, सेक्युरीटी, म्यानेजर, सर्ज मोड्यूल तथा अन्य आवश्यक फिचरहरू अद्यावधिक गरीएको छ। साथै वातावरण विभागबाट सञ्चलान हुने विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रमलाई सहजता, जवाफदेही तथा पारदर्शी बनाउनको लागि यस सँग सम्बन्धीत प्रणाली बनाई विभागको वेबसाईट लिङ्क राखिएको छ। त्यसैगरी पुस्तकालयको Library Online Catalog Module समेत वेबसाईटमा लिङ्क गरिएको छ।

विभागको प्रयोगशाला शाखाले प्रयोग गर्ने प्रयोगशाला सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई Laboratory Information Management System (LMIS) लाई अद्यावधिक गरिएको छ। यस सूचना प्रणालीमा पानीको संकलन गरी ल्याएको नमूनालाई प्रणाली मार्फत कोड सिर्जना गरी विश्लेषणको लागि सम्बन्धित शाखा मार्फत पेश गर्ने, विश्लेषण पश्चात पानीको विभिन्न प्यारामिटरहरूको तथ्याङ्क प्रविष्टि गरी प्रतिवेदन निकाल्ने आदि कार्यलाई थप परिमार्जित गरिएको छ। त्यसैगरी प्रयोगशालाको लागि खरिद गरिएको सामग्रीहरू, प्रयोग भएको रसायन तथा अन्य सामग्रीहरू तथा टुटेफुटेको ग्लयसवेयर तथा अन्य स्पेयर्स पार्टसको पनि सूची प्रविष्टि तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य/प्रणालीलाई अद्यावधिक गरी थप प्रभावकारी बनाईएको छ।

३.८.२ पुस्तकालय सुदृढीकरण

पुस्तकालयमा भएका ज्ञान सामग्रीहरूका संरक्षण र प्रवर्धन गर्न, वितरणमा सहजता तथा पुस्तकालय समय सापेक्ष अद्यावधिक गर्न पुस्तकहरूलाई डिजिटलाईजेसन गरी वेबमा आधारित प्रकृत्यामा लान तथा सरल, सहज तवरले पुस्तकालय व्यवस्थापन तथा सुदृढीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। पुस्तकालय सुदृढीकरण १२५० वटा भन्दा बढी किताबहरूलाई Library Online Catalog प्रणालीमा विवरण अद्यावधिक गरिएको छ। कथा, गैर-कथा, इतिहास, दर्शन, धर्म, सामाजिक विज्ञान, भाषा, विज्ञान, प्रविधि, कला, साहित्य, इतिहास, भूगोल, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन स्वीकृत प्रतिवेदन आदि विषयका किताबहरूको Classification, Subject heading, spinning, Barcode generate and Pasting, Online Cataloguing, Data Entry

in Web Based Library Automation Software and Shelving कार्य सम्पन्न गरीएको छ । साथै वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्वीकृत भई प्राप्त भएका वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन समेत यस प्रणालीमा विवरण प्रविष्ट गरिएको छ ।

३.९ प्रतिवेदन/जर्नल प्रकाशन

३.९.१ वायु गुणस्तर मापन केन्द्र बाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन तयार तथा प्रकाशन पृष्ठभूमि

वातावरण विभागले देशभरका कुल ३० स्थानमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना गरी सञ्चालन गरी निरन्तर तथ्याङ्क उपलब्ध हुने गरिरहेको छ। सो तथ्यांक विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्नका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्क विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन प्रकाशन गर्ने ।

प्रगति

यस कार्यक्रमका लागि विज्ञ समिति गठन गरी तथ्याङ्क उपलब्धताका आधारमा सन् २०२४ जनवरी १ देखि डिसेम्बर ३१ सम्मको अवधिका लागि जम्मा १६ वटा Real time air quality monitoring stations बाट प्राप्त तथ्याङ्क (PM_{2.5}, PM₁₀ तथा TSP) र दुई वटा AQMS का लागि ओजोन (O₃) को विश्लेषण साथै प्रतिवेदन छपाई गरी कार्यक्रम सम्पन्न गरियो ।

यस प्रतिवेदनमा भूउपग्रहमा आधारित विश्लेषणका लागि HYSPLIT, Google Earth Engine (GEE) र Quantum GIS (QGIS) प्रयोग गरी एरोसोल अप्टिकल डेप्ट (AOD), कार्बन मोनोअक्साइड (CO) तथा नाइट्रोजन डाइअक्साइड (NO₂) को स्तर मूल्याङ्कन समेत गरिएको छ। यस प्रतिवेदनले वायु प्रदूषणका स्थानिय र समयगत प्रवृत्तिहरूको वैज्ञानिक प्रमाण प्रस्तुत गरी प्रभावकारी वायु गुणस्तर व्यवस्थापन र नीतिगत योजना निर्माणका लागि महत्वपूर्ण आधार उपलब्ध गराएको छ।

३.९.२ आ.व. २०८०/८१ वार्षिक प्रगति पुस्तिका

पृष्ठभूमि

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ५ को उपदफा ३ बमोजिम सार्वजनिक निकायले आफूसँग सम्बन्धित विषयहरू (सम्बद्ध निकायको काम, कर्तव्य, अधिकार प्रदान गरिने सेवा, सम्पादन गरेको कामको विवरण, आम्दानी, खर्च तथा आर्थिक कारोबार आदि) अद्यावधिक र प्रकाशन गर्नुपर्दछ। यसैगरी सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ मा विभागले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएपछि आफूले सो आर्थिक वर्षभरि सञ्चालन गरेका कार्यक्रम, सम्पादन गरेका काम र त्यस्तो कामको अवस्थिति, प्रगति अन्य आवश्यक कुराहरूसमेत समावेश गरी वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने हुँदा यो कार्यक्रम प्रस्ताव भएको हो।

उद्देश्य

आर्थिक वर्षभरि सञ्चालन गरेका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू तथा विभागद्वारा सम्पादन भएका अन्य कार्यहरूलाई समेटि वार्षिक प्रगति पुस्तिका प्रकाशन गर्ने।

प्रगति

आ.व. २०८०/८१ को वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत भएका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन र प्रगति सहितको वार्षिक प्रगति पुस्तिका प्रकाशन भएको छ।

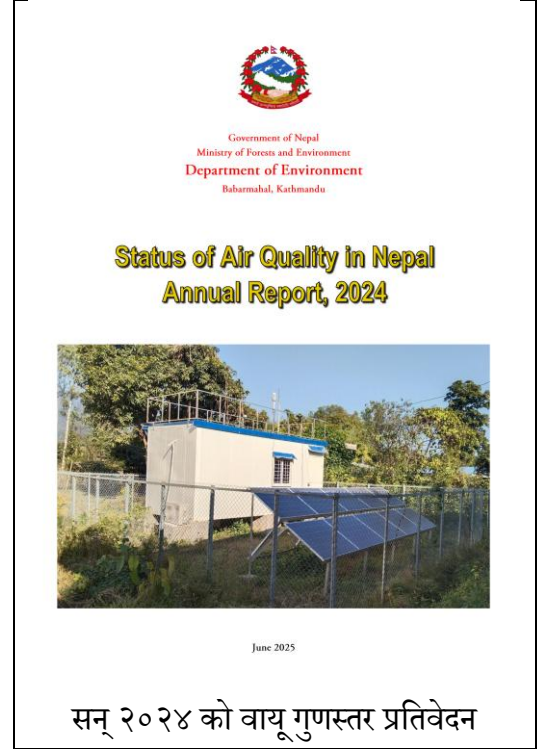
३.९.३ वातावरण जर्नल

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागको स्थापनाकालको तेस्रो वर्ष देखि नै विभागले वातावरण जर्नल प्रकाशन गर्दै आएको छ। वातावरण, जलवायु परिवर्तन, दिगो विकास आदि वातावरण विषयका विभिन्न अवयवहरू सम्बन्धित विषयका खोज तथा अनुसन्धानमूलक लेख, रचनाहरू वातावरण जर्नलमा समावेश गरी यससँग सरोकार राख्ने अनुसन्धानकर्ता, नीति निर्माता, विद्यार्थी आम जनतामा ज्ञानको प्रवाह भई वातावरणीय सुशासन कायम हुने सामाजिक विकास तथा वातावरणको क्षेत्रमा अझ बढी नवीनतम ज्ञान र सूचना प्राप्त भई वातावरण प्रवर्द्धन र संरक्षणको क्षेत्रमा योगदान पुग्ने देखिन्छ।

उद्देश्यहरू

- वातावरण जर्नल प्रकाशनबाट वातावरण, दिगो विकास, जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी विषयमा जिज्ञासा राख्नेहरूलाई केहीमात्रामा भए पनि नवीनतम ज्ञान र सूचना प्राप्त भई वातावरण प्रवर्द्धन र संरक्षणको क्षेत्रमा योगदान पुग्ने देखिन्छ।
- वातावरण जर्नल प्रकाशनबाट यसमा समावेश भएको ज्ञानले वातावरणीय सुशासन कायम गर्न मद्दत गर्ने तथा सामाजिक विकास गर्ने साथै नीति निर्माणमा पनि यसले सहयोग गर्ने मान्यता लिइएको छ।

३.१० वार्षिक मर्मत संभार

३.१०.१ जल तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र तथा वायु डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको सञ्चालन खर्च

पृष्ठभूमि

आ.व. २०७२/७३ देखी विभागले देशका विभिन्न स्थानहरूमा हालसम्म कुल ३० स्थानमा निरन्तर वायु गुणस्तर मापन केन्द्र र कुल २८ स्थानमा डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्ड स्थापना गरी सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ। उक्त केन्द्रहरू तथा डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको नियमित सञ्चालनका लागि यो कार्यक्रम निरन्तर प्रस्ताव गर्दै आएको छ।

उद्देश्य

जल तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र र डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको निरन्तर सञ्चालन।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत जल तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र र डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको विद्युत सम्बन्धी खर्च, उक्त केन्द्रहरू र डिस्प्ले बोर्डहरू सञ्चालन तथा मर्मत संभारका लागि प्रयोग हुने सवारी साधन मर्मत तथा सञ्चालन र चालक व्यवस्थापन, ईन्टरनेट सम्बन्धी खर्च, सिम खरिद तथा रिचार्ज लगायतका लागि आवश्यक अन्य खर्चहरू गरिएको थियो।

३.१०.२ नियमित मर्मत सम्भार (२६ Air Quality Monitoring Stations र २५ display board)

पृष्ठभूमि

विभागले देशभर स्थापना गरेका वारेन्टी समय सकिएका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको निरन्तर सञ्चालनका लागि क्यालिब्रेसन तथा निरन्तर मर्मत संभार गर्नुपर्ने हुन्छ। उक्त मर्मत संभार गर्न विभागमा सो कार्य गर्ने जनशक्ती उपलब्ध नभएकोले वार्षिक मर्मत सम्झौता मार्फत उक्त कार्य सम्पन्न गर्नका लागि यो कार्यक्रम निरन्तर प्रस्ताव गर्दै आएको छ।

उद्देश्य

वारेन्टी समय सकिएका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको निरन्तर सञ्चालनका लागि क्यालिब्रेसन तथा निरन्तर मर्मत संभार गर्ने।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व.को अन्त्यतिर EOI मार्फत छनौट भएको फर्मसंग वार्षिक मर्मत सम्झौता गरिएको थियो। त्यसैले विभागले २० वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको मर्मत संभार गर्ने लक्ष्य लिएको भएता पनि कार्य समयभावको कारणले जम्मा ११ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको मर्मत संभार गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ।

३.१०.३ अत्याधुनिक उपकरणहरू GCMS, AAS, Spectrophotometer, Laboratory Information Management System (LIMS) आदिको वार्षिक मर्मत संझौता गर्ने

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागमा केन्द्रिय वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा रहेको छ । प्रयोगशाला शाखाले वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम नियन्त्रणको लागि औद्योगिक प्रतिष्ठाहरूबाट निष्कासन हुने फोहरपानी, उजुरी/गुनासो परेका स्थानहरूबाट संकलित नमूना, प्रदूषित नदीहरू, खोलानालाको नमूना र विभागले आवश्यक देखेका स्थानबाट नमूना संकलन गरी प्रयोगशाला परीक्षण गराउँदै आएको छ । नेपाल सरकारले वातावरणीय प्रदूषण न्यूनीकरण गर्न विभिन्न प्रकृतिका उद्योग कलकारखानाहरूले प्रदूषण सम्बन्धी पालना गर्नुपर्ने मापदण्डमा उल्लेख भएका विभिन्न पारामिटरहरूको लागि नमूनाको प्रयोगशाला परीक्षण हुने गर्दछ । प्रयोगशालामा नमूनाहरूको मापदण्डमा उल्लेख भए बमोजिमका पारामिटरहरूको परीक्षण/विश्लेषण गर्न विभिन्न वैज्ञानिक उपकरणहरूको आवश्यकता पर्दछ । जसमध्ये प्रयोगशालामा रहेका AAS, GCMS र Spectrophotometer जस्ता उपकरणहरू धेरै नै संवेदनशील हुन्छन् । यिनिहरूको निरन्तर प्रयोगको लागि बिग्रिनु अगाडी पुर्व मर्मत (Preventive Maintenance) र काम गर्दा गर्दै बिग्रियो भने मर्मत (Breakdown Maintenance) गर्नु पर्ने हुन्छ । चालु आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा अत्याधुनिक उपकरणहरू GCMS, AAS, Spectrophotometer आदिको Annual Maintenance Contract गर्ने कार्यक्रम समावेश गरिएको थियो ।

उद्देश्य

प्रयोगशालामा रहेका GCMS, AAS, Spectrophotometer जस्ता अत्याधुनिक उपकरणहरूको नियमित तथा अद्यावधिक मर्मत र प्रमाणीकरण (Maintenance and Validation) गरी तिनिहरूमा भैपरी आउन सक्ने समस्यालाई समयमै समाधान गरी प्रयोगशालाको सेवा प्रवाह व्यवस्थित बनाउने रहेको छ ।

प्रगति

अत्याधुनिक उपकरणहरू GCMS, AAS, Spectrophotometer आदिको Annual Maintenance Contract गर्ने कार्यक्रम समावेश गरिएकोमा सो Annual Maintenance को काममा Calibration र Surveillance को काम सम्पन्न भैसकेको छ ।

३.१०.४ वातावरणीय प्रयोगशालामा भैपरी आउने समस्याको समाधानको लागि उपकरण, स्पेयर पार्टस, ग्याँस, ग्याँस रेगुलेटर, पि.पि.ई आदि खरिद, मर्मत संभार तथा अन्य आवश्यक प्रयोगशाला सञ्चालन खर्च

पृष्ठभूमि

प्रयोगशालामा प्राप्त नमूनाको परीक्षणको क्रममा विभिन्न उपकरणहरू प्रयोगमा आउने गर्दछन् । त्यस्ता उपकरणहरू कामगर्दै जाँदा बिग्रिने र टुटफुट हुने सम्भावना रहन्छ । त्यस्ता उपकरणको मर्मत संभार तुरुन्त नभएमा/गर्न नसकिएमा प्रयोगशाला सञ्चालनमा बाधा उत्पन्न हुने सम्भावना रहन्छ । प्रयोगशालामा Sophisticated instrument AAS, GCMS जस्ता उपकरणबाट प्रयोगशाला विश्लेषण गर्दा त्यसमा प्रयोग हुने gas cylinder सकिने बित्तिकै तत्काल उपलब्ध हुनुपर्दछ । तसर्थ आ.व. २०८१/८२ मा वातावरणीय प्रयोगशालामा भैपरी आउने समस्याको समाधानको लागि उपकरण, स्पेयर पार्टस, ग्याँस, ग्याँस रेगुलेटर, पि.पि.ई आदि खरिद, मर्मत संभार तथा अन्य आवश्यक प्रयोगशाला सञ्चालन खर्च शीर्षक अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य प्रयोगशालाको उपकरणहरूको मर्मत संभार गर्ने रहेको छ ।

प्रगति

- Hollow Cathode Lamp खरिद: प्रयोगशालामा पानीको नमूनामा Heavy metal हरूको मात्रा मापदण्डमा उल्लेख भए बमोजिमको परीक्षण/विश्लेषण गर्न विभिन्न Metal को परीक्षण गर्न Hollow Cathode Lamp को आवश्यकता पर्दछ। यसको उपयोगबाट प्रयोगशाला परीक्षणको नतिजा प्रभावकारी हुनुकासाथै नमूना परीक्षणमा देखिने Error र Deviation न्यूनीकरण गर्न मद्दत मिल्दछ । यस वर्ष Iron परीक्षणको लागि Hollow Cathode Lamp खरिद गरिएको थियो ।
- GCMS को Mother Board खरिद: वातावरणीय प्रयोगशालामा रहेको GCMS उपकरणको Mother Board खराब भई उपकरण संचालनमा समस्या उत्पन्न भएको थियो । यसले गर्दा प्रयोगशालामा परीक्षण कार्य अवरुद्ध भएको थियो। उपकरणलाई

पूनः संचालनमा ल्याउने उद्देश्यले सो GCMS उपकरणको Mother Board खरिद गरिएको थियो। नयाँ Mother Board जडान गरी उपकरण मर्मत तथा परीक्षण कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । यसले पानीमा रहेका सूक्ष्म प्रदूषकहरूको पहिचानमा प्रयोगशालालाई थप प्रभावकारी र विश्वसनीय बनाउनेछ ।

- वातावरणीय प्रयोगशाला संचालन गर्नको लागि AAS उपकरणमा प्रयोग हुने Acetylene gas तथा विभिन्न रसायन आदि खरिद गरिएको थियो ।

३.११ विश्व वातावरण दिवस

पृष्ठभूमि

संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय वातावरण कार्यक्रमको आह्वानमा सन् १९७३ देखि प्रारम्भ भई हरेक वर्ष जुन ५ मा विश्व वातावरण दिवस मनाउने प्रचलत सुरु भएको हो । १५० भन्दा बढी देशहरूमा लाखौं मानिसहरू सहभागीमा हुने सबैभन्दा ठूलो विश्वव्यापी वातावरणीय कार्यक्रम हो । विश्व वातावरण दिवसको मुख्य उद्देश्य मानिसहरूमा वातावरणीय चेतना जगाउनु र प्रकृति संरक्षणका लागि सकारात्मक कदमहरू चाल्न विश्वव्यापी रूपमा प्रोत्साहित गर्नु रहेको छ । यही सन्दर्भमा २०२५ जुन ५ (२२ जेष्ठ, २०८२) को विश्व वातावरण दिवस भव्यताका साथ मनाउन राष्ट्र संघको वातावरण कार्यक्रमबाट तय भएको मूल विषय मूल Beat Plastic Pollution तथा #BeatPlasticPollution क्यापसनका साथ विश्वव्यापी रूपमा मनाउन लागिएको छ । नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत वातावरण विभागले पनि विभिन्न क्रियाकलापहरू गरि विश्व वातावरण दिवस मनाउन प्रस्ताव गरिएको छ ।

उद्देश्य

विश्व वातावरण दिवसको प्रमुख उद्देश्य यस वर्षको अन्तर्राष्ट्रिय विषय तथा नारामा आधारित रही तय गरिएको राष्ट्रिय नारा “प्लाष्टिकजन्य प्रदूषण न्यूनीकरण: हाम्रो दायित्व” लाई सार्थक बनाउने रहेको थियो ।

सम्पन्न गरिएका प्रमुख क्रियाकलापहरू

१. विश्व वातावरण दिवस मनाउने सम्बन्धी अनुरोध

"प्लाष्टिकजन्य प्रदूषण न्यूनीकरण: हाम्रो दायित्व" भन्ने नाराका साथ वातावरण दिवस मनाउन सबै संघीय सरकार र अन्तर्गतका निकायहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, एवं गैरसरकारी निकायहरू, सम्बन्धित सरोकारवाला र आम सर्वसाधारणमा हार्दिक अनुरोध गर्दै वातावरण विभागको वेबसाईटमा सूचना प्रकाशन गरिएको थियो।

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग
बबरमहल, काठमाडौं

विश्व वातावरण दिवस मनाउने सम्बन्धी अनुरोध

(प्रकाशन मिति: २०८२ जेष्ठ १९)

संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले गरेको घोषणा तथा संयुक्त राष्ट्रसंघीय वातावरण कार्यक्रमको अप्रसरतामा सन् १९७३ देखि प्रत्येक वर्ष जुन ५ का दिन विश्वभर विश्व वातावरण दिवस मनाईदै आइरहेको छ। नेपालले पनि प्रत्येक वर्ष यस दिन विश्व वातावरण दिवस मनाउने गरेको छ। यस वर्ष (मिति २०८२/०२/२२) संयुक्त राष्ट्रसंघले "Beat Plastic Pollution" लाई मुल नाराका साथ मनाउन लागिएको छ भने नेपालले पनि "प्लाष्टिकजन्य प्रदूषण न्यूनीकरण: हाम्रो दायित्व" भन्ने नाराका साथ वातावरण दिवस मनाउन गईरहेका छ। यसै अवसरमा प्लाष्टिकजन्य प्रदूषण न्यूनीकरण, वातावरण संरक्षण र प्रवर्द्धन सम्बन्धी विविध कार्यक्रमहरू गर्दै आ-आफ्नो स्थानबाट यस दिवस भव्य र सम्य रूपमा मनाउनका लागि नेपाल सरकार वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वातावरण विभाग सबै संघीय सरकार र अन्तर्गतका निकायहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, एवं गैरसरकारी निकायहरू, सम्बन्धित सरोकारवाला र आम सर्वसाधारणमा हार्दिक अनुरोध गर्दछ।

वातावरण विभाग

२. वन परिसर सरसफाई:

मिति २०८२/०२/२२ गते विहान ११ बजे विभागको महानिर्देशकज्यूको समन्वयमा वातावरण विभागको परिसरमा वातावरण विभागका कर्मचारीहरूको उपस्थितिमा वातावरण विभागको परिसर सरसफाई सम्पन्न गरियो।

३. शुभकामना सन्देश प्रकाशन

सम्माननीय प्रधानमन्त्री केपी शर्मा ओली, वन तथा वातावरण मन्त्री माननीय ऐन बहादुर शाही ठकुरी, वन तथा वातावरण राज्यमन्त्री माननीय रुपा वि.क., वन तथा वातावरण मन्त्रालयका श्रीमान् सचिवज्यू डा. राजेन्द्र प्रसाद मिश्र र वातावरण विभागको महानिर्देशक ज्ञान राज सुवेदीज्यूको शुभकामना सन्देशहरू गोरखापत्रको दोस्रो पेजमा २०२५/०६/०५ (२०८२/०२/२२) का दिन प्रकाशन भएको थियो।

‘प्लास्टिक प्रदूषण न्यूनीकरण हाम्रो दायित्व’
विश्व वातावरण दिवस-२०८२

प्रधानमन्त्री

शुभकामना

‘प्लास्टिक प्रदूषण न्यूनीकरण हाम्रो दायित्व’ भने नाराका साथ जुन ५ का दिन मनाइने विश्व वातावरण दिवसका अवसरमा स्वदेश तथा विदेशमा रहनुभएका सम्पूर्ण नेपाली दिदीबहिनी तथा दाजुभाइहरूमा सुख, शान्ति र समृद्धिको हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

नेपालको भूभागमा रहेका हिमाल, पहाड, नदीनाला, वनजङ्गल, ताल, संरक्षित क्षेत्र तथा निकुञ्ज र जैविक विविधताहरू हाम्रा गौरव हुन्। हामी र हाम्रो पुस्ताका लागि यसलाई बचाउने दायित्व पनि हाम्रो हो। नेपालले सबै नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकारलाई मौलिक हकका रूपमा संवैधानिक व्यवस्था गर्नुको साथै वातावरणीय सन्तुलन र दिगो विकासका लागि विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमहरू लागू गरिरहेको छ।

वातावरण, जीवनजन्तु र मानवको आपसी सह-अन्तर्गतको सम्बन्धलाई जीवन बनाउने कार्यमा सरकार कटिबद्ध रहेको छ। यसमा निजी क्षेत्र, नागरिक समाज, सन्धिपुत्र तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थाहरूले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्नुपर्दछ। प्लास्टिकजन्य सामग्रीहरूको प्रयोग घटाइ जल, बल्ल, कपडाजस्ता स्थानीय, जैविक र दिगो सामग्रीको उत्पादन र प्रयोग, फोहोर व्यवस्थापन, हरियाली संरक्षण, ऊर्जा संरक्षण गर्ने सबै वातावरण प्रदूषण र विनाशलाई उल्लेख्य रूपमा न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ। विद्यालय, सरकारी, युवा, निजी क्षेत्र र युवाहरूलाई प्लास्टिक प्रयोग न्यूनीकरणका लागि सहयोग गर्ने, चक्रीय अर्थतन्त्रको सिर्जना गरी समृद्धा रचना प्लास्टिक सङ्कलन र व्यवस्थापन जस्ता कार्यलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्दै स्वच्छ र स्वस्थ वातावरण निर्माण गरी समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली को राष्ट्रिय आकांक्षा पूरा गर्न सहयोग पुग्नेछ।

अन्त्यमा, विश्व वातावरण दिवस, २०८२ को अवसरमा प्लास्टिक प्रदूषण घटाई वातावरणीय सन्तुलन प्रणालीको संरक्षणका लागि हुन्, जल र वायुको दिगो व्यवस्थापन मार्फत हाम्रो माथि दायित्व सुनिश्चित गर्ने कार्यमा सक्रिय हुन सम्पूर्ण नेपाली दिदीबहिनी तथा दाजुभाइलाई प्रेरणा मिलोस् भन्ने पुनः शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

१९४९ मङ्गलबार १०, विहारी वन
२०८२ जेठ २२

काठमाडौं, नेपाल

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

सिंहदरवार, काठमाडौं

शुभकामना

माननीय ऐन बहादुर शाही ठकुरी

मन्त्री

आवरणीय दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरू,

सन् १९७२ मा जुन ५ देखि १९ सम्म स्वीडेनको स्टकहोल्ममा सम्पन्न भएवट र वातावरण सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघको साधारण सभाले प्रत्येक वर्ष जुन ५ लाई वातावरणीय दिवसका रूपमा मनाउने निर्णय गरिदिएका थिए। त्यसै दिन र जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले हरेक वर्ष जुन ५ का दिन विश्व वातावरण दिवस मनाउने घोषणा गरिअनुपमा आज जेठ २२ गते तपसुवार जुन ५, २०८२ का दिन ‘प्लास्टिक प्रदूषण न्यूनीकरण हाम्रो दायित्व’ भने नाराका साथ विश्वभर यो दिवस मनाइने छ।

विश्वभरमै चिकना जन्मा ०.१ प्रतिशत भूभाग ओगटेको नेपाल मौसमिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र जैविक विविधताको आधारमा निकै नै समृद्ध छ। साथै नेपाल एक पर्वतीय देश भएको र वर्षा जल, जमीन, जंगल, चयनमौल, जीवनजन्तु, नदिपुत्री एवं खनिज पदार्थ जस्ता प्राकृतिक स्रोतहरूको अत्यन्तै समृद्ध रहेको छ। प्राकृतिक स्रोतहरूका रूपमा रहेका जलस्रोतलाई दिगो विकासको दिग्दर्शनमा आधारमा न्यूनीकरण व्यवस्थापन गर्ने, वातावरण संरक्षण र विकासका विषयहरूमा योग्यता आवाज दिनुका लागि प्राकृतिक स्रोतलाई सुरक्षित राख्न आकर्षक अभियान आवश्यक रहेको छ। मौलिक पूर्वाधार मा सामाजिक विकासलाई सञ्चालन गर्दा मानव स्वास्थ्य, जैविक विविधता र भौतिक अवस्था बच्ने, माटो, हारा, पानी आदिको गुणस्तरमा पुर्नसुधार आस गर्दै नदिन वा अपायलाई न्यूनीकरण गर्न आवश्यकता लागी हुनाले विभिन्नविध र विभिन्नसंघीय समुह निर्माण गरी कार्यक्रमलाई अघि अगाडि लै जानु जरुरी रहेको छ। साथै हामीले अनन्ततादिन रूपमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धमा गरेको प्रतिबद्धतालाई समेत विभिन्न कार्यक्रम मार्फत संयोजन गर्दै आएका छौं।

‘प्लास्टिक प्रदूषण न्यूनीकरण हाम्रो दायित्व’ भने नाराका साथ यस वर्ष नेपालमा मनाइने विश्व वातावरण दिवसको सन्दर्भले विश्वमा बढ्दै गएको प्लास्टिक प्रयोग र यसले वातावरणलाई पार्दै आएको नकारात्मक प्रभाव कम गर्न उद्देश्य अनुसूच प्लास्टिक प्रयोगमा न्यूनीकरण तथा पुनर्निर्माण तथा कार्यक्रमहरू यसलाई परिचालन हुन आवश्यक छ।

नेपालको संरक्षणलाई हामी सबैलाई स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हक सुनिश्चित गरेको छ। साथै वातावरण संरक्षण र सव्दनुद नै विद्यमान नीतिवद्ध तर्का सरकारलाई दिएको छ। साथै नेपाल सरकारले सन्तुलित, दीर्घ र नीति आर्थिक र सामाजिक विकासका लागि वातावरण मैत्री नीति तथा प्राथमिक उपयोग र प्रवर्द्धन गर्ने नीति लिएको छ। वातावरण संरक्षण गर्ने प्रमुख दायित्व सरकारी संरचनाको भए तापनि नागरिकको दाय, निजी क्षेत्र, सामुदायिक क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र, शैक्षिक प्रतिष्ठान एवं सञ्चार जगतका वातावरण मायातापी हुनु आवश्यक पर्छ।

बदलिँदो मानव जीवनका आवश्यकता र जीवन शैलीबाट उत्पन्न प्रदूषण, विकास निर्माणमा प्राथमिकता, जलवायु परिवर्तन जस्य अग्रसर, वन क्षति र प्लास्टिकजन्य पदार्थको अपेक्षा प्रभावबाट निजि अग्रसर: चयनमा अवसरमा हामी समुह देखाएका वातावरणीय समस्याहरू हुन्। यसमा सम्बन्धितको समाधान गर्दै स्वच्छ र स्वस्थ जीवनका लागि वातावरण र विकासबीच सन्तुलन कायम राखी प्रतिको पुनर्संशोधनका लागि सबै प्रयत्न एवं एकात्मक हुन आवश्यक छ।

अन्त्यमा, विश्व वातावरण दिवस, २०८२ को अवसरमा प्राकृतिक वातावरण संरक्षण र वातावरण मैत्री मानव विकासका क्रियाकलापहरू मार्फत प्रशोचक सुनिश्चित गर्न व्यापकता र स्वमुक्ति रूपमा सक्रिय हुने उद्देश्यले मध्ये मध्ये यो दिवसको उपस्थितिमा हार्दिक शुभकामना दिन चाहन्छु।

२२ जेठ २०८२

मा. ऐन बहादुर शाही ठकुरी
वन तथा वातावरण मन्त्री
नेपाल सरकार

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

सिंहदरवार, काठमाडौं

नेपाल

माननीय रक्षा वि.क

राज्य मन्त्री

विश्व वातावरण दिवस (जुन ५) २०२५ को अवसरमा माननीय वन तथा वातावरण राज्यमन्त्रीको शुभकामना सन्देश

विश्व वातावरण दिवस (जुन ५) २०२५ को अवसरमा स्वदेश तथा विदेशमा रहनुभएका सम्पूर्ण नेपाली दिदीबहिनी तथा दाजुभाइहरूमा सुख, शान्ति र समृद्धिको हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

संयुक्त राष्ट्रसंघको आह्वानमा हरेक वर्ष जुन ५ मा यो दिवस विश्वका सबै देशहरूमा मनाइँदै आइरहेको छ, जसले हामी सबैलाई हाम्रो आफ्नो संरक्षण र समृद्धताप्रति प्रतिबद्ध रहन प्रेरणा गर्दछ। यो दिवस आज विश्वको सबैभन्दा ठूलो वातावरणीय जालसाजी अभियानका रूपमा विकास भइसकेको छ। हरेक वर्ष जसले यस वर्ष पनि विश्व वातावरण दिवस नेपालमा पनि विविध कार्यक्रम गर्न मनाइँदै छ। यस वर्षको विश्व वातावरण दिवसको नारा ‘प्लास्टिक प्रदूषण घटाऔं’ रहेको छ। प्लास्टिक प्रदूषण आजको युगको एक गम्भीर र विश्वव्यापी चुनौतीका रूपमा रहेको छ। प्लास्टिक प्रदूषणले जलस्रोत, जंगल, वनजङ्गल तथा प्लास्टिक जन्य पदार्थको उत्पन्न भएकाले यसले हामीलाई गम्भीर सचेतना पुर्याइरहेको छ। विश्वमा प्रत्येक वर्ष ४० करोड टनभन्दा बढी प्लास्टिक उत्पादन हुन्छ र यसमध्ये एकदशे टन मात्र पुनः प्रयोगमा जान्छ। बाँकी प्लास्टिक नदीनाला, जंगल, समुद्र तथा फोहोरको रूपमा जम्मा भएर सक्छ, जसको प्रत्यक्ष असर पारिस्थितिक प्रणालीसहित विश्व मानवीय स्वास्थ्यसम्म देखिन थालेको छ। प्लास्टिक प्रदूषणको यो सङ्कटकाल पारिस्थितिक प्रणालीहरूमा गम्भीर क्षति पुऱ्याउनुका साथै, शारीरिक स्वास्थ्यहरूको उत्पन्न सञ्चालन तथा जलवायु परिवर्तनलाई थप गरी बचाउने काम गरिरहेको छ। नेपालमा पनि प्लास्टिकजन्य फोहोर तीव्र रूपमा बढ्दै गएको छ। यो समस्या अझ बढ्ने भएमा सबै नागरिक, सामाजिक संस्थाहरू र प्लास्टिक प्रदूषण विकलता बन्दै गएको छ। हाम्रो हिमालयमा श्रृंगीको प्लास्टिक फोहोर हेलु वा पर्वतकोच पदयात्राहरूमा जम्मा हुँदै गएको प्लास्टिकजन्य फोहोर हेलु, यसले प्राकृतिक क्षेत्रहरूमा गम्भीर असर पार्नसकेको छ। यस प्रदूषणले जमिनको उर्वराशक्ति घटाउनुका साथै, जलवायु परिवर्तनका प्रणालीको क्षति पुऱ्याउने र जैविक विविधता ह्रास गराउने जस्ता समस्याहरू उत्पन्न पार्नसकेको छ।

यस समस्याको समाधानका लागि हामी सबैको संयुक्त प्रयास आवश्यक छ। प्लास्टिकको प्रयोगमा नियन्त्रण, एकल प्रयोग प्लास्टिकको प्रयोगमा नियन्त्रण र फोहोरलाई योग्यता र प्राथमिकता गरी यसको वातावरणमैत्री व्यवस्थापन गरी प्लास्टिक प्रदूषणको निवन्धन गर्न सकिन्छ। नेपाल सरकार वातावरण संरक्षणको प्रतिबद्धता छ। नेपाल सरकारले ४० माइलभन्दा धेरै प्लास्टिक फोहोरको उत्पादन, आयात, भाण्डारण, विक्री वितरण तथा प्रयोगमा रोक लगाएको छ। त्यसै गरी प्लास्टिक फोहोर प्रविष्टय सम्बन्धी कार्ययोजना, २०७९ तर्जुमा गरी कार्ययोजना निर्धारण गरेको छ। यस योजनाकै अन्तर्गत वातावरण नीति, २०७९, वातावरण संरक्षण ऐन, २०७९, वातावरण संरक्षण विनियमहरू, २०७९ ले पनि यस विषयलाई सम्बन्धित गरेको छ। नीतिगत व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयन सरकारको एकल प्रयासले मात्र सम्भव हुँदैन। यसको सफल कार्यान्वयनका लागि जनसहभागिता, संयोजन, गवर्नरन्स, र समन्वय अपत्यावश्यक छ।

विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा म सम्पूर्ण नागरिकहरूलाई प्लास्टिकको विकेकपूर्ण प्रयोग गर्न, सम्भव भएसम्म प्लास्टिक फोहोर जम्मा राखेर प्रयोग गरी प्लास्टिकको प्रयोग नगर्न, प्लास्टिकको विकल्पमा स्थायी र शक्तिशाली सामग्रीहरू प्रयोगमा ल्याउनु तथा वातावरण संरक्षणको अभियानमा सक्रिय सहभागी हुन सादर अनुरोध गर्दछु। धन्यवाद।

मिति २०८२/०८/२२

मा. रक्षा वि.क.
राज्यमन्त्री

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

सिंहदरवार, काठमाडौं

नेपाल

माननीय रक्षा वि.क

राज्य मन्त्री

विश्व वातावरण दिवस २०२५ जुन ५ को अवसर मा वन तथा वातावरण मन्त्रालयका सचिवको शुभकामना सन्देश।

संयुक्त राष्ट्रसंघको आह्वानमा हरेक वर्ष जुन ५ मा विश्वभर मनाइने विश्व वातावरण दिवस यस वर्ष ‘Beat Plastic Pollution’ भने विश्वव्यापी नाराका साथ मनाइँदै गरेको सन्दर्भमा नेपालमा हामी सबैले ‘प्लास्टिक प्रदूषण न्यूनीकरण हाम्रो दायित्व’ भने नाराका साथ माथिभन्दा क्रियाकलापहरू गर्दै उत्पादकहरूको रूपमा समावेश हुनुपर्छ। वातावरण क्षेत्रमा क्रियाशील रहेका लागि परेका रूपमा रहेको विश्व वातावरण दिवसको यस अवसरमा स्वदेश तथा विदेशमा रहनु भएका सम्पूर्ण नेपाली दिदीबहिनी तथा दाजुभाइहरूमा वातावरणमैत्री जीवनस्य, सुख, शान्ति र समृद्धिको हार्दिक शुभकामना प्रदान गर्न चाहन्छु।

यस वर्ष विश्वव्यापी रूपमा रहेको नारा नै हामी र हाम्रो पूर्वाधार दिनानुदिन प्लास्टिकजन्य प्रदूषणको घेरामा पर्दै गएको जालसाजीलाई हामीमाथि उजागर गरेको छ। यसले हामी मानव जगत सञ्चालन सम्पूर्ण जीवन जगतका लागि प्लास्टिकबाट हुने प्रदूषण र त्यसले पार्दै आएको नकारात्मक प्रभावलाई सन्तुलित गर्न आवश्यकता लागी प्लास्टिकबाट हुने प्रदूषण र त्यसले पार्दै आएको नकारात्मक प्रभावलाई सन्तुलित गर्न आवश्यकता लागी प्लास्टिक एक अपरिहार्य पदार्थ बन्दै गेटा परेको जसमा निजी प्रयोग र फोहोरका रूपमा निष्पत्ति प्लास्टिक जन्य पदार्थको उचित व्यवस्थापन हुन नसक्दा यसले हामी र हाम्रो पारिस्थितिक प्रणालीलाई गम्भीर अपाय पुर्याइरहेको छ। यसलाई नैबन्दी पारिस्थितिक प्रणालीको पुनर्जातिका माफत वातावरण संरक्षण र सव्दनुद नै निर्वाह गर्न अल्पकालीन अग्रसरताका साथै म नसुनिश्चित वातावरण सन्तुलन गर्नु आफ्नो अपरिहार्य रहेको छ। यस वर्षको विश्व वातावरण दिवसले यसको जिम्मेवारी बर्तमान युवतामा रहेको सन्देश दिएको छ।

नेपालमा पनि प्लास्टिकजन्य फोहोर दिनानुदिन बढ्दै गएको छ। अब यो समस्या हामी क्षेत्रमा मात्र सीमित नभई हिमालका फोहोरलाई पदयात्रामा, गाउँका सौरातेहरूले खलसमा यसको प्रभाव फैलिएको छ। बढ्दो नद नदुले यो पदार्थले जमिनको उर्वराशक्ति घटाउनुका साथै, जलवायु परिवर्तनका प्रणालीमा क्षति पुऱ्याउने, र जैविक विविधता ह्रास गराउने जस्ता समस्याहरू उत्पन्न गरिरहेको छ।

अझ दिना नागरिक प्रकृतिलाई जोगदान हामी चेतना र जिम्मेवारी बोध अपरिहार्य भइसकेको छ। हामीले नभई हिमालका फोहोरलाई पदयात्रामा, गाउँका सौरातेहरूले खलसमा यसको प्रभाव फैलिएको छ। बढ्दो नद नदुले यो पदार्थले जमिनको उर्वराशक्ति घटाउनुका साथै, जलवायु परिवर्तनका प्रणालीमा क्षति पुऱ्याउने, र जैविक विविधता ह्रास गराउने जस्ता समस्याहरू उत्पन्न गरिरहेको छ।

नेपालको संरक्षणलाई हामी सबैलाई स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हक प्रदान गर्नुको साथै वातावरण संरक्षण र सव्दनुद नै विद्यमान नीतिवद्ध तर्का सरकारलाई दिएको छ। साथै नेपाल सरकारले सन्तुलित, दीर्घ र नीति आर्थिक र सामाजिक विकासका लागि वातावरण मैत्री नीति तथा प्राथमिक उपयोग र प्रवर्द्धन गर्ने नीति लिएको छ। वातावरण संरक्षण गर्ने प्रमुख दायित्व सरकारी संरचनाको भए तापनि नागरिकको दाय, निजी क्षेत्र, सामुदायिक क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र, शैक्षिक संस्था एवं सञ्चार जगतका वातावरण मायातापी हुनु आवश्यक पर्छ।

बदलिँदो मानव जीवनका आवश्यकता र जीवन शैलीबाट उत्पन्न प्रदूषण, विकास निर्माणमा प्राथमिकता, जलवायु परिवर्तन जस्य अग्रसर, वन क्षति र प्लास्टिकजन्य पदार्थको अपेक्षा प्रभावबाट निजि अग्रसर: चयनमा अवसरमा हामी समुह देखाएका वातावरणीय समस्याहरू हुन्। यसमा सम्बन्धितको समाधान गर्दै स्वच्छ र स्वस्थ जीवनका लागि वातावरण र विकासबीच सन्तुलन कायम राखी प्रतिको पुनर्संशोधनका लागि सबै प्रयत्न एवं एकात्मक हुन आवश्यक छ।

अन्त्यमा, विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा म सम्पूर्ण दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूलाई प्लास्टिकको विकेकपूर्ण प्रयोग गर्न, सम्भव भएसम्म प्लास्टिक फोहोर जम्मा राखेर प्रयोग गरी प्लास्टिकको प्रयोग नगर्न, प्लास्टिकको विकल्पमा स्थायी र शक्तिशाली सामग्रीहरू प्रयोगमा ल्याउनु तथा वातावरण संरक्षणको अभियानमा सक्रिय सहभागी हुन सादर अनुरोध गर्दछु। प्लास्टिक प्रदूषणले हामी प्रकृति, पारिस्थितिकी तन्त्र र माथिका पुस्तामा गम्भीर असर पार्नसकेको सन्दर्भमा, हामी सबैको सामो ब्र्यासले ठूलो सकारणात्मक परिवर्तन ल्याउन सक्छ। त्यसैले जिम्मेवार नागरिकको शिरसयतले वातावरण जोगाउने सङ्कल्प गर्दै र हरित, स्वच्छ तथा नृसिंहित माथिका शान्तिमान गर्न सादर अनुरोध गर्दछु।

धन्यवाद।
डा. रामेश्वर प्रसाद शर्मा
वन तथा वातावरण मन्त्रालय

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

वातावरण विभाग

बरहल्ल, काठमाडौं

नेपाल

माननीय रक्षा वि.क

राज्य मन्त्री

विश्व वातावरण दिवस, २०२५ शुभकामना सन्देश

संयुक्त राष्ट्रसंघको आह्वानमा हरेक वर्ष जुन ५ मा विश्वभर मनाइने विश्व वातावरण दिवस यस वर्ष ‘Beat Plastic Pollution’ भने विश्वव्यापी नाराका साथ मनाइँदै गरेको सन्दर्भमा नेपालमा हामी सबैले ‘प्लास्टिक प्रदूषण न्यूनीकरण हाम्रो दायित्व’ भने नाराका साथ मनाउने निर्णय गरिदिएका थिए। त्यसै दिन र जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले हरेक वर्ष जुन ५ का दिन विश्व वातावरण दिवस मनाउने घोषणा गरिअनुपमा आज जेठ २२ गते तपसुवार जुन ५, २०८२ का दिन ‘प्लास्टिक प्रदूषण न्यूनीकरण हाम्रो दायित्व’ भने नाराका साथ विश्वभर यो दिवस मनाइने छ।

विश्वभरमै चिकना जन्मा ०.१ प्रतिशत भूभाग ओगटेको नेपाल मौसमिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र जैविक विविधताको आधारमा निकै नै समृद्ध छ। साथै नेपाल एक पर्वतीय देश भएको र वर्षा जल, जमीन, जंगल, चयनमौल, जीवनजन्तु, नदिपुत्री एवं खनिज पदार्थ जस्ता प्राकृतिक स्रोतहरूको अत्यन्तै समृद्ध रहेको छ। प्राकृतिक स्रोतहरूका रूपमा रहेका जलस्रोतलाई दिगो विकासको दिग्दर्शनमा आधारमा न्यूनीकरण व्यवस्थापन गर्ने, वातावरण संरक्षण र विकासका विषयहरूमा योग्यता आवाज दिनुका लागि प्राकृतिक स्रोतलाई सुरक्षित राख्न आकर्षक अभियान आवश्यक रहेको छ। मौलिक पूर्वाधार मा सामाजिक विकासलाई सञ्चालन गर्दा मानव स्वास्थ्य, जैविक विविधता र भौतिक अवस्था बच्ने, माटो, हारा, पानी आदिको गुणस्तरमा पुर्नसुधार आस गर्दै नदिन वा अपायलाई न्यूनीकरण गर्न आवश्यकता लागी हुनाले विभिन्नविध र विभिन्नसंघीय समुह निर्माण गरी कार्यक्रमलाई अघि अगाडि लै जानु जरुरी रहेको छ। साथै हामीले अनन्ततादिन रूपमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धमा गरेको प्रतिबद्धतालाई समेत विभिन्न कार्यक्रम मार्फत संयोजन गर्दै आएका छौं।

‘प्लास्टिक प्रदूषण न्यूनीकरण हाम्रो दायित्व’ भने नाराका साथ यस वर्ष नेपालमा मनाइने विश्व वातावरण दिवसको सन्दर्भले विश्वमा बढ्दै गएको प्लास्टिक प्रयोग र यसले वातावरणलाई पार्दै आएको नकारात्मक प्रभाव कम गर्न उद्देश्य अनुसूच प्लास्टिक प्रयोगमा न्यूनीकरण तथा पुनर्निर्माण तथा कार्यक्रमहरू यसलाई परिचालन हुन आवश्यक छ।

नेपालको संरक्षणलाई हामी सबैलाई स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हक सुनिश्चित गरेको छ। साथै वातावरण संरक्षण र सव्दनुद नै विद्यमान नीतिवद्ध तर्का सरकारलाई दिएको छ। साथै नेपाल सरकारले सन्तुलित, दीर्घ र नीति आर्थिक र सामाजिक विकासका लागि वातावरण मैत्री नीति तथा प्राथमिक उपयोग र प्रवर्द्धन गर्ने नीति लिएको छ। वातावरण संरक्षण गर्ने प्रमुख दायित्व सरकारी संरचनाको भए तापनि नागरिकको दाय, निजी क्षेत्र, सामुदायिक क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र, शैक्षिक संस्था एवं सञ्चार जगतका वातावरण मायातापी हुनु आवश्यक पर्छ।

बदलिँदो मानव जीवनका आवश्यकता र जीवन शैलीबाट उत्पन्न प्रदूषण, विकास निर्माणमा प्राथमिकता, जलवायु परिवर्तन जस्य अग्रसर, वन क्षति र प्लास्टिकजन्य पदार्थको अपेक्षा प्रभावबाट निजि अग्रसर: चयनमा अवसरमा हामी समुह देखाएका वातावरणीय समस्याहरू हुन्। यसमा सम्बन्धितको समाधान गर्दै स्वच्छ र स्वस्थ जीवनका लागि वातावरण र विकासबीच सन्तुलन कायम राखी प्रतिको पुनर्संशोधनका लागि सबै प्रयत्न एवं एकात्मक हुन आवश्यक छ।

अन्त्यमा, विश्व वातावरण दिवस, २०२५ को अवसरमा प्राकृतिक वातावरण संरक्षण र वातावरण मैत्री मानव विकासका क्रियाकलापहरू मार्फत प्रशोचक सुनिश्चित गर्न व्यापकता र स्वमुक्ति रूपमा सक्रिय हुने उद्देश्यले मध्ये मध्ये यो दिवसको उपस्थितिमा हार्दिक शुभकामना दिन चाहन्छु।

धन्यवाद।
डा. रामेश्वर प्रसाद शर्मा
वन तथा वातावरण मन्त्रालय

डा. रामेश्वर प्रसाद शर्मा
वन तथा वातावरण मन्त्रालय

तस्विर ६: विश्व वातावरण दिवस २०२५ को अवसर गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकमा मिति २०८२/०२/२२ छापिएको सम्माननीय प्रधानमन्त्री, माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री सहितको शुभकामना सन्देश

४. वातावरण चौतारी विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा विशेष संवाद

विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा वातावरण विभागबाट दुई वटा विशेष संवाद उत्पादन भएको थियो। पहिलो संवाद अन्तर्गत विभागको महानिर्देशक ज्ञानराज सुवेदी, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभागका प्रा. डा. रेजिना मास्के र ई. पंकज पंजियार श्रोत व्यक्ति रहनु भएको थियो भने दोश्रो संवादमा पूर्व मन्त्री गणेश साह, विभागको महानिर्देशक ज्ञानराज सुवेदी, सिलसिल आचार्य, वातावरण विज्ञ श्रोत व्यक्तिको रूपमा रहनु भएको थियो। दुवै संवाद नेपाल टेलिभिजनमा प्रसारण भएको थियो।

श्रोत: प्रशासन तथा योजना शाखा

तस्विर ७: वातावरण दिवस, २०२५ को अवसरमा “प्लाष्टिकजन्य प्रदूषण न्यूनीकरण: हाम्रो दायित्व” मूल विषयमा विशेष संवाद उत्पादन तथा प्रसारण

५. मूल समारोह: जुन ५, २०२५ बिहान ०९:०० बजे देखि कार्की ब्यान्वेट बबरमहलमा मूल समारोह कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो। माननीय वन तथा वातावरण राज्यमन्त्री रुपा वि.क.ज्यूको प्रमुख अतिथ्य तथा योजना आयोजको उपाध्यक्ष प्रा.डा. शिवराज अधिकारी, पूर्व वातावरण मन्त्री श्री गणेश शाह, वातावरण विज्ञान केन्द्रिय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्याय, श्री प्रा.डा. उद्धवराज खड्का, उद्योग वाणिज्य महासंघज्यका अध्यक्ष चन्द्र प्रसाद ढकालज्यू विशेष आतिथ्य मूल समारोह सम्पन्न भएको छ।

श्रोत: प्रशासन तथा योजना शाखा

तस्विर ८: विश्व वातावरण दिवस, २०२५ को मूल समारोह समापन पश्चातको सामूहिक तस्विर।

३.१२ अन्तरक्रिया, बैठक तथा गोष्ठी

३.१२.१ काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

वातावरणीय नीति र कानूनले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य एवं उद्देश्यहरू हासिल गर्न र वायुको गुणस्तर सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्डको कार्यान्वयन भएको अवस्था सुनिश्चित गर्न एवं विभिन्न स्रोतहरूबाट हुने प्रदूषणलाई रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्नको लागि नेपाल सरकारले काठमाण्डौ उपत्यकाका लागि वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६ लागू गरेको हो। यस कार्ययोजना कार्यान्वयनको लागि संघ प्रदेश र स्थानीय तौनै तहका निकाय एवं अन्य संस्थाहरूको जिम्मेवारी कार्ययोजनामा तोकिएको छ। यस कार्ययोजना कार्यान्वयनको प्रभावकारिता तथा कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीका सन्दर्भमा सरोकारवाला निकायहरूसँग अन्तरक्रिया तथा छलफलबाट यसको कार्यान्वयनलाई अझ प्रभावकारी बनाउन विगतका कार्यक्रमले स्पष्ट पारेको छ। साथै यस कार्ययोजनामा माननीय मन्त्रीज्यूको संयोजकत्वमा निर्देशन समिति तथा श्रीमान सचिवज्यूको संयोजकत्वमा कार्यान्वयन समितिको व्यवस्था गरिएको छ। उक्त समितिहरूको बैठक सन्चालन सचिवालयको रूपमा वातावरण विभागले कार्य गर्दै आएको छ।

उद्देश्य

काठमाडौं उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६ को प्रभावकारी कार्यान्वयन।

प्रगति

श्रीमान् सचिवज्यू (वन तथा वातावरण मन्त्रालय) को अध्यक्षतामा मिति २०८१/०९/०४ मा वातावरण विभागको सभाहलमा 'काठमाण्डौ उपत्यकाका लागि वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६' को कार्ययोजना कार्यान्वयन समितिको चौथो बैठक सफलतापूर्वक सम्पन्न भएको छ। कार्ययोजनामा भएको व्यवस्था बमोजिम कार्ययोजना कार्यान्वयनको प्रमुख जिम्मेवारी "कार्ययोजना कार्यान्वयन समिति" को रहेको छ। श्रीमान् सचिवज्यूको अध्यक्षतामा गठीत उक्त समितिमा ३ जना विज्ञ सहित १७ वटा निकायगत प्रतिनिधि रहेको छ। समितिले कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने सरकारी, गैरसरकारी संस्थाहरू तथा स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने, साधन र स्रोत व्यवस्थापन एवं संयोजन गर्ने, कार्ययोजनामा उल्लिखित कार्यक्रम सञ्चालन गराउने र अनुगमन तथा मूल्यांकन गराउने जस्ता कार्यहरू उल्लेख गरिएको छ। समितिमा नागरिक समाज, निजी तथा गैरसरकारी संस्था अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय र वायु प्रदूषणमा संलग्न संघ-संस्थालाई आमन्त्रण गर्न सकिने व्यवस्था भए बमोजिम ICIMOD तथा USAID Clean Air लाई निमन्त्रणा गरीएको थियो।

मिति २०८१/९/१८ मा 'काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६' अन्तर्गत 'उच्चस्तरीय समन्वय समितिको' बैठक समितिका अध्यक्ष वन तथा वातावरण मन्त्रालयका माननीय मन्त्रीज्यू श्री ऐन बहादुर शाहीको अध्यक्षतामा सफलतापूर्वक सम्पन्न भयो। 'काठमाण्डौ उपत्यकाका लागि वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६' मा भएको व्यवस्था बमोजिम 'उच्चस्तरीय समन्वय समितिले कार्ययोजना कार्यान्वयनको समन्वय गर्न तथा नीतिगत विषयमा निर्देशन दिन तथा आवश्यकता अनुसार समय-समयमा क्रियाकलापहरू समेत पुनरावलोकन गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ।

काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम

काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना उच्चस्तरीय समन्वय समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम

श्रोत: प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा

तस्विर ९: काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा समन्वय समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम

३.१२.२ पूर्व योजना तर्जुमा गोष्ठी

वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट आ.व. २०८१/८२ को बजेट सिलिङ्ग तथा मार्गदर्शन र आ.व. २०८१/८२ को क्रियाकलाप तथा बजेट LMBIS ईन्ट्री समेत गरिसक्नुपर्ने मार्ग निर्देशन प्राप्त भई नेपाल सरकारको आवधिक योजना, दिगो विकास लक्ष्य, नीति तथा कार्ययोजनाहरूमा संलग्न लक्ष्य तथा क्रियाकलापहरू समयानुकूल, समावेशी हुने गरी विभागको योजना तर्जुमा तथा बजेट पूर्वानुमान गरी प्रभावकारी कार्यक्रमहरू सञ्चालन तथा कार्यान्वयन गर्न तथा LMBIS मा त्रुटी रहित क्रियाकलाप प्रविष्ट गर्न पूर्व योजना तर्जुमा गोष्ठीको आवश्यकता रहेको हुँदा विभागका महानिर्देशकज्यूको अध्यक्षतामा मिति २०८२/१२/१० गते विभागको सभाहलमा सम्पूर्ण कर्मचारीहरूको सहभागितामा आ.व. २०८२/८३ को पूर्व योजना तर्जुमा गोष्ठी कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ।

३.१२.३ वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धमा सरोकारवाला निकायहरूसंगको सहकार्यमा अन्तरक्रिया तथा सचेतना कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

वातावरणमा प्राणीको अस्तित्व अडिएको छ। यो विश्वमा अवस्थित सम्पूर्ण प्राणीका लागि साझा घर हो। वातावरणका प्राकृतिक श्रोतहरूको प्रयोगबाट नै जीवन प्रक्रिया अघि बढेको छ। मानिस आज जुन अवस्थामा छ त्यो सम्पूर्ण रूपमा वातावरणको देन हो। वातावरणलाई विशेष गरी दुई भागमा बाँड्न सकिन्छ जसमा प्राकृतिक वातावरण र सामाजिक/सांस्कृतिक वातावरण पर्दछन्। पृथ्वीका सम्पूर्ण प्राणी प्राकृतिक वातावरणमा बाँचेका हुन्छन् भने मानवलाई दुबै वातावरणको उत्तिकै आवश्यक पर्दछ। वातावरण जीवनको अस्तित्वसँग जोडिएको विषय हुँदा हुँदै पनि आज विश्वमा मानवकै कारण थुप्रै समस्या उत्पन्न भई वातावरणमा प्रतिकूलता थपिएको छ। प्रकृतिले मानव उपयोगी वातावरण सुम्पिएको अवस्थामा आज मानिसले विकासको नाममा वातावरण माथि ठूलो शोषण गरेको छ र आफ्नो जीवनको अस्तित्वलाई दाउमा पारेको छ। क्षणिक फाइदालाई मात्र हेर्नाले वातावरण मानव प्रतिकूल बन्दै गइरहेको छ तर पनि मानिसको ध्यान पूर्णरूपमा वातावरण संरक्षण तर्फ जान सकेको छैन। वातावरणमा रहेको प्राकृतिक श्रोत र साधनको अत्याधिक दोहनले आज मानव अस्तित्व नै संकटमा परेको छ। ओजनतहको विनास, जलवायु परिवर्तन, मरुभूमिकरण र वातावरण प्रदूषण जस्ता समस्या विश्वव्यापी रूपमा अत्याधिक जल्दोबल्दो समस्याका रूपमा देखिएका छन्।

वातावरण विभागबाट भएको अनुगमनको क्रममा स्थानीय तथा सरोकारवाला निकायका प्रतिनिधिहरु वातावरणीय प्रभाव अध्ययन र यसमा भएका न्यूनीकरणका उपायहरुको कार्यान्वयन प्रति कम सचेत तथा जानकार भएको पाइयो । यसका साथै विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धित वातावरणीय मापदण्डहरुको पालनाको अवस्था पनि अनुगमन/निरीक्षणको क्रममा कमजोर भएको पाइयो । वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ बमोजिम वा यस अन्तर्गत बनेका नियम निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्डको कार्यान्वयन भए/नभएको सम्बन्धमा अनुगमन तथा निरीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था कायम गरिएको छ । वातावरण संरक्षण ऐनको यस व्यवस्था अनुरूप नेपाल सरकारले उद्योग, प्रतिष्ठान, आयोजना तथा मानवीय क्रियाकलापहरुबाट हुने वायु, जल, ध्वनी लगायतका प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि २७ वटा भन्दा बढी मापदण्डहरु निर्धारण भई विभागबाट अनुगमन/निरीक्षण हुँदै आइरहेको छ । ऐनको दफा १०(३) मा प्रस्तावकले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको वातावरणीय व्यवस्थापन योजनामा उल्लेख गरिएका वातावरणीय प्रतिकुल प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरु प्रभावकारी भएको नपाइएमा सम्बन्धित निकायले अन्य प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्न निर्देशन दिन सक्ने व्यवस्था गरिएको छ । त्यस्तै ऐनको दफा ३५ र ३६ मा स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन विपरित कार्य गरेमा वा वातावरणीय मापदण्ड परिपालना नभएमा हुने जरिवाना तथा क्षेतिपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । त्यस्तै वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ बमोजिम प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट प्रभावित हुने क्षेत्रमा प्रस्तावको बारेमा सार्वजनिक सुनुवाइको आयोजना गरी राय सुझाव सङ्कलन गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ ।

पछिल्लो समय वातावरण संरक्षण सहितको विकास दिगो विकास हो भन्ने अवधारणा अगाडि सारिएको छ । अन्तरपुस्ता समन्याय तथा मानवताप्रति संवेदनशील हुँदै भविष्यका पिँढीहरुको आवश्यकता सम्झौता नगरीकन वर्तमान पिँढीका आवश्यकताहरु सम्बोधन गर्नु नै दिगो विकास हो । वातावरण संरक्षणका लागि प्राकृतिक श्रोत साधनको अत्याधिक प्रयोगलाई नियन्त्रण गर्ने, विकासका क्रियाकलाप संचालन गर्दा वातावरणीय प्रभावको पूर्व मूल्याङ्कन गरेर संचालनको अनुमति दिने, अत्याधिक वायु तथा ध्वनि प्रदूषण गर्ने सवारी साधनहरु, कलकारखानाहरु आदिलाई तिनिहरुबाट हुने प्रदूषणको मात्राका आधारमा मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने तथा विकास आयोजनाका लागि वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गराउने व्यवस्था जस्ता कार्य गर्न नेपालमा पनि वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ र सोको नियमावली २०५४ ल्याइयो। हाल संघीयता कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा नेपालको संविधान २०७२ मा नै मौलिक हकका रूपमा स्वच्छ वातावरणको हक उल्लेख छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरुले वातावरण संरक्षणलाई कानून बनाइ प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने उल्लेख छ। यसैका लागि संघले वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ र सोको नियमावली २०७७ समेत लागू गरेको छ भने प्रदेश र स्थानीय निकायले वातावरणीय कानूनको तर्जुमा गर्दै जान थालेका छन् ।

यसरी बहुसंख्यक मानवजातिको जीवन रक्षा र पृथ्वीको तीव्र विनास हुने गतिलाई रोकनका लागि विश्वका समग्र मानव समुदाय तथा वातावरणको क्षेत्रमा कार्य गर्ने संघसंस्था, विज्ञहरु र सरोकारवालाहरुको व्यापक एकता र संगठित अवस्थाको आवश्यकता रहेको छ । हामी सबैजना समान रूपमा वातावरण प्रति जिम्मेवार छौं र वातावरण सुधारका लागि सबै क्षेत्र तथा सरोकारवालाहरु एकजुट हुनु आवश्यक छ । त्यस्तै, वातावरणका क्षेत्रमा विद्यमान कानून, नीति तथा नियमहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई सहज बनाउन वातावरण संरक्षण र प्रदूषण नियन्त्रणमा हामी सबै वातावरणीय सरोकारवालाहरु, सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरु लगायत जनसमुदायबीच समान बुझाई तथा साझा समझदारी हुनु आवश्यक छ । तसर्थ, यस कार्यक्रमले सबै सरोकारवालाहरुलाई एकै ठाउँमा ल्याउने र विद्यमान वातावरणीय समस्याहरुको बारेमा बृहत् छलफल र सो को समाधानको अपेक्षा गर्दछ । उपरोक्त पृष्ठभूमिलाई दृष्टिगत गरी वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण प्रणालिलाई अझ सशक्त बनाउने उदेश्यले यस कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्य सम्बन्धित क्षेत्रमा वातावरणीय कानुन, नीति नियम तथा मापदण्ड पालना तथा कार्यान्वयनमा आइपरेका चुनौती तथा समस्या सम्बन्धमा छलफल गर्नु तथा कार्यान्वयनमा सहजता ल्याउनु हो ।

लक्षित समूह

वातावरणीय अध्ययन स्वीकृत गर्ने मन्त्रालय, विभाग तथा स्थानीय निकाय (वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ ले पहिचान गरेका १२ वटा क्षेत्रहरू) का प्रतिनिधिहरूको यस कार्यक्रममा सहभागीता थियो ।

प्रगति

वातावरणीय अध्ययन परिपालना सम्बन्धमा आयोजना गरिएको अन्तरक्रिया कार्यक्रममा विभिन्न निकाय तथा अन्य क्षेत्रबाट पाल्नु भएका प्रतिनिधि तथा सरोकारवालाहरूले आफ्नो भनाइ राखी वातावरण संग सम्बन्धित मुद्दाहरूको उठान गरेका थिए जसअन्तर्गत वातावरणीय अध्ययन, मापदण्ड, प्रदुषण नियन्त्रण तथा जरिवानाका विषयहरूमा व्यापक छलफल गरिएको थियो । कुनै पनि आयोजनाका प्रवर्द्धकलाई मात्र नभई वातावरण सुधारका लागि विद्यमान कानुन र मापदण्डका बारेमा जनतालाई पनि सचेत गराउनुपर्ने र विद्यमान नियमहरूको सुधारको लागि सरलीकरणको आवश्यकता रहेको कुरा धेरै प्रतिनिधिहरूबाट उठान भयो । वातावरणीय शासन आजको आवश्यकता रहेको र सबैको समान सहभागिताले मात्र पूर्ण हुने कुरा पनि यस कार्यक्रममा प्रष्ट भयो ।

श्रोत: वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा

तस्विर १०: कार्यक्रममा सहभागीहरू छलफलको क्रममा

३.१२.४ कृषि तथा वातावरण विच अन्तर सम्बन्धित विषयमा गोष्ठी कार्यक्रम सञ्चालन

यस कार्यक्रम अन्तर्गत मकवानपुरको थाहा नगरपालिकाको चित्लाङमा १ दिने वातावरण र कृषि विषयमा अन्तरसम्बन्धित विषयहरूमा अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो । उक्त कार्यक्रममा Integrated Pest Management, Climate Change and Agriculture, Use of Pesticides लगायतका विभिन्न विषयमा छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यसम सफलता पूर्वक सञ्चालन भएको थियो ।

३.१३ अन्य कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू

३.१३.१ वातावरण विभागको ५ वर्षीय Strategic Plan

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागको संरचनागत सुधार तथा विभागका काम कारवाहीहरूलाई आगामि ५ वर्षका लागि दिशा निर्देश गर्नका लागि वातावरण विभागबाट ५ वर्षीय रणनीति तर्जुमा कार्यक्रम प्रस्तावित गरिएको हो। यसै अन्तर्गत वातावरण संरक्षण र प्रदुषण नियन्त्रण सम्बन्धी विद्यमान नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका तथा मापदण्डलाई आधार बनाई तयार गरिएको हो। साथै वातावरण विभागको कार्यदेश तथा साँठनिक संरचनालाई समेत यस रणनीतिमा ध्यान दिइएको छ।

उद्देश्य

- विभागको भौतिक तथा संगठनात्मक संरचनाको विस्तार सम्बन्धी सम्भावनाको खोजी गर्नमा सहयोग गर्ने।
- सिद्धान्त र अभ्यासमा आधारित वातावरणीय मूल्याङ्कन प्रक्रियाको उपयोगमार्फत पूर्वाधार लगायतका विकास कार्यलाई वातावरणमैत्री र दिगो बनाउन सहयोग गर्ने।
- सुशासन प्रवर्द्धन तथा वातावरणीय तथ्याङ्कको केन्द्रिकरण गर्ने।

प्रगति

यस रणनीतिमा कूल ७ वटा रणनीति, १४ वटा कार्यनीति तथा ५१ वटा क्रियाकलापहरू वातावरणमैत्री विकास, प्रदुषण न्यूनिकरण, प्रविधि, जलवायु, तथ्याङ्क र महासन्धिको कार्ययोजनामा सम्बन्धित रही प्रस्ताव गरिएका छन्। यस रणनीतिको कार्यान्वयनले वातावरण विभागको सशक्तिकरणमा अहम भूमिका खेल्ने देखिन्छ।

३.१३.२ वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कार

वातावरण पत्रकारिता पुरस्कार

वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारका लागि १५ दिनको समय दिई मिति २०८२ वैशाख १५ गते मनोनयन आव्हानको लागि गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकमा सूचना प्रकाशन गरिएको थियो। वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारका लागि छनौट गरी सिफारिश गर्न गठित समितिबाट तोकिएको मापदण्ड बमोजिम मूल्यांकन गरी पुरस्कार तथा सम्मानका लागि सिफारिश भई आए बमोजिम देहाय अनुसारका ४ जना पत्रकारहरूलाई जनही चालिस हजार नगद र प्रमाण पत्र सहित २०८२ जेठ २२ विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा आयोजित मूल समारोहमा सम्मान गरिएको थियो।

तालिका १२: वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारबाट पुरस्कृत भएका पत्रकारहरूको विवरण

क्र.नं.	पत्रकारहरूको नाम	स्थायी ठेगाना	पत्रकारिताको विधा	आवद्ध संस्था
१.	श्री विस्न प्रसाद न्यौपाने	सिरानचोक-०३, गोरखा	छापा/पत्रपत्रिका	अन्नपूर्ण पोष्ट राष्ट्रिय दैनिक
२.	श्री सरिता कुमारी चलाउने	हेटौडा-१८, मकवानपुर	टेलिभिजन	कान्तिपुर टेलिभिजन
३.	श्री ओपेन्द्र बस्नेत	लिखुपिके गा.पा.-४, सोलुखुम्बु	एफ.एम./रेडियो	रेडियो प्रकृति एफ.एम., दाङ्ग
४.	श्री नुमा थाम्मुहाङ्ग	पाणिनि-०७- अर्घाखाँची	अनलाईन	ई कान्तिपुर डट कम

श्रोत: प्रशासन तथा योजना शाखा, २०८२

तस्विर ११: माननीय वन तथा वातावरण राज्य मन्त्री र श्रीमान् सचिव लगायत वातावरण पत्रकारिता पुरस्कारबाट सम्मानित पत्रकारहरूसँग सामूहिक तस्विर

३.१३.३ सवारी प्रदूषण छड्के

पृष्ठभूमि

जीवाश्म इन्धनबाट चल्ने सवारी साधन विशेष गरी चार पांग्रे सवारी साधनबाट निष्काशन हुने धुवाँले हाप्रो वायुमण्डल एवं वातावरण दुषित हुदै जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पारिरहेको धरातलीय यथार्थ सर्वविदितै छ । यस्ता सवारी साधनको संचालनबाट निष्काशन हुने प्रदूषणलाई कम गरी वातावरणमैत्री तवरले सवारी साधन संचालन गर्न नेपाल सरकारबाट “सवारी प्रदूषण मापदण्ड २०६९” समेत जारी भैसकेको छ । यसै सन्दर्भमा वातावरण विभागको आ. व. २०८१/८२ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम “सवारी प्रदूषण अनुगमन (छड्के)” अन्तर्गत विभागले काठमाडौं उपत्यका ट्राफिक प्रहरी कार्यालय, रामशाहपथ काठमाडौं तथा भक्तपुर ट्राफिक प्रहरीको सहकार्यमा यो कार्यक्रम कार्यान्वयन गरेको हो ।

उद्देश्य

- नेपाल सरकारबाट जारी “सवारी प्रदूषण मापदण्ड २०६९” अनुसार सवारी साधनबाट हुने उत्सर्जन तोकिएको मापदण्ड बमोजिम भए नभएको सम्बन्धमा आवश्यक चेकजाँच गर्ने ।
- प्रदूषण मापदण्ड पालना नगरेका सवारीसाधनलाई वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा ४१(२) बमोजिम कारबाही गर्ने ।

प्रगति

काठमाडौं उपत्यका ट्राफिक प्रहरी कार्यालय, रामशाह पथ तथा भक्तपुर ट्राफिक प्रहरी, भक्तपुर र वातावरण विभाग, बबरमहलको संयुक्त टोलीले “सवारी प्रदूषण अनुगमन (छड्के)” कार्यक्रम मिति २०८१/०८/२० देखि २०८२/०३/१२ सम्म काठमाडौं उपत्यकाका विभिन्न स्थानहरूमा सवारी साधनबाट हुने प्रदूषणको छड्के चेक जाँच गरेको छ । उक्त छड्के चेक जाँचमा डिजेल ईन्जिनका चार पाङ्ग्रे सवारी साधनको चेकजाँच गरिएको थियो जसमध्ये कुल चेकजाँच संख्या ९२७, जम्मा फेल संख्या - २८० (३०.२१%), जम्मा पास संख्या - ६४७ (६९.७९%), रहेको थियो । फेल भएका सवारीहरूलाई पुनः परीक्षणका लागि विभिन्न ठाउँ

र समयमा उपस्थित हुन मिति तोकिएको थियो जस अन्तर्गत ३२ वटा सवारी मात्र पुनः परीक्षणका लागि उपस्थित भए । पुनः परीक्षणका लागि आएका सवारी साधन मध्ये १ वटा फेल तथा अन्य सबै पास भएका थिए ।

श्रोत: प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा

तस्विर १२: काठमाडौं उपत्यका ट्राफिक प्रहरी कार्यालयको सहभागितामा उपत्यकाका विभिन्न स्थानहरूमा गरिएका छड्के सवारी प्रदूषण अनुगमनका झलकहरू

३.१३.४ विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षणको विषय वर्तमान समयमा अवसर र चुनौति दुवैका रहेका छन् । वायु प्रदूषण, ध्वनीप्रदूषण, जल प्रदूषण, माटो प्रदूषण, जलवायु परिवर्तन, विश्वव्यापी तापमानमा वृद्धि लगायतका विषयहरू ज्वलन्तरूपमा उठिरहेका छन् । यसबाट मानव तथा जीवजन्तु, वनस्पतिको स्वास्थ्यमा गम्भीर असर गरिरहेको छ । तसर्थ यी चुनौतिहरूलाई विश्वव्यापी तथा राष्ट्रिय रूपबाटै सामना गर्ने, संरक्षणका कार्यक्रमहरू अवलम्बन गर्ने जस्ता विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरिएका छन् । यस अन्तर्गत विद्यालय तथा विश्वविद्यालयस्तरमा वातावरणीय सचेतना एवं प्रचारप्रसारको लागि सचेतनाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छन् । नेपाल सरकार, वातावरण विभाग अन्तर्गत सञ्चालित विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम पनि वातावरणीय जनचेतना प्रवर्द्धन गर्ने महत्वपूर्ण कार्यक्रम हो । यसबाट सफा, स्वच्छ र हराभरा वातावरण कायम गर्न सहयोग पुग्नुको साथै वातावरणका अवयवहरू जस्तै जैविक विविधताको संवर्द्धन र दिगो उपयोग गर्नमा पनि टेवा पुग्नेछ । वातावरण संरक्षणको संस्कार तथा प्रयासहरूलाई अझ कलिलो मष्तिष्कहरूमा विजारोपण गर्न सम्भव भए भोलिका कर्णधारहरू वातावरणको जगेर्नामा आजै देखि क्रियाशील हुन सक्छन् । तसर्थ विद्यालय स्तरबाट नै सरसफाई तथा फोहरमैला व्यवस्थापन, हरियाली प्रवर्द्धन तथा वातावरणीय सवालहरूमा चेतना जागृत गराई व्यक्ति, परिवार तथा समुदायलाई क्रियाशील बनाउने उद्देश्यका साथ यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हो । यस अन्तर्गत भौतिक र सचेतना अन्तर्गत विद्यालयहरूलाई विभिन्न खालको कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न आह्वान गरिएको थियो । भौतिक कार्यक्रम अन्तर्गत

वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन, ईकोपार्क/ ईकोपोखरी निर्माण, कम्पोष्टिङ्ग/ Vermi कम्पोष्टिङ्ग तथा सचेतना कार्यक्रम अन्तर्गत विभिन्न वातावरणीय विषयमा वादविवाद, निबन्ध लगायतको कार्यक्रम गर्न सकिने प्रावधान गरिएको छ ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- विद्यार्थीहरूले वातावरण संरक्षण सम्बन्धी विभिन्न क्रियाकलापहरूमा संलग्न भई सो बाट आएको सिकाईलाई आफ्नो शैक्षिक विकासमा लागू गराउने,
- वातावरण संरक्षण सम्बन्धी क्रियाकलापमा सहभागी हुँदा विद्यार्थीहरू शारिरीक र मानसिक रूपमा सक्रिय भई उनीहरूको स्वस्थमा पनि सकारात्मक प्रभाव पार्ने,
- रचनात्मक चिन्तनको विकास, नेतृत्व विकास तथा व्यवहारिक शिक्षा हासिल गर्नमा विद्यार्थीहरूलाई सघाउ पुर्याउने ।
- विभिन्न प्रकारका वातावरण संरक्षण सम्बन्धी क्रियाकलापहरूमा सहभागी गराउँदा विद्यार्थीहरू उत्साहित भई शिक्षकहरूलाई अध्यापन कार्यमा सहयोग हुने,
- विद्यार्थीहरूलाई बाहिरी क्रियाकलापमा सहभागी गराउँदा शिक्षकहरूमा रचनात्मक कार्य गर्ने क्षमता तथा विद्यार्थीहरूसँगको अन्तरक्रियामा वृद्धि हुने,
- वातावरण सम्बन्धी कार्यक्रमको आयोजनाबाट विद्यालय मार्फत वातावरण संरक्षण तथा संवर्द्धनमा महत्वपूर्ण योगदान पुग्ने ।

प्रगति

यस आ.व. २०८१/८२ मा देशको विभिन्न जिल्लाहरूबाट प्राप्त प्रस्तावहरू मध्ये मूल्याङ्कन समितिबाट प्रदेशगत हिसाबले जम्मा २५ वटा विद्यालयहरूको छनौट भई २५ वटा विद्यालयबाट कार्य सम्पन्न भएको छ । कार्यक्रम सम्पन्न गरेका विद्यालयहरूको सूची अनुसूची ११ मा समावेश गरिएको छ ।

श्री सुन्दरादेवी माध्यामिक विद्यालय तादी गा.पा. -०४, सुन्दरादेवी, तामे, नुवाकोटमा सञ्चालन भएको कार्यक्रमको झलक

श्री इन्द्रेणीपोखरी माध्यामिक विद्यालय खोटाहाड-६, खोटाडले वातावरण सचेतनाको सडक नाटक ।

श्री चौतारा माध्यामिक विद्यालय सुनकोशी गा.पा. ०५, मुलखर्क, ओखलढुङ्गामा खरिद गरिएको सरसफाई सामग्री ।

श्रोत: प्रशासन तथा योजना शाखा

तस्विर १३: विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत भएका क्रियाकलापहरू

३.१३.५ विभागको कर्मचारीका लागि EMS (ISO 14001:2015), basic WRF, Environmental Audition, Advanced Data Analysis तथा अन्य व्यक्तिगत सिप विकास तालिम ।

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण तथा संवर्द्धनका क्षेत्रमा भएका नविनतम प्रविधिहरूसँग वातावरण विभागका प्राविधिक कर्मचारीहरूलाई अद्यावधिक गर्न जरुरी हुने भएकाले विभागका प्राविधिक कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न जरुरी हुने भएकोले यस आर्थिक वर्षमा यस तालिमको कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हो ।

उद्देश्य

- विभागको कर्मचारीहरूमा सैद्धान्तिक तथा व्यवहारिक ज्ञानमा अभिवृद्धि भई कार्य सम्पादनमा सहयोग पुग्ने ।
- वातावरणीय तथ्याङ्कहरूको जटिलता बुझेर वातावरणीय तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गर्न सक्ने सीप विकास गर्ने।

प्रगति

यस अन्तर्गत विभागका प्राविधिक कर्मचारीहरूको क्षमता विकासको लागि Advanced Data Analysis अन्तर्गत Python Training, Basic WRF तथा EMS (ISO 14001:2015) and Environmental Auditing सम्बन्धी तालिम विभागको कर्मचारीहरूलाई प्रदान गरिएको थियो ।

३.१३.६ वातावरणीय प्रयोगशाला सञ्चालनको लागि आवश्यक रसायन तथा ग्लासवेयर खरिद गर्ने

पृष्ठभूमि

यस वातावरण विभाग अन्तर्गत रहेको प्रयोगशाला शाखाले वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम नियन्त्रणको लागि औद्योगिक प्रतिष्ठाहरूबाट निस्कने फोहर पानी, उजुरी/गुनासो परेका स्थानहरू विभागले आवश्यक देखेका स्थानबाट संकलित नमूना, प्रदूषित नदीहरू र खोलानालाको नमूना संकलन गरी प्रयोगशाला परीक्षण गर्दै आएको छ । नेपाल सरकारले वातावरणीय प्रदूषण न्यूनीकरण गर्न विभिन्न प्रकृतिका उद्योग कलकारखानाहरूले प्रदूषण सम्बन्धी पालना गर्नुपर्ने मापदण्ड निर्धारण गरेको हुदाँ प्रदूषण नियन्त्रण तथा ब्यबस्थापन गर्न विभिन्न प्रकृतिका उद्योग प्रतिष्ठानहरूबाट निष्काशन हुने वातावरणीय प्रदुषकहरूको मात्रा यकिन गर्न नमूनाहरूको रासायनिक परीक्षण गर्नुपर्ने हुन्छ। ती नमूनाहरूको प्रयोगशालामा रासायनिक परीक्षण/विश्लेषणको क्रममा विभिन्न रसायन तथा ग्लासवेयर, आवश्यक पर्ने हुदाँ उक्त कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्य वातावरणीय प्रयोगशालालाई नियमित रूपमा सञ्चालन गर्नु रहेको छ ।

प्रगति

आ.व. २०८१/८२ मा प्रयोगशाला संचालन गर्नको लागि आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण रसायन तथा ग्लास्वेयर खरिद गरिएको थियो ।

३.१३.७ ISO 17025 अनुरूप प्रयोगशाला गुण व्यवस्थापन कार्यान्वयन तथा प्रयोगशालामा रहेका वैज्ञानिक उपकरणहरू जस्तै AAS, GCMS सञ्चालनको लागि स्वदेश तथा विदेशमा सञ्चालन हुने तालिममा सहभागिता जनाउने

पृष्ठभूमि

संविधान मा उल्लेखित मौलिक हकको कार्यान्वयन, वातावरणीय ऐन नियममा रहेका प्रावधानहरूको परिपालना, विभिन्न सन्धि सम्झौताले श्रृजना गरेका दायित्वको परिपालना, सबै किसिमका वातावरणीय प्रदूषण न्यूनीकरण, वातावरणीय कानून परिपालना अनुगमन (Compliance Monitoring) लाई प्रभावकारी तुल्याउन, वातावरण संरक्षण एवं प्रदूषण नियन्त्रणको लागि स्थानीय स्तरमा योजना, कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनमा क्रियाशील रहँदै आएको छ । यी उद्देश्यहरू पुरा गर्न वातावरण विभागमा वातावरणीय प्रयोगशालाको स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ । प्रयोगशालाको प्रतिवेदनको आधारमा उद्योग, कलकारखाना र अन्य प्रतिष्ठानले वातावरण सम्बन्धी कानून परिपालना गरे/नगरेको यकिन गर्न सकिन्छ । साथै प्रयोगशालाबाट प्राप्त परीक्षण नतिजाको आधारमा निर्णयकर्ताले नीतिगत तथा अन्य कानूनी निर्णय गर्ने भएकोले परीक्षण नतिजा विश्वसनीय हुन जरुरी छ । यसका लागि मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको आवश्यकताका साथै प्रयोगशालामा काम गर्ने कर्मचारीहरू पनि तालिम प्राप्त हुन आवश्यक हुन्छ ।

वातावरण विभागको प्रयोगशालाको काम छिटो छरितो विश्वसनीय, कानून सम्मत र कार्यहरूलाई अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त गराउन प्रयोगशालाको निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक छ । प्रयोगशालालाई अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त बनाउन प्रयोगशाला accreditation गर्नुपर्दछ जुन ISO 17025/2017 अनुसार गरिन्छ । प्रयोगशालामा काम गर्ने कर्मचारीहरूलाई राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय तालिममा सहभागी भई क्षमता अभिवृद्धि हुनु आवश्यक हुन्छ ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् ।

- प्रयोगशालामा काम गर्दा आउने त्रुटि र गुणस्तरको प्रत्याभूत तथा मापन प्रकृत्यामा सुधार गर्ने ।
- जोखिम मूल्याङ्कनको पहिचान गर्नु ।
- कार्यरत प्राविधिक कर्मचारीको कार्यक्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।

प्रगति

यस विभागको बार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम २०८१/८२ मा Accreditation का लागि आवश्यक कार्य गर्ने (प्रयोगशाला Audit गर्ने गराउने, PT/ILC मा सहभागि हुने, तालिममा (राष्ट्रिय / अन्तर्राष्ट्रिय) सहभागि हुने, तालिम संचालन गर्ने ,Calibration गर्ने), प्रयोगशाला गुण व्यवस्थापन कार्यान्वयन तथा प्रयोगशालामा रहेका वैज्ञानिक उपकरण जस्तै AAS, GCMS संचालनको लागि स्वदेश तथा बिदेशमा संचालन हुने तालिममा सहभागिता जनाउन प्रयोगशालामा कार्यरत कर्मचारीलाई अन्तर्राष्ट्रिय तालिम प्रदान गर्ने कार्यक्रम रहेको थियो। सोहि कार्यको लागि भारतको गुरुग्राम, हरियाणामा Analysis of Organic nutrients in wastewater (COD,BOD,TOC, Phenolic Compound, and Total Nitrogen) सम्बन्धी तालिममा विभागको तर्फबाट दुई जना केमिष्टले सहभागिता जनाएका थिए । Analytical balance र Mass set calibration को लागी नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभागबाट गराएको थियो र विभागको वातावरणीय प्रयोगशाला शाखामा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धिका लागि

Training on Measurement Uncertainty and Internal Audit, Training on GCMS र Method verification in qualitative analysis of Hg in waste water by cold vapor technique सम्बन्धी Training संचालन भएको थियो ।

	
Measurement Uncertainty र internal Audit सम्बन्धी तालिम	GCMS सम्बन्धी तालिम
	
India को गुरुग्राम स्थित fare lab मा Waste water analysis सम्बन्धी training मा सहभागिता ।	Method verification in qualitative analysis of Hg in waste water by cold vapor technique सम्बन्धी Training

श्रोत: वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा

तस्विर १४: वातावरणीय प्रयोगशाला शाखाबाट सञ्चालित प्रयोगशाला सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि तालिम

३.१४ विभागद्वारा सम्पादित अन्य क्रियाकलापहरू

३.१४.१ नीलो आकाशका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्वच्छ हावा दिवस

वातावरण विभागले USAID Clean Air को प्राविधिक सहयोगमा नीलो आकाशका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्वच्छ हावा दिवस (International Day of Clean Air for Blue Skies)को अवसरमा ९ सेप्टेम्बर २०२४ (२०८१/०५/२४) मा 'स्वच्छ हावा सम्बन्धी राष्ट्रिय सम्मेलन' आयोजना गरेको थियो । उक्त सम्मेलनमा नीति निर्माता, अनुसन्धानकर्ता, सरकारी अधिकारी, मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाजका प्रतिनिधि तथा निजी क्षेत्रका सरोकारवालासहित २०० भन्दा बढी सहभागीहरूको उपस्थिति रहेको थियो । सम्मेलनले स्वच्छ हावा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि, नीतिगत छलफल तथा स्वच्छ प्रविधि र अभ्यासहरूको प्रवर्द्धनका लागि बहु-सरोकारवाला मञ्चको रूपमा कार्य गरेको थियो।

सम्मेलनका मुख्य उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका थिए:

(क) नेपालमा वायु प्रदूषणको वर्तमान अवस्था, यसका मानव स्वास्थ्यमा पर्ने प्रभाव तथा सम्भावित समाधानबारे सरोकारवालाहरूलाई जानकारी प्रदान गर्नु;

(ख) वायु प्रदूषण सम्बन्धी मुद्दा, नीति, कानुनी व्यवस्था, निगरानी प्रणाली, समाधानका उपाय तथा लगानीका अवसरहरूबारे सम्बन्धित सरोकारवालाबीच समावेशी संवाद प्रवर्द्धन गर्नु; र

(ग) वायु गुणस्तर व्यवस्थापनमा लगानी गर्न सरोकारवालाहरूलाई प्रतिबद्ध गराउनु ।

उक्त सम्मेलनमा उद्घाटन सत्र, तीनवटा प्राविधिक सत्र तथा समापन सत्र गरी जम्मा पाँच सत्रहरू आयोजना गरिएका थिए । उद्घाटन सत्रको अध्यक्षता वातावरण विभागका महानिर्देशक श्री ज्ञानराज सुवेदीले गर्नुभएको थियो । सत्रको सुरुआत वातावरण विभागका उप-महानिर्देशक श्री शैलेश कुमार झाले स्वागत मन्तव्यबाट गर्नुभएको थियो । सम्मेलनको औपचारिक उद्घाटन माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री श्री ऐन बहादुर शाहीद्वारा गरिएको थियो भने विशेष अतिथिहरूका रूपमा ललितपुर महानगरपालिकाका प्रमुख, काठमाडौं महानगरपालिकाका उप-प्रमुख, वन तथा वातावरण मन्त्रालय (MoFE) का कार्यवाहक सचिव तथा नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ (FNCCI) का अध्यक्षको उपस्थिति रहेको थियो । सम्मेलनको मुख्य वक्तव्य (Keynote Address) डा. अर्जुन कार्कीले प्रस्तुत गर्नुभएको थियो ।

तीनवटै प्राविधिक सत्रहरूमा प्रस्तुतिकरण पछि प्यानल छलफल आयोजना गरिएको थियो । पहिलो प्राविधिक सत्र नेपालमा वायु गुणस्तरको अवस्थामाथि केन्द्रित थियो भने दोस्रो सत्र स्वच्छ हावासम्बन्धी नीतिगत तथा कानुनी संरचनामा केन्द्रित रहेको थियो र तेस्रो प्राविधिक सत्र वायु गुणस्तर व्यवस्थापनका विषयमा केन्द्रित थियो । सम्मेलनको अन्त्य ११ बुँदे ललितपुर प्रतिबद्धता पत्र (अनुसूची १२) जारी गर्दै सम्पन्न गरिएको थियो ।

श्रोत: USAID, Nepal

तस्विर १५: नीलो आकाशका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्वच्छ हावा दिवस को अवसरमा मिति २०८१/०५/२४ मा भएको स्वच्छ हावा सम्बन्धी राष्ट्रिय सम्मेलन ।

३.१४.२ विभाग तथा इसिमोड बिच भएको समझदारीपत्र हस्ताक्षर

नेपाल सरकारका वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वातावरण विभाग तथा अन्तर्राष्ट्रिय एकीकृत पर्वतीय विकास केन्द्र (ICIMOD) बीच वायु प्रदूषण नियन्त्रण र दिगो वातावरणीय अभ्यासलाई प्रवर्द्धन गर्न सहकार्यको लागि २१ कार्तिक २०८१ (६ नोभेम्बर २०२४) मा दुवै संस्थाले एक समझदारी पत्र मा हस्ताक्षर गर्दै देशमा बढ्दो वायु गुणस्तरसम्बन्धी चुनौतीहरू समाधान गर्न वैज्ञानिक अनुसन्धान, क्षमता विकास तथा सहकार्यपूर्ण पहलहरूको संयोजनमार्फत थप प्रभावकारी प्रयास गर्ने प्रतिबद्धता भएका छन्। सहकार्यको मूल उद्देश्य वायु गुणस्तर व्यवस्थापनका क्षेत्रमा लामो समयदेखि रहँदै आएको साझेदारीलाई थप सुदृढ बनाउनु भए पनि, वातावरण विभाग र ICIMOD ले तल उल्लिखित क्षेत्रहरूमा समेत संयुक्त रूपमा क्रियाशील हुनेछन्।

- वायु गुणस्तर निगरानीमा क्षमता अभिवृद्धि:

नेपाल भरि संचालन भइरहेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको सञ्चालन तथा मर्मत-सम्भारका क्षेत्रमा वातावरण विभागलाई प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने कार्य गरिनेछ।

- तथ्याङ्क विश्लेषण र रणनीति विकास:

ICIMOD ले वातावरण विभागलाई वायु गुणस्तर सम्बन्धी तथ्याङ्क विश्लेषण, प्रभावकारी निगरानी रणनीति विकास तथा सम्बन्धित मापदण्डहरू निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनेछ। साथै, राष्ट्रिय उत्सर्जन तथ्याङ्कहरूको संश्लेषणमार्फत नेपालका लागि एक समग्र उत्सर्जन सूची (emissions inventory) तयार गर्न पनि योगदान पुऱ्याइनेछ।

- नेपाल एयर क्वालिटी वाच ड्यासबोर्ड सुदृढीकरण:

ICIMOD ले उपग्रह-आधारित तथा मोडेल-आधारित तथ्याङ्कका लागि विश्लेषणात्मक तथा दृश्यात्मक (visualisation) उपकरणहरू विकास गरी वातावरण विभागद्वारा सञ्चालन हुँदै आएको एयर क्वालिटी वाच ड्यासबोर्डलाई थप सुदृढ बनाउन सहयोग गर्नेछ। यसले नीतिनिर्माण तथा जनचेतना वृद्धि दुवैका लागि महत्वपूर्ण आधार तयार गर्नेछ।

- सहकार्यपूर्ण अनुसन्धान र ज्ञान साझेदारी:

दुवै संस्थाहरू वायु गुणस्तरका उत्कृष्ट अभ्यास तथा प्रदूषण न्यूनीकरण उपायहरूमा केन्द्रित साझा अनुसन्धान परियोजनामा सहकार्य गर्नेछन्। साथै, जनचेतना अभिवृद्धिका लागि ज्ञान सामग्री (knowledge products) र प्रत्यक्ष सम्पर्क कार्यक्रमहरू संयुक्त रूपमा विकास गरिनेछ।

- क्षेत्रीय पहल र सिमापार सहकार्य सुदृढीकरण:

वातावरण विभाग र ICIMOD ले वायुमण्डलीय क्षेत्र (airshed)-आधारित दृष्टिकोणमार्फत सिमापार वायु प्रदूषणका चुनौतीहरू समाधान गर्न क्षेत्रीय सहकार्यलाई प्रवर्द्धन गर्नेछन्। यसमार्फत हिन्दकुश-हिमालय (HKH) क्षेत्रभित्र नीतिगत समन्वय तथा सहजीकरणको प्रयासलाई पनि सुदृढ गरिनेछ।

श्रोत: इसिमोड, २०२४

तस्विर १६: नेपाल सरकार वन तथा वातावरण मन्त्रालय वातावरण विभाग समेत आयोजना रहेको वायु प्रदूषण सम्बन्धी एशिया प्यासिफिक संगठन (UN ESCAP) काठमाडौंमा आयोजित गोष्ठी ।

३.१४.३ एशिया प्यासिफिक क्षेत्रको वायु प्रदूषण सम्बन्धी कार्याशाला गोष्ठी

वायु प्रदूषणले मानव स्वास्थ्यमा गम्भीर र नकारात्मक प्रभाव पार्दछ, र यसले विश्वभर हुने अकाल मृत्युहरूको सबैभन्दा महत्वपूर्ण वातावरणीय कारण भएको प्रमाणित भएको छ। विश्व स्वास्थ्य संगठन (WHO) का वायु गुणस्तर निर्देशिका २०२१ को ताजा तथ्याङ्क अनुसार, विश्वभर हरेक वर्ष करिब सत्तरी लाख मानिस वातावरणीय तथा गृह-वायु प्रदूषणका कारण उत्पन्न हृदयघात तथा श्वासप्रश्वास सम्बन्धी रोगबाट अकालमा मृत्यु हुने गरेका छन्। दक्षिण एसियामा करिब ६० प्रतिशत जनसंख्या त्यस्ता क्षेत्रहरूमा बसोबास गर्छन् जहाँको वायु प्रदूषण स्तर WHO का मापदण्ड भन्दा धेरै माथि छ। वायु गुणस्तर व्यवस्थापन सुधारका लागि क्षेत्रीय सहकार्य गर्न ESCAP का सदस्य राष्ट्रहरूले एशिया-प्रशान्त क्षेत्रीय कार्ययोजना (RAPAP) अपनाएका छन्। यसले वायु गुणस्तर निगरानी सुदृढीकरण, खुला तथ्यांक साझेदारी, उत्कृष्ट अभ्यासहरूको आदान-प्रदान, क्षमता वृद्धि तथा बहुपक्षीय सहकार्य प्रवर्द्धनजस्ता क्षेत्रहरूमा सहयोग पुऱ्याउँछ। काठमाडौंमा मिति २०८१/०८/२४ र २०८१/०८/२५ गते आयोजना भएको दक्षिण एशियाली क्षेत्रीय कार्याशालाले सरकारी निकायहरूलाई विज्ञानमा आधारित तथा नीतिमुखी सहयोगबारे संवाद गर्न महत्वपूर्ण अवसर प्रदान गरेको थियो। साथै, यसले ESCAP द्वारा विकास हुँदै गरेको क्षेत्रीय खुला प्लेटफर्म—जहाँ सरकार, विशेषज्ञ संस्थान, अन्तर्राष्ट्रिय संगठन तथा सञ्जालहरूले वायु प्रदूषणका चुनौती र समाधानका विषयमा विचारहरू आदान-प्रदान गर्ने कार्य भएको थियो। उक्त कार्यक्रम ESCAP, नेपाल सरकारको वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वातावरण विभाग, संयुक्त राष्ट्र वातावरण कार्यक्रम (UNEP), एसियाली विकास बैंक (ADB) तथा युनिसेफको सह-आयोजनामा सम्पन्न भएको थियो।

श्रोत: प्रशासन तथा योजना शाखा

तस्विर १७: नेपाल सरकार वन तथा वातावरण मन्त्रालय वातावरण विभाग समेत आयोजना रहेको वायु प्रदूषण सम्बन्धी एशिया प्यासिफिक संगठन (UN ESCAP) काठमाडौंमा आयोजित गोष्ठी ।

३.१४.४ वायु गुणस्तर सुधारको लागि सरोकारवाला तथा विज्ञहरूसँग बसेको बैठक

वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वातावरण विभागको समन्वयमा बढ्दो वायु प्रदूषण न्यूनीकरणको लागि तत्कालिन तथा दिर्घकालिन समाधानको विषय उपप्रधान तथा सहरी विकासमन्त्री प्रकाशमान सिंहको अध्यक्षतामा मिति २०८१/१२/२१ बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम भएको थियो। सहरी विकास मन्त्रालयको हलमा सरोकारवाला तथा विज्ञहरूले छलफलमा वायु प्रदूषण बढ्दै गएकोले यसलाई न्यूनीकरण गर्न सरकारले आवश्यक कदम चाल्नुपर्ने बताएका छन्। बैठकमा वन मन्त्रालय प्रतिनिधिहरूले अहिले वायु प्रदूषण निकै बढ्दै गएकोले जोर-बिजोर सवारी सञ्चालन गर्न गरी सातामा दुई दिन बिदा दिनुपर्ने अवस्था आउन सक्ने जनाएका थिए। छलफलमा सरोकारवालाहरूले तत्काल वायु प्रदूषण कम गर्न सवारी साधनको चापलाई घटाउनुपर्ने सुझाव दिएका थिए। छलफलमा निर्माण व्यवसायी, यातायात व्यवसायी लगायत सरकारका मन्त्रालयका प्रतिनिधि रहेका थिए।

श्रोत: प्रशासन तथा योजना शाखा

तस्विर १८: उप-प्रधानमन्त्री तथा सहरी विकास मन्त्री प्रकाशमान सिंहज्यूको अध्यक्षतामा वायु गुणस्तर सुधारको लागि सरोकारवाला तथा विज्ञहरूसँग बसेको बैठक

परिच्छेद - ४

निष्कर्ष

आ.व. २०८१/८२ स्विकृत वार्षिक कार्यक्रम/क्रियाकलापको कुल बजेटको चालुतर्फ ६५.३९% तथा पूँजिगत तर्फ ७२.१७% वित्तिय भएको छ। समग्रमा वातावरण विभागको वित्तिय प्रगति ६८.७८% रहेको छ भने भौतिक प्रगति ९८.८४% रहेको छ।

पूँजिगत खर्च शीर्षक तर्फ मुस्ताङ्ग जिल्लाको सदरमुकाम जोमसोममा एउटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको स्थापना भएको छ भने अन्य निर्माण तर्फ क्यालिब्रेसन र उपकरण मर्मत कक्षको पुनर्निर्माण र विभागको हलको ईन्टेरियल डिजाईन सहित उपकरण जडान सम्पन्न गरिएको छ। त्यसैगरी Spare Parts खरीद तर्फ Air Quality DAQ and Housing को लागी Temperature and Humidity Sensor (Humidity Prob), Wind Sensor Ultrasonic, Data Acquisition System (Rack Mount Data Logger), Lithium ion based Battery Backup and Power System Including battery inverter and charge controller खरीद भएको थियो भने Air Quality PM Equipment को लागी भने Complete laser unit, Vacuum pump for sample drier, Membrane Pump, Main dust filter (BQ filter), Complete sample inlet nozzle, O ring for sample inlet, Power board र Main Digital Board for EDM 180+ खरीदको कार्य सम्पन्न भएको छ। त्यसैगरी वातावरणीय सचेतनाको लागि क्यामरा लगायत अन्य Accessories सामाग्रीमा क्यामरा, लेन्स तथा फ्यास आदि तथा Environment Podcast सञ्चालनको लागि अडियो इन्टरफेस, माईक्रोफोन तथा हेडफोन आदी खरीद भएको छ।

चालु खर्च शीर्षक तर्फ १० वटा वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन (EIA) गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण, ९३ वटा वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन र १०३ वटा उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी स्थलगत अनुगमन एवं निरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी सन् २०२४ को स्थिति प्रतिवेदन, वातावरण जर्नलको ११ औं अंक, आ.व. २०८०/८१ को वार्षिक प्रगति पुस्तिका तथा वातावरण बुलेटिनको ३ अंक समेत प्रकाशन भएका छन्। त्यसैगरी अध्ययन/अनुसन्धान तर्फ जलविद्युत आयोजनाहरूले गरेको वातावरणीय प्रवाह (e-flow) सम्बन्धी अध्ययन तथा वायुमारहेको Mercury को Dry and wet deposition विधिबाट अध्ययन र नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग कलकारखानाबाट निष्काशित फोहर पानीको प्रदूषणको अवस्थाको अध्ययन भएको थियो जसमा जम्मा १३० वटा नदी तथा तालहरूको, फोहर पानी आदिको नमून संकलन गरी विश्लेषणात्मक अध्ययन भएको छ। वातावरणीय मापदण्ड तर्जुमा अन्तर्गत सवारी साधनको ध्वनीको गुणस्तर सम्बन्धी मापदण्ड तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको छ वटा; वन, कृषि, उद्योग, खानी, पर्यटन र खानेपानी क्षेत्रहरू को अनुगमन निर्देशिका तयार भएको छ।

विद्यालयमा विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत सात प्रदेशको कुल २५ वटा विद्यालयमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी सम्पन्न गरिएको छ। वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण कार्यक्रम अन्तर्गत नेपाल टेलिभिजनबाट १२ भाग वातावरण चौतारी प्रसारण भएको छ भने रेडियो नेपालबाट ६० दिन तथा मेट्रो ट्राफिक एफ.एम. बाट २०० दिन वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी जिङ्गल प्रसारण तथा जम्मा ८ वटा रेडियो जिङ्गलको उत्पादन भएको छ। मर्मत संभार अन्तर्गत यस अवधिमा ११ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको मर्मत संभार गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ भने अत्याधुनिक उपकरणहरू GCMS, AAS, Spectrophotometer को मर्मत कार्य पनि सम्पन्न भएको छ। अन्तयमा विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा वातावरण पत्रकारिता पुरस्कार प्रदान गर्नुका साथै माननीय वन तथा वातावरण राज्यमन्त्री रुपा विकज्यू को प्रमुख आतिथ्यमा मूल समारोहको आयोजना गरी मनाइएको छ।

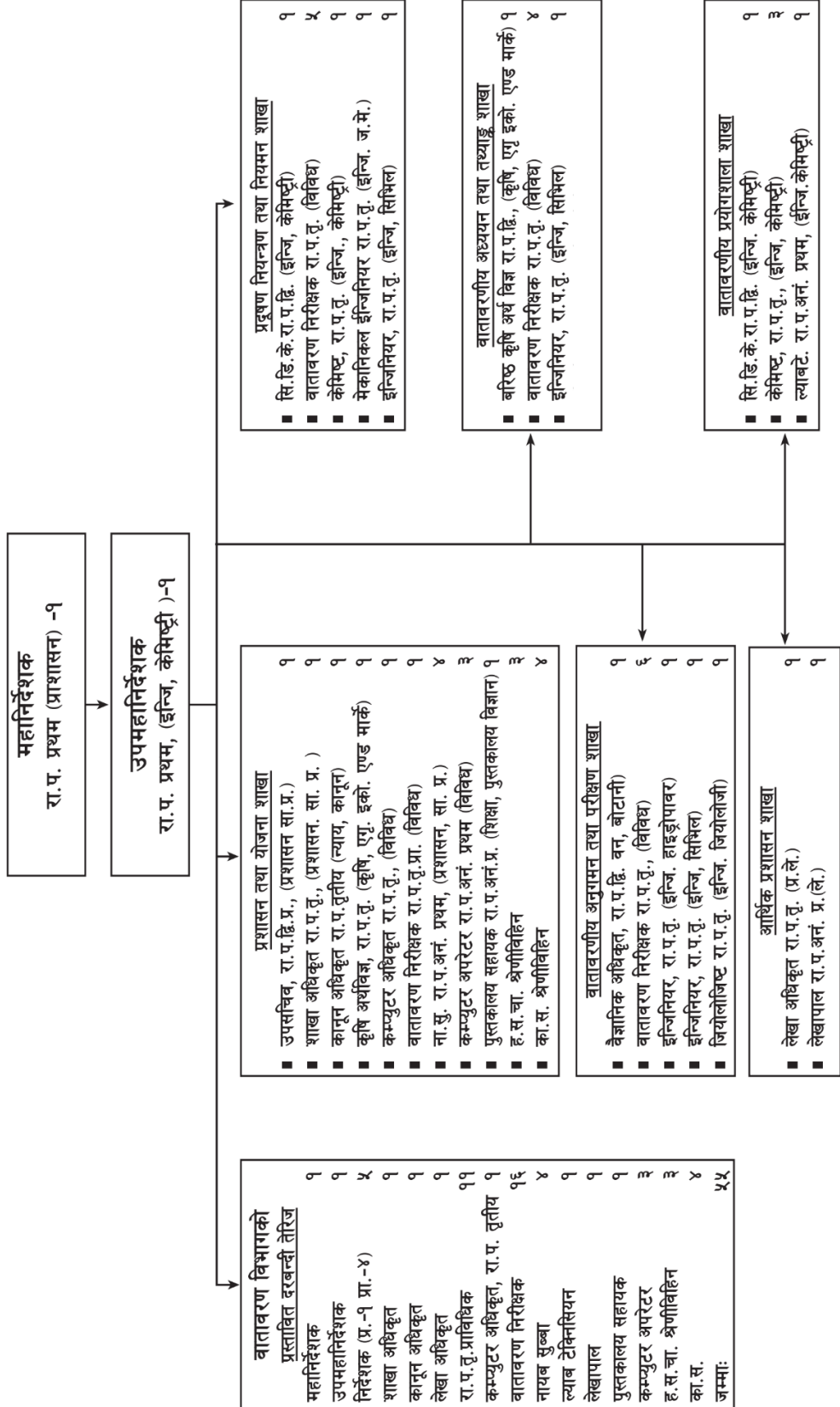
यसरी वातावरण विभागले आ.व. २०८१/८२ को पूँजिगत कुल १६ वटा कार्यक्रम मध्ये १५ वटा सम्पन्न भएको छ भने चालु शीर्षक अन्तर्गतको कुल ४६ वटा कार्यक्रम मध्ये ३३ वटा कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ।

अनुसूची

अनुसूची १: सांगठनिक संरचना

सांगठनिक संरचना

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग
सांगठनिक ढाँचा

अनुसूची २: नागरिक वडापत्र

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग
बबरमहल, काठमाडौं

नागरिक वडापत्र

क्र. स.	कामको विवरण	आवश्यक कागजात	काम गर्ने अवधि	सम्पर्क अधिकारी	दस्तुर	गुनासो सुन्ने अधिकारी
१.	वातावरणीय प्रदूषण सम्बन्धी प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानविन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने	उजुरी र सो संग सम्बन्धित अन्य सूचना तथा कागजातहरू	३० दिन	शाखा प्रमुख, प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा	नलाग्ने	उप-महानिर्देशक
२.	स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव अध्ययन भएका आयोजनाका सम्बन्धमा प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानविन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने	उजुरी र सो संग सम्बन्धित अन्य सूचना तथा कागजातहरू	३० दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा	नलाग्ने	उप-महानिर्देशक
३.	स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव अध्ययन भएका आयोजनाहरूको अनुगमनबाट प्राप्त भएको तथ्य सावैजनिक गर्ने	अनुगमन प्रतिवेदन	अनुगमन सम्पन्न भएको ३० दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा	नलाग्ने	उप-महानिर्देशक
४.	स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन भएका आयोजनाहरूको परीक्षण गर्ने	निवेदन र अध्ययन प्रतिवेदन	३० दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा	नलाग्ने	उप-महानिर्देशक
५.	Non- ODS ग्यासको आयातको लागि सिफारिस गर्ने	भन्सार विभागबाट प्रयोगशाला प्रतिवेदन सहितको सिफारिस माग गरेको पत्र, बिल, Commercial Invoice वा Performa Invoice	३ दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा	नलाग्ने	उप-महानिर्देशक
६.	धरोटी सम्बन्धी कार्य	निवेदन, करचुक्ता प्रमाणपत्र, बैक भौचर, मू.अ.कर समायोजन	३ दिन	शाखा प्रमुख, आर्थिक प्रशासन शाखा	नलाग्ने	महानिर्देशक
७.	विभागसंग सम्बन्धित सूचना तथा जानकारी	निवेदन	तुरुन्ती/नियमानुसार	सूचना अधिकारी	नलाग्ने	महानिर्देशक
८.	विभागका कर्मचारीहरूको व्यावसायिक आचरण सम्बन्धमा प्राप्त उजुरी/गुनासो सुनुवाई	उजुरी र सो संग सम्बन्धित अन्य सूचना तथा कागजातहरू	३ दिन	शाखा प्रमुख, प्रशासन तथा योजना शाखा	नलाग्ने	महानिर्देशक

नोट: वडापत्रमा उल्लेख भएका कार्यहरूको कार्यान्वयनको अनुगमन र आवश्यक व्यवस्थापन महानिर्देशकज्यूबाट हुनेछ।

अनुसूची ३: आ.व. २०८१/८२ मा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण

सि.नं.	कर्मचारीको नाम	पद	सेवा/समूह/श्रेणी	हाजिर भएको मिति	कैफियत
१	ज्ञानराज सुवेदी	महानिर्देशक	प्रशासन/सा.प्र./रा.प.प्र.	२०८१/०४/०९	
२	शैलेश कुमार झा	उपमहानिर्देशक	इन्जिनियरिङ्ग/केमिष्ट्री/रा.प.प्र.	२०८१/०१/२०	
३	मधु देवी घिमिरे	व. वै. अधिकृत	वन/बोटानी/रा.प.द्वि	२०८०/११/२१ - २०८२/०१/०८	
४	सुभाष खत्री	व. वै. अधिकृत	वन/बोटानी/रा.प.द्वि	२०८२/०२/१४	
५	तीर्थराज राई	प्रशासन सेवा	प्रशासन/सा.प्र./रा.प.द्वि	२०८१/१०/१०	
६	दीपक ज्ञवाली	सि.डि.के.	इन्जिनियरिङ्ग/केमिष्ट्री/रा.प.द्वि.	२०७६/०७/०५	
७	अञ्जनी कुमार अधिकारी	सि.डि.के.	इन्जिनियरिङ्ग/केमिष्ट्री/रा.प.द्वि.	२०८०/०६/२६	
८	रुद्र प्रसाद पौडेल	वरिष्ठ कृषि अर्थविज्ञ	कृषि/एगू इको एण्ड मार्के.	२०८०/११/२६	२०८१/०६/०६ लागु हुने गरी १ वर्षको लागि असाधारण बिदामा रहनुभएको।
९	राजेश गौतम	शाखा अधिकृत	प्रशासन/सा.प्र./रा.प.तृ.	२०८१/०६/०७	
१०	सन्तोष कार्की	शाखा अधिकृत	प्रशासन/सा.प्र./रा.प.तृ.	२०८१/०४/१४- २०८१/०६/३०	
११	समिर पन्थी	लेखा अधिकृत	प्रशासन/लेखा/रा.प.तृ.	२०८१/०६/२१	
१२	निर्मला पण्डित	कानून अधिकृत	न्याय/कानून/रा.प.तृ.	२०८०/०४/१०	
१३	सुवर्ण केशरी धौवन्जार	इन्जिनियर	इन्जिनियरिङ्ग/सिभिल/रा.प.तृ.	२०७८/०३/२१	
१४	माधव लम्साल	जियोलोजिष्ट	इन्जिनियरिङ्ग/जियोलोजी/रा.प.तृ.	२०८०/०६/१०	
१५	सरिता कुमारी पौडेल	केमिष्ट	इन्जिनियरिङ्ग/केमिष्ट्री/रा.प.तृ.	२०८१/०५/३०	
१६	अस्मिता बली	केमिष्ट	इन्जिनियरिङ्ग/केमिष्ट्री/रा.प.तृ.	२०७५/०६/११	
१७	प्रदीपिका आचार्य	केमिष्ट	इन्जिनियरिङ्ग/केमिष्ट्री/रा.प.तृ.	२०८१/०५/१९	
१८	कुमरी मीना पौडेल	केमिष्ट	इन्जिनियरिङ्ग/केमिष्ट्री/रा.प.तृ.	२०७९/०८/१८	
१९	प्रकाश के.सी.	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०७१/०६/०८	
२०	नविना महर्जन	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०७१/०६/०८	
२१	गोविन्द प्रसाद लामिछाने	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०७१/०६/०८	
२२	लक्ष्मी कुमारी ठगुन्ना	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०७१/०६/०८	
२३	लक्ष्मी श्रेष्ठ	मे. इन्जिनियर	इन्जिनियरिङ्ग/मेकानिकल/रा.प.तृ.	२०८१/०३/०५	
२४	रुपा राई	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०७१/०६/०८	लगातार ९० दिन भन्दा बढी बिदा स्वीकृत नगराई अनुपस्थित भएकोले आवश्यक कारवाहीको लागि मन्त्रालय पठाइएको।
२५	स्वस्ती श्रेष्ठ	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०७२/०५/२४	

२६	हसना श्रेष्ठ	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०७२/०५/२४	
२७	विष्णु पाण्डे	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०७४/०५/१२	
२८	आरती श्रेष्ठ	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०७९/०६/११	
२९	सदिका वस्ती	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०७९/०६/११	
३०	रविन शाक्य	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०७९/०६/११	
३१	प्रितिका पुष्पम्	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०८०/०५/०१	
३२	सवित देशार	वातावरण निरीक्षक	वन/वातावरण/रा.प.तृ.	२०८०/०५/०१	
३३	धना आचार्य	लेखापाल	प्रशासन/लेखा/रा.प.अनं. प्र.	२०८०/१०/१७	
३४	उमेश कुमार दाहाल	नायब सुब्बा	प्रशासन/सा.प्र./रा.प.अनं. प्र.	२०८१/०३/१२	
३५	प्रकाश बानिया	नायब सुब्बा	प्रशासन/सा.प्र./रा.प.अनं. प्र.	२०७९/०४/२३	
३६	चिना कुमारी राई	कम्प्यूटर अपरेटर	विविध/रा.प.अनं. प्र.	२०७८/१०/२७	
३७	मन्जु काफले	नायब सुब्बा	प्रशासन/सा.प्र./रा.प.अनं. प्र.	२०७९/०८/१७	
३८	वेविका राना	कम्प्यूटर अपरेटर	विविध/रा.प.अनं. प्र.	२०७४/१२/०७	
३९	वविता कुमारी	पुस्तकालय सहायक	प्रशासन/सा.प्र./रा.प.अनं. प्र.	२०७६/०४/०२	
४०	रिता कुमारी के.सी. बुढा	कम्प्यूटर अपरेटर	विविध/रा.प.अनं. प्र.	२०७९/०५/१७	
४१	मिनाक्षी शर्मा "पौडेल"	नायब सुब्बा	प्रशासन/सा.प्र./रा.प.अनं. प्र.	२०८०/०२/२२	
४२	कान्छामान तामाङ्ग	ह.स.चा.	करार		
४३	दीपक दाहाल	ह.स.चा.	करार		
४४	निराजन खनाल	ह.स.चा.	करार		
४५	बसन्ता घर्ती	का.स.	करार		
४६	सिता रेग्मी	का.स.	करार		
४७	महेन्द्र प्रसाद शर्मा	का.स.	करार		
४८	सिता जि.सी.	का.स.	करार		

अनुसूची ४: वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू रहेको स्थानहरूको विवरण

SN	Station Name	Longitude	Latitude	Elevation (m)	Installed year
1	Bhaisipati, Kathmandu	85.3023	27.6531	1347	2017
2	Biratnagar, Morang	87.2751	26.4451	71	2020
3	Birendra Sainik School, Bhaktapur	85.4175	27.6738	1327	2017
4	Damak, Jhapa	87.7033	26.6694	136	2019
5	Deukhuri, Dang	82.7161	27.8450	311	2024
6	Deumai, Illam	87.8403	27.04777	2827	2024
7	Ghorahi, Dang	82.5346	27.9914	684	2018
8	Dhangadhi, Kailali	80.5945	28.7041	178	2020
9	Dhankuta Municipality, Dhankuta	87.3439	26.9807	1200	2019
10	DHM, Pokhara	83.9737	28.2055	823	2017
11	Dhulikhel, Kavre	85.5478	27.6085	1598	2016
12	Gandaki Boarding School, Pokhara	83.969	28.2584	978	2017
13	Hetauda, Makwawanpur	85.0344	27.4227	458	2020
14	Janakpur	85.9285	26.7398	76	2020
15	Jhumka, Sunsari	87.1952	26.6645	100	2018
16	Kritipur, DHM station	85.2893	27.6817	1314	2016
17	Lumbini Development Trust, Lumbini	83.2791	27.4895	97	2016
18	Mahendranagar, Kanchanpur	80.1829	28.9651	217	2020
19	Mangalsen, Achham	29.1427	81.2892	1487	2024
20	Nepalgunj, Banke	81.6222	28.0528	151	2018
21	Bharatpur, Chitwan	84.4384	27.6725	213	2020
22	Pokhara University, Pokhara	84.0855	28.1434	664	2017
23	Pulchowk, Lalitpur	85.3188	27.6826	1305	2016
24	Rara, Mugu	82.0938	29.5083	3121	2020
25	Ratnapark, Kathmandu	85.31	27.7	1317	2016
26	Sauraha, Chitwan	84.4986	27.5735	195	2017
27	Shankapark, Kathmandu	85.3428	27.7328	1339	2017
28	Simara, Bara	84.9978	27.1567	128	2018
29	Birendranagar, Surkhet	81.621	28.6029	729	2019
30	Yala, Rasuwa (Black Carbon)	85.6106	28.2136	4920	
31	Jomsom, Mustan	83.73	28.7841	2732	2025

अनुसूची ५: वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षणको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	क्षेत्र
१.	पोखरा खानेपानी सुधार आयोजना	पोखरा, कास्की	खानेपानी
२.	सुजल डेरी प्रा.लि.	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र , कास्की	उद्योग
३.	पोखरा नुडल्स प्रा.लि.	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र , कास्की	उद्योग
४.	पोखरा फूड्स प्रा. लि.	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र , कास्की	उद्योग
५.	हिम श्री फुड्स प्रा. लि	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र , कास्की	उद्योग
६.	अरुणोदय मेटल प्रा. लि.	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र , कास्की	उद्योग
७.	डाउनटाउन अपार्टमेन्टस्	धापाखेल, ललितपुर	आवास,भवन तथा बस्ती विकास
८.	सनसाइन अपार्टमेन्टस्	धुम्बाराही, काठमाण्डौ	आवास,भवन तथा बस्ती विकास
९.	सिभिल अपार्टमेन्टस्	धापाखेल, ललितपुर	आवास,भवन तथा बस्ती विकास
१०.	लाइफस्टाईल अपार्टमेन्टस्	टेकु, ललितपुर	आवास,भवन तथा बस्ती विकास
११.	होटल क्राउन इम्पेरियल	रविभवन, ललितपुर	पर्यटन
१२.	गणपति वनस्पति लि.	बारा	उद्योग
१३.	सुर्वोत्तम स्टील्स प्रा.लि.	पर्सा	उद्योग
१४.	किसान एग्रोलेमिकल्स प्रा.लि.	पर्सा	उद्योग
१५.	दियालो लर्डस प्लाजा	पर्सा	पर्यटन
१६.	अमित पेस्टिसाइड	पर्सा	उद्योग
१७.	सुपर काबेली खोला "ए" जलविद्युत आयोजना	ताप्लेजुड	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
१८.	सुपर काबेली खोला जलविद्युत आयोजना	ताप्लेजुड	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
१९.	नेपाल क्यान्सर अस्पताल र अनुसन्धान केन्द्र	ललितपुर	स्वास्थ्य
२०.	रेडिसन होटल	काठमाडौं	पर्यटन
२१.	फेयरफिल्ड बाई मेरियोट	काठमाडौं	पर्यटन
२२.	एभरेष्ट पस्मिना निटिड एण्ड विभिड ईन्डस्ट्री	ललितपुर	उद्योग
२३.	किष्ट मेडिकल कलेज तथा शिक्षण अस्पताल	ललितपुर	स्वास्थ्य
२४.	होटल हिमालय	ललितपुर	पर्यटन
२५.	Aloft Hotel (छायाँदेवी कम्प्लेक्स)	काठमाडौं	पर्यटन

२६.	काठमाडौं गेष्ट हाउस	काठमाडौं	पर्यटन
२७.	लेमोनट्रि प्रिमियर	काठमाडौं	पर्यटन
२८.	उपेन्द्र देवकोटा मेमोरियल इन्ष्टिच्युट अफ न्यूरोलोजिकल एण्ड एलाइड साइन्सेज	काठमाडौं	स्वास्थ्य
२९.	मिडाट अस्पताल	ललितपुर	स्वास्थ्य
३०.	कल्पतरु होटल	बाँके	पर्यटन
३१.	सोलार पि.भी. प्रोजेक्ट(ब्लक -१)	बाँके	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
३२.	सोलार पि.भी. प्रोजेक्ट(ब्लक -२)	बाँके	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
३३.	होटल ब्लू माउन्टन	नगरकोट काभ्रे	पर्यटन
३४.	राष्ट्रिय प्रतिरक्षा विश्वविद्यालय	काभ्रे	आवास,भवन तथा बस्ती विकास
३५.	शिर मेमोरियल अस्पताल	काभ्रे	स्वास्थ्य
३६.	पतञ्जली आयुर्वेद अस्पताल	काभ्रे	स्वास्थ्य
३७.	दुषित थानी अस्पताल	काभ्रे	पर्यटन
३८.	गोरखा रेड ईको ब्रिक्स	काभ्रे	उद्योग
३९.	मिथिला यात्री निवास	धनुषा	पर्यटन
४०.	जनकपुर रिफाइनरी प्रा. लि.	धनुषा	उद्योग
४१.	मिथिला सोलार पि.भि. आयोजना	धनुषा	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
४२.	केतकी प्लाष्टिक उद्योग	धनुषा	उद्योग
४३.	मुलपानी अन्तराष्ट्रिय क्रिकेट रङ्गशाला	काठमाडौं	आवास,भवन तथा बस्ती विकास
४४.	Armed Police Force अस्पताल	काठमाडौं	स्वास्थ्य
४५.	Inland Clearance Deport/चोभार सुख्खा बन्दरगाह	काठमाडौं	आवास,भवन तथा बस्ती विकास
४६.	मन्त्री निवास तथा प्रदेश प्रमुखको सम्पर्क कार्यालय	ललितपुर	आवास,भवन तथा बस्ती विकास
४७.	चोभार-पाटन भूमिगत प्रसारण लाइन	काठमाडौं ललितपुर	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
४८.	माउन्ट कैलाश रिसोर्ट	पोखरा १३	पर्यटन
४९.	होटल बाराही	पोखरा १३	पर्यटन
५०.	हेरिटेज होटल स्वीट्स प्रा. लि.	पोखरा १३	पर्यटन
५१.	ग्रिडमा आवद्ध सौर्य विद्युत आयोजना (ब्लक १)	नुवाकोट	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ

५२.	ग्रिडमा आवद्ध सौर्य विद्युत आयोजना (ब्लक २)	नुवाकोट	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ
५३.	ग्रिडमा आवद्ध सौर्य विद्युत आयोजना (ब्लक ३)	नुवाकोट	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ
५४.	ग्रिडमा आवद्ध सौर्य विद्युत आयोजना (ब्लक ४)	नुवाकोट	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ
५५.	ग्रिडमा आवद्ध सौर्य विद्युत आयोजना (ब्लक ५)	नुवाकोट	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ
५६.	माथिल्लो त्रिशुली -३ "बि" जलविद्युत आयोजना	नुवाकोट	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ
५७.	श्वेत भैरव ईट्टा उद्योग	भक्तपुर	उद्योग
५८.	यातु महादेव ईट्टा उद्योग	भक्तपुर	उद्योग
५९.	महेश्वरी ईट्टा उद्योग	भक्तपुर	उद्योग
६०.	ब्रम्हायणी एस.बि. ईट्टा उद्योग	भक्तपुर	उद्योग
६१.	महेश्वरी महाशक्ति चिम्नी भट्टा	भक्तपुर	उद्योग
६२.	शिविम ईट्टा उद्योग	धादिङ	उद्योग
६३.	जिवनपुर ईट्टा उद्योग	धादिङ	उद्योग
६४.	धादिङ ईट्टा उद्योग	धादिङ	उद्योग
६५.	श्री सत्य शक्ति चिम्नी ईट्टा उद्योग	धादिङ	उद्योग
६६.	एभरेष्ट ईट्टा उद्योग	धादिङ	उद्योग
६७.	यति टाइल्स एण्ड ब्रिक्स	धादिङ	उद्योग
६८.	जाल्पादेवी ईट्टा उद्योग	धादिङ	उद्योग
६९.	मनोकामना ईट्टा उद्योग	धादिङ	उद्योग
७०.	गणेश चिम्नी उद्योग	धादिङ	उद्योग
७१.	सुनगाभा ईट्टा उद्योग	धादिङ	उद्योग
७२.	ओम कालिका फिक्स उद्योग	धादिङ	उद्योग
७३.	रक्तकाली ईट्टा उद्योग	धादिङ	उद्योग
७४.	स्वर्ण ईट्टा उद्योग	धादिङ	उद्योग
७५.	मुनाल रोडा ढुङ्गा उद्योग	धादिङ	उद्योग
७६.	एभरेष्ट रोडा ढुङ्गा उद्योग	धादिङ	उद्योग
७७.	रक्तकाली रोडा ढुङ्गा उद्योग	धादिङ	उद्योग
७८.	सुपर मादी जलविद्युत आयोजना	कास्की	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ
७९.	नामार्जुन मादी जलविद्युत आयोजना	कास्की	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ

८०.	श्री पलाञ्चोक भगवती फिक्स चिम्नी उद्योग	पाँचखाल काभ्रे	उद्योग
८१.	नवदुर्गा भवानी ईट्टा उद्योग	पाँचखाल काभ्रे	उद्योग
८२.	उपकार ईट्टा उद्योग	पाँचखाल काभ्रे	उद्योग
८३.	विर हनुमान ब्रिक्स इण्डष्ट्रिज	पाँचखाल काभ्रे	उद्योग
८४.	सुवर्णेश्वरी ईट्टा उद्योग	पाँचखाल काभ्रे	उद्योग
८५.	गोल्मादेवी ईट्टा उद्योग	पाँचखाल काभ्रे	उद्योग
८६.	श्री चण्डेनी नगरकोट ब्रिक्स इण्डष्ट्रिज	मण्डन देउपुर काभ्रे	उद्योग
८७.	कालीदेवी ईट्टा उद्योग	मण्डन देउपुर काभ्रे	उद्योग
८८.	माँ भगवती ईट्टा उद्योग	नाला काभ्रे	उद्योग
८९.	लिखु-१ जलविद्युत आयोजना	सोलुखुम्बु	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
९०.	लिखु-२ जलविद्युत आयोजना	सोलुखुम्बु	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
९१.	लिखु-A जलविद्युत आयोजना	सोलुखुम्बु	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
९२.	लिखु ३ जलविद्युत आयोजना	रामेछाप, ओखलढुङ्गा	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ
९३.	लिखु ४ जलविद्युत आयोजना	रामेछाप, ओखलढुङ्गा	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ

अनुसूची ६: उद्योग प्रतिष्ठनहरूको अनुगमन तथा निरीक्षणको संक्षिप्त विवरण

तालिका १: उद्योग प्रतिष्ठनहरूको अनुगमन तथा निरीक्षणको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	अनुगमन गरेको कार्यक्रम/ आयोजनाको नाम	कार्यक्रम/ आयोजना स्थलको ठेगाना	प्रदेश
१	Ncell	चन्द्रागिरी न.पा. ३	बागमती
२	प्रकाश केबुल इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	चन्द्रागिरी न.पा. ११	बागमती
३	सि जी इलेक्ट्रोनिक्स प्रा. लि.	चन्द्रागिरी न.पा. ११	बागमती
४	दुगड फुड्स एण्ड वेभरेज प्रा. लि.	किर्तीपुर न.पा.	बागमती
५	सीताराम गोकुल मिल्कस काठमाडौं प्रा. लि.	गोदावरी न.पा. १०	बागमती
६	खजुरीको नेपाल प्रा. लि.	ललितपुर म.न.पा. १८	बागमती
७	सि जी फुड्स नेपाल लि.	चन्द्रागिरी न.पा. ३	बागमती
८	भ्यालि पेलेट फिड प्रा.लि.	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
९	ग्यावियन वायरटेक प्रा.लि.	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१०	साउथ एसिएन पोलि पाईप प्रा.लि.	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
११	एसिएन पेन्ट्स प्रा. लि.	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१२	आर. एम. केमिकल्स नेपाल प्रा. लि.	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१३	एन्टार्कटिक बिस्किट प्रा. लि.	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१४	बोन प्रोसेसिङ् इन्डस्ट्रिज प्रा. लि.	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१५	मोर्डन डोर एण्ड उड प्रोडक्टस् प्रा. ली.	नेपालगञ्ज औद्योगिक क्षेत्र	लुम्बिनी
१६	शिखर केबल इण्डस्ट्रिज प्रा. ली.	नेपालगञ्ज औद्योगिक क्षेत्र	लुम्बिनी
१७	आशिर्वाद पेन्टस् प्रा. ली.	नेपालगञ्ज औद्योगिक क्षेत्र	लुम्बिनी
१८	विजय मेटल प्रा. ली.	नेपालगञ्ज औद्योगिक क्षेत्र	लुम्बिनी
१९	गणपती उड एण्ड प्लाईवोर्ड इण्डस्ट्रिज प्रा. ली.	नेपालगञ्ज औद्योगिक क्षेत्र	लुम्बिनी
२०	होटल हिल्टन	काठमाडौं - १	बागमती
२१	दुग्ध विकास संस्थान	महालक्ष्मी- २	बागमती
२२	गुरु नानक पस्मिना तथा टेक्सटाईल	कागेश्वरी मनोहरा- ७	बागमती
२३	कामना डाईड उद्योग प्रा.लि.	कागेश्वरी मनोहरा- ७	बागमती
२४	राजन डाईड उद्योग प्रा.लि.	कागेश्वरी मनोहरा- ७	बागमती
२५	दन्तकाली डाईड उद्योग प्रा.लि.	कागेश्वरी मनोहरा- ७	बागमती

२६	बौद्ध डाईड हाउस प्रा.लि.	कागेश्वरी मनोहरा- ७	बागमती
२७	नेपाल डिस्टिलरिज प्रा.लि.	काठमाडौं - १६	बागमती
२८	क्वालिटी फिड एण्ड कोल्ड स्टोरेज प्रा. लि.	बालाजु औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
२९	सि. जि. ब्रुवरी प्रा.लि.	सि. जि. इन्डस्ट्रियल पार्क नवलपरासी	बागमती
३०	सि. जि. फुड्स प्रा.लि.	सि. जि. इन्डस्ट्रियल पार्क नवलपरासी	बागमती
३१	सि. जि. फ्युचर प्रा.लि.	सि. जि. इन्डस्ट्रियल पार्क नवलपरासी	बागमती
३२	नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान	ललितपुर	बागमती
३३	पूर्ण लामा स्टोन एण्डएन्टीक हाउस	ललितपुर	बागमती
३४	शिवम् सिमेन्ट लि.	हेटौडा उप मानपा १६, मकवानपुर	बागमती
३५	युनिलिभर नेपाल लि.	हेटौडा उप मानपा ३, मकवानपुर	बागमती
३६	बर्जर जेन्सन एण्डनिकोल्सन (नेपाल) प्रा. लि.	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
३७	प्रोजिपोकेन ईण्डष्ट्रिज प्रा.लि.	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
३८	युति पोलिथिन प्रा.लि.	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
३९	खजुरीको नेपाल प्रा. लि.	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
४०	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र फोहोर पानी प्रशोधन केन्द्र	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
४१	पशुपति क्षेत्र विकास कोष	काठमाडौं	बागमती
४२	हुलास वायर ईण्डष्ट्रिज प्रा. लि.	बुढिगंगा गा.पा. ३	कोशी
४३	पशुपति खाद्य तेल उद्योग प्रा.लि.	दुहवी-८ सुनसरी	कोशी
४४	स्वदेशी साबुन उद्योग प्रा.लि.	दुहवी-८ सुनसरी	कोशी
४५	स्वस्तिक आयल ईण्डष्ट्रिज प्रा. लि.	बुढिगंगा-५, मोरङ्ग	कोशी
४६	पशुपति पेन्टस् प्रा.लि.	दुहवी न.पा.	कोशी
४७	युनाईटेड टैनरिज् प्रा.लि.	दुहवी-६ सुनसरी	कोशी
४८	अशोक स्टिल ईण्डष्ट्रिज प्रा.लि.	जितपुर सिमरा- ५	मधेश
४९	शिवशक्ति घ्यु उद्योग प्रा. लि.	जितपुर सिमरा- ७	मधेश
५०	नेशनल हेल्थकेयर प्रा. लि.	क्षत्रपिप्रा, बारा	मधेश
५१	सौरभ फुड्स प्रा.लि.	जितपुर सिमरा- ९	मधेश
५२	त्रिवेणी स्पिनिङ्ग मिल्स लि.	क्षत्रपिप्रा ९, बारा	मधेश
५३	कोहिनुर टेक्सटाईल प्रा.लि.	जितपुर सिमरा- ९	मधेश
५४	यती डिस्टिलरी प्रा लि	भरतपुर-३	बागमती

५५	सुजल फुड्स प्रा.लि. यूनिट-१	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र, कास्की	गण्डकी
५६	सुजल फुड्स प्रा.लि. यूनिट-२	पोखरा-२६, कास्की	गण्डकी
५७	कर्मचार्य बेक्स एण्ड फुड्स प्रा.लि.	पोखरा-०९, कास्की	गण्डकी
५८	ल्याक्स प्याक प्रा.लि.	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र, कास्की	गण्डकी
५९	अन्नपुर्ण सुगर मील	धनकौल, सर्लाही	मधेश
६०	ईन्दुशंकर सुगर मिल	हरिवन, सर्लाही	मधेश
६१	सौर्य सिमेन्ट प्रा.लि.	कर्जन्हा, सर्लाही	मधेश
६२	कसमस सिमेन्ट प्रा.लि.	धनुषा	मधेश
६३	पशुपति प्लाई बोर्ड प्रा.लि.	धनुषा	मधेश
६४	क्यू. बि. डी. फार्माक्यूटिकल्स प्रा. लि.	बनेपा न.पा. १४	बागमती
६५	कुम कुम हर्बल इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	बनेपा न.पा. १४	बागमती
६६	ओम शिवम् स्टील एण्ड आइरन इण्डस्ट्री प्रा. लि.	बनेपा न.पा. १४	बागमती
६७	रोयल काठमाडौं हिमालय वेभरेज प्रा. लि.	बनेपा न.पा. १४	बागमती
६८	सि. फ. डब्ल्यू वाइ. प्रा. लि.	बनेपा न.पा. १४	बागमती
६९	रनीसा इण्डस्ट्रि	बनेपा न.पा. १४	बागमती
७०	क्यूरेक्स फार्माक्यूटिकल्स प्रा. लि.--	बनेपा न.पा. १४	बागमती
७१	माँ नासिका वेभरेज प्रा. लि.	बनेपा न.पा. १४	बागमती
७२	यती प्लाष्टिक प्रा. लि.	बनेपा न.पा. १४	बागमती
७३	रोहतो मेन्थोलाटय नेपाल प्रा.लि.	बनेपा न.पा. १४	बागमती
७४	गौरीशंकर मिनिरल वाटर उद्योग	बनेपा न.पा. १४	बागमती
७५	चण्डेश्वरी दाना पाईप उद्योग	बनेपा न.पा. १४	बागमती
७६	याक ब्रुअरी प्रा. लि.	ईच्छाकामना गा. पा. ४, कुरिनटार	बागमती
७७	गोर्खा ब्रुअरी प्रा. लि.	हेटौडा हरिवन न. पा. ८, सर्लाही	मधेश
७८	यति ब्रुअरी लिमिटेड	खैरहनी न. पा. ४, चितवन	बागमती
७९	लाईफ फुड एण्ड वेभरेज प्रा. लि.	खैरहनी न. पा. ४, चितवन	बागमती
८०	अभनिस डिस्टिलरी प्रा. लि.	आँबुखैरेनी २, तनहुँ	बागमती
८१	सूर्य ब्लेन्डर्स प्रा. लि.	आँबुखैरेनी २, तनहुँ	बागमती
८२	सरस बेभरेज प्रा. लि.	गैडाकोट न.पा. १७, नवलपरासी	गण्डकी
८३	टाइम्स फार्मास्युटिकल्स प्रा.लि.	गैडाकोट न.पा. १०, नवलपरासी	गण्डकी

८४	फर्मोनिकस लाईफ साईन्सेस् प्रा.लि.	दुहवी-१२, सुनसरी	कोशी
८५	वी.पी.कोईराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिस्थान	धरान	कोशी
८६	ईको वार्फ नेपाल	ईटहरी, सुनसरी	कोशी
८७	सनग्रीन प्लाईउड ई. प्रा.लि.	धरान	कोशी
८८	STC Energy industries pvt.ltd.	हेटौंडा	बागमती
८९	जगदम्बा प्लाई उद्योग प्रा.लि.	रौटहत	मधेश
९०	आ.सि.लिड एण्ड ब्याट्री उद्योग प्रा.लि.	बार्डिवास, महोत्तरी	मधेश
९१	एसिियन ब्याट्री प्रा.लि.	बुढिगंगा न.पा.-४, सुनसरी	कोशी
९२	कुलामन ब्याट्री ई. प्रा.लि.	विराटनगर, मोरङ्ग	कोशी
९३	कान्तिपुर फार्माक्यूटिकल्स् ल्याब प्रा. लि.	पाँचखाल न.पा. ७	बागमती
९४	राधाकृष्ण विस्कृत इ. प्रा. लि.	धुलीखेल न.पा. ५	बागमती
९५	चण्डिका प्रन्ट प्याक	धुलीखेल न.पा. ५	बागमती
९६	अनुप डेरी प्रा. लि.	पनौती न.पा. ५	बागमती
९७	सत्यम फुटवेयर इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	बनेपा न.पा. ४	बागमती
९८	ह्यासिन सिमेन्ट नारायणी प्रा. लि.	बेनिघाट रोराड गा. पा. २, धादिङ	बागमती
९९	ए ए सि लाइट ब्रिक्स प्रा. लि.	बेनिघाट रोराड गा. पा., धादिङ	बागमती
१००	ए ए सि ईट्टा उद्योग प्रा. लि.	गजुरी गा. पा. ५, धादिङ	बागमती
१०१	नोभा जेनेटिका प्रा. लि.	धुनिवेशी न. पा. ७, चितवन	बागमती
१०२	युनाइटेड सिमेन्ट लिमिटेड	धुनिवेशी न. पा. ९, धादिङ	बागमती
१०३	हिरा टेक्सटाईल प्रा. लि.	बेलकोटगढी न. पा. ७, नुवाकोट	बागमती

तालिका २: आ.व. २०८१/८२ मा प्रदुषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखाबाट स्थलगत वातावरणीय अनुगमन गरिएका उद्योग प्रतिष्ठानहरूको विवरण

क्र.स.	अनुगमन गरिएका उद्योग प्रतिष्ठानहरूको		
	प्रकार	संख्या	प्रतिशत
१	अन्य (प्रिन्टीङ्ग, अस्पताल, खेलौना उद्योग आदि)	२१	१९.८
२	ए.ए.सि.ईटा	२	१.९
३	औषधी	८	७.५
४	कपडा	१	०.९
५	कम्पोष्टेबल प्लाष्टिक झोला	१	०.९
६	खाद्य	१२	११.३

क्र.स.	अनुगमन गरिएका उद्योग प्रतिष्ठानहरूको		
	प्रकार	संख्या	प्रतिशत
७	चिनी	२	१.९
८	छाला	१	०.९
९	जुत्ता	१	०.९
१०	डाईङ्ग	६	५.७
११	दाना	२	१.९
१२	दुग्ध	३	२.८
१३	पाईप	२	१.९
१४	पानी	२	१.९
१५	पेन्टस्	४	३.८
१६	प्लाईउड	५	४.७
१७	प्लाष्टिक	२	१.९
१८	बियर	४	३.८
१९	ब्याट्री	४	३.८
२०	मदिरा	५	४.७
२१	मेटल	५	४.७
२२	वनस्पति घ्यू तथा तेल	३	२.८
२३	विद्युतीय केबल	२	१.९
२४	साबुन	३	२.८
२५	सिमेन्ट	५	४.७
	जम्मा	१०६	१००.०

तालिका ३: उद्योगबाट निष्कासित फोहोर पानीको नमुना संकलन तथा विश्लेषणको अवस्था

क्र.स.	उद्योगबाट निष्कासित फोहोर पानी मापन		
	अवस्था	संख्या	प्रतिशत
१	मापदण्ड अनुसार भएको	१३	४६.४
२	मापदण्ड अनुसार नभएको	१५	५३.६
	जम्मा	२८	१००.०

तालिका ४: ध्वनी प्रदूषण मापनको अवस्था

क्र.स.	ध्वनी प्रदूषण मापन		
	अवस्था	संख्या	प्रतिशत
१	मापदण्ड अनुसार नभएको	३	१०.३
२	मापदण्ड अनुसार भएको	२६	८९.७
	जम्मा	२९	१००.०

अनुसूची ७: शोध सहायता प्रदान गरिएका शोध शीर्षक सहित विद्यार्थीहरूको विवरण

क्र.स.	शोधकर्ता,	शैक्षिक संस्था
१	श्री रेखा घिमिरे	वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर
२	श्री सस्मिता नेपाल	वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर
३	श्री दिलेन्द्र सिंह मन्याल	वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर
४	श्री बिनिता कार्की	गोल्डेन गेट इन्टरनेशनल कलेज, बत्तीस पुतली
५	श्री रोजिता पराजुली	वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर
६	श्री मेघजन बुढा	गोल्डेन गेट इन्टरनेशनल कलेज, बत्तीस पुतली
७	श्री रोशिका अधिकारी दनुवार	पाटन बहुमुखी क्याम्पस, पाटन ढोका
८	श्री झरना कार्की	गोल्डेन गेट इन्टरनेशनल कलेज, बत्तीस पुतली
९	श्री विश्वास भट्टराई	वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर
१०	श्री उषा भट्टराई	पाटन बहुमुखी क्याम्पस, पाटन ढोका

अनुसूची ८: नदीनाला, तालतलैयाको पानीको नमूना संकलनको विवरण

क्र. सं.	नदी/ताल को नाम	नमुना कोड	नमुना संकलन स्थान	संख्या
१.	बागमती नदी	Br-1a, Br-1b, Br-3a, Br-3b, Raut-01, Raut-02, Raut-03	सर्लाही, बागमती पुलमुनीबाट	७
		Bs-1,BS-2,Sun-01, Sun-02, Sun-03	सुन्दरीजल, गणेश मन्दिर परिसर बाट, काठमाडौं	५
		Bgh-1, Bgh-2, Pas-01, Pas-02, Pas-03, Ba-4	आर्यघाट, काठमाडौं	६
		Teku-01, Teku-02, Teku-03	टेकु, काठमाडौं	३
		H1, H2, H	हनुमन्ते, काठमाडौं	३
		Bc-1, Bc-2, Cho-01, Cho-02, Cho-03	चोभार, काठमाडौं	५
		Bag-01, Bag-02 Bag-03	बागद्वार, काठमाडौं	३
२.	सप्तकोशी नदी	Saptakoshi-1a, Saptakoshi-1b, Saptakoshi-3a, Saptakoshi-3b, Saptakoshi-4a, Saptakoshi-4b, Saptakoshi-4c, Saptakoshi-4d	कोशी ब्यारेज	८
३.	नारायणी नदी	N-1a, N-1b, N1-c	नारायणी पुलमुनीबाट, देवघाट, चितवन	३
४.	पश्चिम राप्ती नदी	R-2, R-4a, R-4b, R-4c, R-4d	राप्तीपुल मुनीबाट, जहरे,दाङ्ग	५
५.	कर्णाली नदी	K-2	कर्णाली पुल मुनी बाट, कैलाली	१
६.	सुनकोशी नदी	SK-1a, SK-1b, SK-2a, SK-2b	बेनिघाट	४
७.	तामाकोशी नदी	TK-1a, TK -1b, TK-2a, TK-2b,	बेनिघाट	४

८.	तामाकोशी सुनकोशी मिश्रण	SK-2a, SK-2b	बेनिघाट	२
९.	पूर्वी राप्ती नदी चितवन	R1-a, R-1b, R-1c,	सौराहा ,चितवन	३
१०.	फेवा ताल	Ph-2, Ph-3a, Ph-3b	फेवा ताल, कास्की	३
११.	बेगनास ताल	Bg-2, Bg-3a, Bg-3b	बेगनास ताल, कास्की	३
१२.	जगदिशपुर ताल	Jg-1a, jg-1b, Jg-2a, Jg-2b,	जगदिशपुर ताल, कपिलवस्तु	४
१३.	कमला नदी	Kamala-1a, Kamala-1b, Kamala-3a, Kamala-3b, Kamala-4a, Kamala-4b Kamala-4c Kamala-4d,	कमला नदी पुल	८
१४.	तिनाउ नदी	T-1a, T-1b, T-2a, T-2b	तिनाउ पुल मुनि बाट	४
१५.	बाणगंगा नदी	B-1a, B-1b, B-2a, B-2b	बाणगंगा पुल मुनि बाट	४
१६.	कालीगण्डकी नदी	Kg-3a, Kg-3b, Kg-3c	बेनीबजार, म्याग्दी, घम्पू, जोमसोम मुस्ताङ	३

अनुसूची ९: उद्योग प्रतिष्ठान तथा वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको फोहर पानी संकलन तथा परीक्षणको विवरण

SN.	Description of Sample	Date of Sampling	Location	Address
1	Waste water	2081/05/18	Ganapati Vanaspati Limited	Bara
2	Waste water	2081/05/20	Diyalo Lords Plaza	Parsa
3	Waste water	2081/06/07	Dugar Foods and Beverage Pvt. Ltd.	Chandragiri, KTM
4	Waste water	2081/06/07	Sitaram Gokul Milks Kathmandu Pvt. Ltd.	Kirtipur, KTM
5	Waste water	2081/06/09	Khajurico Nepal Pvt. Ltd.	Godawari, KTM
6	Waste water	2081/06/09	CG Foods Nepal Limited	Lalitpur
7	Waste water	7/9/2081	Nepal Cancer Hospital and Research Center	Lalitpur
8	Waste water	7/11/2081	Aloft Hotel	Thamel
9	Waste water	7/11/2081	Lemon Tree Premium Hotel	Buddhanilkhantha
10	Waste water	7/11/2081	Upendra Devkota Memorial Institute of Neurological and Allied Sciences	Buddhanilkhantha
11	Waste water	7/11/2081	Midat Hostpital	Lagankhel
12	Waste water	2081/08/14	Dairy Development Corporation	Mahalaxmi-02, KTM
13	Waste water	2081/08/17	Gurunanak Pasmina and Textile	Kageswori Manahara-07
14	Waste water	9/27/2081	CG Brewery Pvt. Ltd.	Nawalparasi
15	Waste water	9/28/2081	Nepal Medical College	Jorpati, KTM
16	Waste water	9/8/2081	Kathmandu Medical College	Sinamangal, KTM
17	Waste water	2081/10/08	Unilever Nepal Limited	Hetauda
18	Waste water	10/8/2081	Berger Jensen and Nicolsons Nepal Pvt. Ltd.	Hetauda
19	Waste water	10/8/2081	Hetauda Industrial Area Wastewater Treatment Center	Hetuada
20	Waste water	11/2/2081	Hulas Wire Industries Pvt. Ltd.	Budiganga, Morang
21	Waste water	11/1/2081	Swastic Oil Industries Pvt. Ltd.	Budiganga, Morang
22	Waste water	11/1/2081	Pashupati Edible Oil Pvt. Ltd.	Duhabi, Sunsari
23	Waste water	2081/11/21	Armed Police Force Hospital	Satungal, KTM
24	Waste water	2081/12/25	Yeti Distillery Pvt. Ltd.	Bharatpur-03
25	Waste water	2081/12/07	National Healthcare Pvt. Ltd/	Bara
26	Waste water	2082/01/22	Pashupati Ply Board Pvt. Ltd.	Dhanusha
27	Waste water	2082/01/31	QBD Pharmaceuticals Pvt. Ltd.	Banepa
28	Waste water	2082/01/31	Curex Pharmaceuticals Pvt. Ltd.	Banepa
29	Waste water	2082/01/31	Royal Kathmandu Himalayan Beverages Pvt. Ltd.	Banepa
30	Waste water	2082/02/08	Gorkha Brewry Pvt. Ltd.	Sarlahi
31	Waste water	2082/02/07	Surya Blender Pvt. Ltd.	Aanbukhaireni, Tanahu
32	Waste water	2082/02/06	Yak Brewery Private Limited	Kurnitar, Chitwan
33	Waste water	2082/02/07	Abhinash Distillery Pvt. Ltd.	Anbukhaireni, Tanahun
34	Waste water	2082/02/09	Yak Brewery Limited	Khairahani, Chitwan

SN.	Description of Sample	Date of Sampling	Location	Address
35	Waste water	2082/02/30	Times Pharmaceuticals Pvt. Ltd.	Gaidakot, Nawalparasi
36	Waste water	2082/03/04	Holiday Inn	Buddhanilkantha, Kathmandu
37	Waste water	2082/03/04	Holiday Inn	Buddhanilkantha, Katmandu
38	Waste water	2082/02/30	Kantipur Pharmaceuticals Lab Pvt. Ltd.	Paanchkhal
39	Waste water	2082/02/30	Anup Dairy Pvt. Ltd.	Panauti

अनुसूची १०: वातावरण जर्नल २०२५ अंक ११

S.N.	Title of Manuscript	Authors
1	Concentration and Pollution Characteristics of Heavy Metals in Rooftop Dust Deposition on Buildings of Varying Heights in Kathmandu Metropolitan Area	Bhushan Shakya, Supriya Kandel, Bindra Devi Shakya, Deepak Chhetry Karki, Pawan Raj Shakya
2	Soil Quality Impacted by Brick Kilns in the Agriculture Fields of Kathmandu Valley	Melina Koirala, Ramesh Prasad Sapkota, Sadhana Pradhanang Kayastha
3	Web Application Prototype on Air Quality Index Prediction, Monitoring, and Information Dissemination System: Machine Learning and Python-Streamlit-based Application Tailored for Kathmandu Metropolitan City	Reyan Kumar Sapkota, Narayan Adhikari, Chiranjivee Subedi, Riya Jha, Manoj Subedi
4	Status of Sound Pollution and its Impact on Human Health in Dhading Besi	Nisha Adhikari, Reeta Singh, Raju Chauhan
5	Potability of Bottled and Jar Water in Kathmandu Valley: A Comparative Analysis	Binit Timalsina, Kishor Kumar Maharjan, Anjal Mahat, Prakash Chandra Wagle, Praveen Kumar Regmi, Hira Bahadur Karki
6	Resilience Under Threat: Climate Change Impacts and Adaptive Responses of Nepalese MSMEs	Lalit Pathak, Rabin Malla, Binaya Kumar Lamichhane, Amod Mani Dixit
7	Climatic Trends and Their Impacts on High-Altitude Ecosystems in Nepal: Implications for Biodiversity and Ecosystem Services	Narayan Prasad Ghimire, Puja Ghimire, Raju Chauhan, Sudeep Thakuri
8	Noise Pollution and Its Impact on Health in Kathmandu Valley, Nepal: A Case Study	Puja Puri, Mahesh Prasad Awasthi, Aashish Chapagain, Samichhya Poudel, Samiksha Pokhrel, Uttam Sagar Shrestha, Ramesh Raj Pant
9	Assessment of Heavy Metal Concentration in Soil and Water from Mechanic Sites in Makurdi, Benue State, Nigeria	Idakwo Abutu Mark-Victor, Tembe T. Emmanuel, Okoh Thomas
10	Status of Wetland Governance in Lake Cluster of Pokhara Valley: A case study of the Phewa, Begnas, and Rupa Lakes	Krishna Prasad Sigdel, Narayan Prasad Ghimire, Madhav Bahadur Karki, Binod Dawadi & Pabin shrestha
11	E-Waste Management in Benue State: A Case Study of Mobile Phone Wastes in Makurdi Metropolis	Kajo Sarah, Eche Chris, Yager Gabriel
12	Structural (Physical) Attributes of Invasive Plant Species on Agricultural Land of Mangalpur, Chandrapur-01, Rautahat, Nepal	Dharma Raj Sorali, Deepak Chhetry, Praveen Kumar Regmi
13	The Current Status and Composition of Bio-Medical Waste Management in Narayani Hospital of Birgunj Metropolitan City	Pradip Shah, Praveen Kumar Regmi
14	Nepal's Climate Diplomacy: Key Takeaways	Bharat Khanal

अनुसूची ११: विद्यालय केन्द्रीत वातावरण संरक्षण अन्तर्गत आर्थिक सहयोग प्रदान गरिएका विद्यालयको विवरण

क्र.सं.	प्रदेश	विद्यालयको नाम	ठेगाना
१	कोशी	श्री सरस्वती आधारभूत विद्यालय	रंगेली न.पा. ०२, वेतैनाझोडा, मोरङ
२		श्री चौतारा माध्यामिक विद्यालय	सुनकोशी गा.पा. ०५, मुलखर्क, ओखलढुङ्गा
३		पुण्य माध्यामिक विद्यालय	चौबिसे गा.पा. ०६, राजारानी धनकुटा
४		श्री इन्द्रेणीपोखरी माध्यामिक विद्यालय	खोटीहाड -०६, इन्द्रेणीपोखरी, खोटाङ
५		श्री जनता माध्यामिक विद्यालय	रतुवामाई -०९, ठकठकिया, मोरङ
६	मधेश	श्री कन्छु नरप्रताप माध्यामिक (प्राविधिक) विद्यालय	रुपनी गा.पा. -०१, सप्तरी
७		श्री सरस्वती माध्यामिक विद्यालय	बर्दिबास-११, मोहत्तरी
८		श्री गढीमाई महेन्द्र प्राविधिक नमूना माध्यामिक विद्यालय	महागढीमाई न.पा. -०१, बरियापुर, बारा
९	बागमती	श्री सेतीभूमे माध्यामिक विद्यालय	कालिका गा.पा. -०१, राम्चे, रसुवा
१०		श्री सुन्दरादेवी माध्यामिक विद्यालय	तादी गा.पा. -०४, सुन्दरादेवी, तामे, नुवाकोट
११		श्री विष्णुदेवी माध्यामिक विद्यालय	चन्द्रागिरि न.पा.-१५, तीनथाना, काठमाडौं
१२		गोरखनाथ माध्यामिक विद्यालय	किर्तिपुर
१३	गण्डकी	श्री त्रिभुवन माध्यामिक विद्यालय	बाग्लुङ न. पा.-१३, पैयुँपाटा, बाग्लुङ
१४		श्री सिद्धमहाकाली माध्यामिक विद्यालय	देवघाट -०५, गोहीटार, तनहुँ
१५		श्री गण्डकी आधारभूत विद्यालय	चापाकोट -०९, निर्दिम स्याङ्गजा
१६	लुम्बिनी	लुम्बिनी मा.वि.	सुनवल-०१, सोमनाथ नवलपरासी
१७		श्री तिलोत्तमा माध्यामिक विद्यालय	तिनाउ-०३, झुम्सा पाल्पा
१८		श्री मालिका माध्यामिक विद्यालय	मालिका -०८, सिमलटारी, गुल्मी
१९		श्री माध्यामिक विद्यालय पचहिया	गढवा गा.पा. -०६, देउखुरी, दाङ
२०	कर्णाली	श्री सत्यदेवी माध्यामिक विद्यालय	तिलागुफा न.पा.-०६ जुबिथा कालीकोट
२१		श्री जन ज्योति माध्यामिक विद्यालय	सोरु गा.पा.-०२, धुपिचौर, मुगु
२२		श्री मालिका माध्यामिक विद्यालय	खार्पुनाथ -०१, हुम्ला
२३	सुदूरपश्चिम	श्री जनप्रकाश माध्यामिक विद्यालय	बुढीनन्दा न.पा. -०२, कोल्टी, बाजुरा
२४		श्री सिगास माध्यामिक विद्यालय गौरीशंकर पोखरी	पाटन न.पा. -०३, बैतडी
२५		श्री सुनकुडा माध्यामिक विद्यालय	वित्थरचिर गा.पा. -०९, बझाङ

अनुसूची १२: नीलो आकाशका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्वच्छ हावा दिवस को अवसरमा मिति
२०८१/०५/२४ मा भएको स्वच्छ हावा सम्बन्धी राष्ट्रिय सम्मेलनको ११ बुँदे ललितपुर
प्रतिबद्धता पत्र

स्वच्छ हावा राष्ट्रिय सम्मेलन

ललितपुर प्रतिबद्धता पत्र

२०८१ भाद्र २४ गते

अन्तर्राष्ट्रिय स्वच्छ हावा दिवसको अवसरमा “स्वच्छ हावाका लागि लगानी गरौं” भन्ने मूल नाराका साथ नेपाल सरकार वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वातावरण विभाग र USAID स्वच्छ हावा कार्यक्रमको संयुक्त आयोजनामा मिति २०८१ भाद्र २४ गते ललितपुरमा आयोजित स्वच्छ हावा राष्ट्रिय सम्मेलनमा सहभागी हामी नेपाल सरकारका विभिन्न निकाय, राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था, नीजि क्षेत्र एवं नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरूले नेपालको संविधान २०७२ ले सुनिश्चित गरेको ‘स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने नागरिकको मौलिक हक’लाई सम्मान गर्दै, नेपाल लगायत दक्षिण एसियामै निरन्तर बढिरहेको वायु प्रदूषण र यसबाट मानव स्वास्थ्यमा पर्न गएको असरलाई न्यूनीकरण गर्न देहाय बमोजिमको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछौं ।

१. हरेक व्यक्तिले स्वच्छ हावामा सास फेर्नसक्ने वातावरण सुनिश्चित गर्न सबै सरोकारवाला बिच बलियो साभेदारी तयार गर्दै साभ्ना जिम्मेवारीका साथ स्वच्छ हावाका लागि लगानी बढाउन विद्यमान कानून र योजनाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा जोड दिइनेछ र संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा समेत स्वच्छ हावाको लागि आवश्यक योजना बनाइ कार्यान्वयन गरिने छ ।
२. वातावरणको प्रभावकारी संरक्षण तथा वायु गुणस्तर व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्न वातावरण सम्बन्धी नीति, कानून र मापदण्ड एवं कार्ययोजनाहरूको पुनरावलोकन गर्न कार्यदल गठन गरी आवश्यक प्रक्रिया अघि बढाइनेछ ।
३. वायुको गुणस्तर मापन, तथ्याङ्कहरूको व्यवस्थापन, नागरिक सचेतिकरण तथा वायु प्रदूषण न्यूनीकरण र नियन्त्रणसम्बन्धी सम्पूर्ण गतिविधिलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट कार्यान्वयन र अनुगमन गर्न एवं स्वच्छ हावासम्बन्धी एकीकृत कार्यान्वयन योजना बनाई लागू गर्न अन्तरनिकाय समन्वय समिति गठन गरी व्यवस्थित गरिनेछ ।
४. गरिवीको रेखामुनि रहेका, ज्येष्ठ नागरिक, महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र दीर्घ रोग भएकाहरू लगायत जोखिममा रहेका मानिसहरूमा वायु प्रदूषणले पार्ने असमान असरहरूबाट जोगाउन सबै समुदायको सहभागितामा जनचेतनामूलक शैक्षिक अभियान सञ्चालन गरी नेपाल सरकारले तयार गरेको विद्यालय पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा शिक्षक तालिममा समेत वायु प्रदूषणका श्रोत, असर र न्यूनीकरणका उपायहरू समावेश गरिएको सुनिश्चित गरिनेछ ।
५. वायु प्रदूषण न्यूनीकरणका लागि सक्रिय नागरिक समाज तथा अभियन्ताहरूसँगको सहकार्यलाई अभिवृद्धि गरी आवश्यक प्रशिक्षण, स्रोतहरू र सहायता आदान-प्रदान गरिनुका साथै वायु प्रदूषणसँग सम्बन्धित गुनासो, सम्भावित जोखिमहरूको लेखाजोखा र नियमित अनुगमन गरी वायु प्रदूषणबाट प्रभावित समुदायहरूको छुट्टाछुट्टै तथ्याङ्कसहित वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी सार्वजनिक गरिनेछ ।
६. ‘प्रदूषकले तिर्ने’ (Polluters Pay) सिद्धान्तलाई अंगिकार गरी नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड एवम् मार्ग निर्देशनहरूको उल्लंघन भएमा सम्बन्धित व्यक्ति, समूह, उद्योग वा व्यवसायिक प्रतिष्ठानलाई क्षतिपूर्तिबापत जरिवानालगायत अन्य कारवाही गर्न सकिने गरी कानूनमा आवश्यक

संशोधन गरिनेछ। साथै सफा उर्जा तथा प्रविधिमार्फत वायु प्रदूषण न्यूनीकरणमा सहयोग पुऱ्याउने निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।

७. काठमाडौं उपत्यका र नेपालका अन्य सहरमा वायु प्रदूषणको उच्च स्तर र यससंग सम्बन्धित स्वास्थ्य जोखिमलाई मध्यनजर गर्दै सहरभित्र पैदल यात्रुको सुरक्षा, साइकल तथा सार्वजनिक यातायात प्रवर्द्धन गरी स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने नागरिकको अधिकार सुनिश्चित गर्न स्थानीय तहलाई प्रोत्साहित गरिनेछ। साथै सार्वजनिक यातायात, सवारी साधनको नियमित उत्सर्जन जाँच गर्ने, उद्योग र कलकारखानाको प्रभावकारी अनुगमन गर्ने र प्रदूषकहरू विरुद्ध कारबाही गर्न नेपाल सरकार अन्तर्गत रहेका सम्बन्धित निकाय तथा स्थानीय तहसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।
८. वायु प्रदूषणको तह AQI ३०० पुगेमा वा सोभन्दा बढी भएमा विपदको अवस्था घोषणा गरिनेछ र उक्त समयमा अपनाउनु पर्ने कार्यविधिको सम्बन्धमा स्पष्ट योजना तयार गरी लागू गरिनेछ। साथै वायु प्रदूषणबाट सबैभन्दा जोखिममा रहेका समुहलाई जोगाउन विद्यालय, अस्पताल र वृद्धाश्रमलाई वायु प्रदूषणमुक्त क्षेत्रका रूपमा घोषणा गरिनेछ। यसका लागि नेपाल सरकारले आवश्यक मापदण्ड तथा नियमावली बनाई लागू गर्नेछ।
९. सरकारी निकायमा आवश्यक पर्ने यातायातका साधनहरूको परिपूर्तिका निमित्त अनिवार्यरूपमा विद्युतीय सवारीसाधन खरीद गरिनुपर्ने व्यवस्था मिलाउन आवश्यक कार्यविधि निर्माण गरी लागू गरिनेछ। साथै विद्यमान नीजि तथा सार्वजनिक रूपमा पेट्रोल/डिजेलद्वारा सञ्चालित सवारीसाधनलाई विद्युतीय सवारीसाधनमा रूपान्तरण गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ र सोको लागि सम्बन्धित कानूनमा संशोधन गरिनेछ।
१०. वायुप्रदूषण न्यूनीकरणमा हरेक व्यक्तिको जिम्मेवारी रहने विषयमा आमसचेतिकरण तथा महशुसीकरणका लागि विभिन्न तहमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम आयोजना गरिनेछ।
११. वायुप्रदूषण नियन्त्रणका लागि भए गरेका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासहरूको अनुसरण गरिनेछ।

धन्यवाद।

अनुसूची १३ : विभागमा प्राप्त स्वः अनुगमन प्रतिवेदन प्राप्त भएका उद्योग/प्रतिष्ठान, आयोजनाहरूको विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र / Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
१	पोखरा नुडल्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	पोखरा. कास्की	२०८१ बैशाख ०४ गते
२	सुपर दोर्दी जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	दोर्दी गा.पा.-६,७, लमजुंग	२०८१ जेठ ०५ गते
३	प्रोबायोटेक इन्डस्ट्रिज लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बीरगंज-२१, पर्सा	२०८१ श्रावण ०२ गते
४	प्रोगियोकम इन्डस्ट्रिज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हेटौंडा, मकवानपुर	२०८१ श्रावण ०२ गते
५	प्रोगियोकम इन्डस्ट्रिज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	परवानीपुर-५, बारा	२०८१ श्रावण ०२ गते
६	गणपति वनस्पति लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	सिमरा, बारा	२०८१ श्रावण ०३ गते
७	नुप्लास्ट इन्डस्ट्रिज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	सिमरा, बारा	२०८१ श्रावण ०३ गते
८	मैनावती स्टिल इन्डस्ट्रिज लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	दुहबी, सुनसरी	२०८१ श्रावण ०६ गते
९	चेपे खोला साना जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	दुधपोखरी, लमजुंग	२०८१ श्रावण ०८ गते
१०	खोरटार लाइमस्टोन डिपोजिट	उद्योग क्षेत्र	मकवानपुरगढी-७, खोरटार	२०८१ श्रावण १० गते
११	कलवान लाइमस्टोन डिपोजिट	उद्योग क्षेत्र	मकवानपुरगढी-८, बुद्धिचौर	२०८१ श्रावण १० गते
१२	शिवम् सिमेन्ट लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	हेटौंडा, मकवानपुर	२०८१ श्रावण १० गते
१३	लिट्मस इन्डस्ट्रिज लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बुटवल	२०८१ श्रावण ११ गते
१४	लाइफ फुड एण्ड वेभरेज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	खैरहनी नगरपालिका-४, चितवन	२०८१ श्रावण १४ गते
१५	यति ब्रुअरी लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	खैरहनी नगरपालिका-४, चितवन	२०८१ श्रावण १४ गते
१६	एल्लो पेगोडा होटेल प्रा.लि.	पर्यटन क्षेत्र	कान्तिपथ, काठमाडौँ	२०८१ श्रावण १४ गते
१७	टिजिग फार्मा प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	नाला-१, काभ्रे	२०८१ श्रावण २१ गते
१८	क्यु.बि.डी. फार्मासिउटिकल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बनेपा-१४, काभ्रे	२०८१ श्रावण २१ गते
१९	प्याक्ट ग्रुप क्लोजर सिस्टम्स नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हेटौंडा, मकवानपुर	२०८१ श्रावण २८ गते
२०	हेस्टर बायोसाइन्सेज नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	नाला उग्रचण्डी, काभ्रे, नेपाल	२०८१ श्रावण २८ गते
२१	पन्चकन्या ग्रुप	उद्योग क्षेत्र	तिलोत्तमा-१५, रुपन्देही	२०८१ श्रावण २९ गते
२२	माई जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८१ श्रावण ३० गते
२३	माई क्यासकेड जलविद्युत आयोजना/माई जलविद्युत आयोजना १३२ के.भी. प्रसारण लाइन	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८१ श्रावण ३० गते
२४	कोहलपुर-सुर्खेत-दैलेख १३२ क.भी. प्रसारण लाइन	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	कोहलपुर, सुर्खेत, दैलेख	२०८१ श्रावण ३१ गते
२५	म्याकाफेरी नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	गैँडाकोट-१५, नवलपुर	२०८१ श्रावण ३१ गते
२६	सूर्य नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	सेराटार, तनहुँ	२०८१ भदौ ०२ गते
२७	रिद्धि सिद्धि सिमेन्ट	उद्योग क्षेत्र	हेटौंडा, मकवानपुर	२०८१ भदौ ०६ गते
२८	के.एन.पी. जापान प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बीरगंज-२१, पर्सा	२०८१ भदौ ०७ गते
२९	ठुलो खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	म्याग्दी, नेपाल	२०८१ भदौ १५ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र / Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
३०	आरनिका प्रोसेसिंग उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	परवानीपुर, बीरगंज	२०८१ भदौ १६ गते
३१	सोलुखोला (दुधकोशी) जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सोलुखुम्बु	२०८१ भदौ २० गते
३२	श्री नव प्रभात डेरी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	पाटन, ललितपुर	२०८१ भदौ २५ गते
३३	माथिल्लो मैलुङ खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	रसुवा	२०८१ भदौ २६ गते
३४	मध्य मेवा जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ताप्लेजुङ, नेपाल	२०८१ भदौ ३० गते
३५	माई बेनी जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८१ भदौ ३० गते
३६	तल्लो जोगमाई जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८१ भदौ ३० गते
३७	तल्लो लिखु जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	लिखु तामाकोशी-२, रामेछाप	२०८१ असोज ०२ गते
३८	मध्य तमोर जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ताप्लेजुङ, नेपाल	२०८१ असोज ०२ गते
३९	अमृत एग्रो उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	सुनवल-१३, नवलपरासी	२०८१ असोज ०९ गते
४०	माई जलविद्युत आयोजना (२२ मे.वा.) र माई क्यासकेड जलविद्युत आयोजना (७ मे.वा.)	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८१ असोज ११ गते
४१	बालाजी प्लाष्टिक उद्योग	उद्योग क्षेत्र	चाँगुनारायण-८, भक्तपुर	२०८१ असोज १४ गते
४२	होटल हिमालय प्रा.लि.	पर्यटन क्षेत्र	कुपण्डोल, ललितपुर	२०८१ असोज १६ गते
४३	लक्ष्मी स्टिलस् लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	सुनवल-७, नवलपरासी	२०८१ असोज २० गते
४४	म्यागनस फार्मा प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	जीतपुर सिमरा-२३, बारा	२०८१ असोज २३ गते
४५	दरौँदी ए साना जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	गोर्खा	२०८१ कात्तिक ०४ गते
४६	शुभारम्भ डेरी एण्ड एग्रोभेट रिसर्च प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बनेपा, काभ्रे	२०८१ कात्तिक ०७ गते
४७	वरुण वेभरेजेज (नेपाल) प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम नगरपालिका-१०, नवलपरासी	२०८१ कात्तिक ०७ गते
४८	सुपर त्रिशुली जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	गोर्खा, चितवन	२०८१ कात्तिक ०७ गते
४९	१० मे.वा. धर्मनगर सोलार फार्म प्रोजेक्ट	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	शिवराज नगरपालिका-६, कपिलवस्तु	२०८१ कात्तिक १९ गते
५०	हिम-श्री फुड्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र, पोखरा, nepal	२०८१ कात्तिक २१ गते
५१	रघुगंगा जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	पिप्ले, म्याग्दी	२०८१ कात्तिक २१ गते
५२	सुपर काबेली खोला ए जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ताप्लेजुङ, नेपाल	२०८१ कात्तिक २५ गते
५३	सुपर काबेली खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ताप्लेजुङ, नेपाल	२०८१ कात्तिक २५ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र / Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
५४	काबेली-३ क्यासकेड जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ताप्लेजुङ, नेपाल	२०८१ कात्तिक २५ गते
५५	भोटेकोशी-१ जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	भोटेकोशी, सिन्धुपाल्चोक	२०८१ कात्तिक २५ गते
५६	नीलगिरी खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	अन्नपूर्ण गा.पा.-४, म्याग्दी	२०८१ कात्तिक ३० गते
५७	हाईटार-सितलपाटी (अरुण कोरिडोर) ४०० के.भी. विद्युत प्रसारण लाइन आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	संखुवासभा	२०८१ मंसिर १० गते
५८	कोहलपुर-सुर्खेत-दैलेख १३२ के.भी. विद्युत प्रसारण लाइन आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	कोहलपुर-सुर्खेत-दैलेख	२०८१ मंसिर १० गते
५९	बोटलर्स नेपाल लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बालाजु, काठमाडौँ	२०८१ मंसिर १२ गते
६०	याक ब्रुइंग कम्पनी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	इच्छाकामना, चितवन	२०८१ मंसिर १९ गते
६१	सूर्य नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बुढीगंगा-२, मोरङ	२०८१ पुस ०२ गते
६२	सोनापुर मिनरल्स एण्ड आयल लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	तुलसीपुर-१८, दाङ	२०८१ पुस ०२ गते
६३	मोक्सी होटल	पर्यटन क्षेत्र	त्रिदेवी मार्ग, ठमेल	२०८१ पुस ०५ गते
६४	गोर्खा ब्रुअरी	उद्योग क्षेत्र	मुकुन्दपुर, नवलपरासी	२०८१ पुस ०९ गते
६५	म्यारिअट होटल	पर्यटन क्षेत्र	मनकामना मार्ग, नक्साल, काठमाडौँ	२०८१ पुस ०९ गते
६६	फेयरफिल्ड मेरिअट होटल	पर्यटन क्षेत्र	त्रिदेवी मार्ग, ठमेल	२०८१ पुस ०९ गते
६७	सरोवर एग्रो उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	ओमसतिया-५, रुपन्देही	२०८१ पुस १२ गते
६८	सोलुखोला (दुधकोशी) जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सोलुखुम्बु	२०८१ पुस १२ गते
६९	मध्य होंगु बी जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	महाकुलुंग, सोतंग गा.पा., सोलुखुम्बु	२०८१ पुस १२ गते
७०	मध्य होंगु ए जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	महाकुलुंग गा.पा., सोलुखुम्बु	२०८१ पुस १२ गते
७१	युनिलिभर नेपाल लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	हेटौँडा, मकवानपुर	२०८१ पुस १६ गते
७२	मिस्ट्री खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	अन्नपूर्ण-४, म्याग्दी	२०८१ पुस १९ गते
७३	लाइफ फुड एण्ड वेभरेज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	खैरहनी नगरपालिका-४, चितवन	२०८१ पुस २३ गते
७४	यति ब्रुअरी लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	खैरहनी नगरपालिका-४, चितवन	२०८१ पुस २३ गते
७५	सौरभ फुड प्रोडक्ट्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	छातापिपरा, बारा	२०८१ माघ ०७ गते
७६	बोटलर्स नेपाल (तराई) लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	भरतपुर-९, चितवन	२०८१ माघ ०९ गते
७७	एशियन पेन्ट्स नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हेटौँडा, मकवानपुर	२०८१ माघ २३ गते
७८	सुजल डेरी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र, पोखरा	२०८१ माघ २४ गते
७९	घोराही सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	घोराही, दाङ	२०८१ फागुन ०१ गते
८०	माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	दोलखा, बागमती प्रदेश, नेपाल	२०८१ फागुन ०६ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र / Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
८१	२२० के.भी. विद्युत प्रसारण लाइन (माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना)	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	दोलखा, बागमती प्रदेश, नेपाल	२०८१ फागुन ०६ गते
८२	टिजिग फार्मा प्रा.लि	उद्योग क्षेत्र	बनेपा, काभ्रे	२०८१ फागुन ०९ गते
८३	तल्लो जोगमाई जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८१ फागुन १२ गते
८४	माथिल्लो मैलुंग खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	रसुवा	२०८१ फागुन १२ गते
८५	माइबेनी जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८१ फागुन १२ गते
८६	मध्य मेवा जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ताप्लेजुङ, नेपाल	२०८१ फागुन १२ गते
८७	मध्य मेवा जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ताप्लेजुङ, नेपाल	२०८१ फागुन १२ गते
८८	न्युटन अस्पताल	स्वास्थ्य क्षेत्र	भरतपुर-८, चितवन	२०८१ फागुन १२ गते
८९	नोभा जेनेटिका प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	खानीखोला-७, नौबिसे, धादिङ	२०८१ फागुन १५ गते
९०	धरमनगर सौर्य फार्म -२ आयोजना (१५ मे.वा.)	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	शिवराज नगरपालिका-६, कपिलवस्तु	२०८१ फागुन १९ गते
९१	सिद्धार्थ सिमेन्ट उद्योग	उद्योग क्षेत्र	रुपन्देही	२०८१ फागुन २२ गते
९२	सिद्धार्थ सिमेन्ट उद्योग	उद्योग क्षेत्र	रुपन्देही	२०८१ फागुन २२ गते
९३	एरो ब्रिक्स कम्पनी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	खैरहनी नगरपालिका-४, चितवन	२०८१ फागुन २३ गते
९४	काठमाडौँ स्टिलस् प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	सरवल-१, नवलपरासी	२०८१ फागुन २७ गते
९५	अम्बे स्टिलस् प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	मायादेवी-६, रुपन्देही	२०८१ फागुन २८ गते
९६	क्युरेक्स फर्मासिउटीकल्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बनेपा-१०, काभ्रे	२०८१ चैत ०३ गते
९७	द नेपाल डिस्टिलरिज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बालाजु, काठमाडौँ	२०८१ चैत ०३ गते
९८	वरुण वेभरेजेज (नेपाल) प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम-१०, नवलपरासी	२०८१ चैत ०७ गते
९९	लिटमस उद्योग लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बुटवल, रुपन्देही	२०८१ चैत ०७ गते
१००	बर्जर जेन्सन एण्ड निकोल्सन (नेपाल) प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हेटौँडा, मकवानपुर	२०८१ चैत ०७ गते
१०१	बौद्ध डाइंग हाउस प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	कागेश्वरी मनहरा-७, काठमाडौँ	२०८१ चैत ११ गते
१०२	सिद्ध लक्ष्मी स्टिलस् प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम-१०, नवलपरासी	२०८१ चैत १४ गते
१०३	समृद्धि मेटालिक्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम-१०, नवलपरासी	२०८१ चैत १४ गते
१०४	गुरुनानक पश्मिना एण्ड टेक्सटाइलस् प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	महालक्ष्मी न.पा.-२, ललितपुर	२०८१ चैत ३१ गते
१०५	पोखरा नुडल्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	पोखरा, कास्की	२०८२ बैशाख ०२ गते
१०६	पशुपति ज्योती प्लाईवुड उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	पनौती-५, काभ्रे	२०८२ बैशाख ०३ गते
१०७	१५ मे.वा.धरमनगर सौर्य फार्म आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	शिवराज नगरपालिका-६, कपिलवस्तु	२०८२ जेठ ०५ गते
१०८	मिष्ट्री खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	म्याग्दी, नेपाल	२०८२ जेठ ०५ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र / Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
१०९	ओम फार्मा सिउटीकल ल्याबोरेटोरिज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	चाँगुनारायण-९, भक्तपुर	२०८२ जेठ ०८ गते
११०	हुलास इन्फ्रा लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बिन्दबासिनी गा.पा-२, पर्सा	२०८२ जेठ १६ गते
१११	हुलास फलाम उद्योग लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	पर्सा	२०८२ जेठ १६ गते
११२	याक ब्रुइंग कम्पनी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	चितवन	२०८२ जेठ २१ गते
११३	एम.एम. पोलिमर्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हेटौंडा, मकवानपुर	२०८२ जेठ २३ गते
११४	प्रिमियर स्टील लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	दुहवी, सुनसरी	२०८२ जेठ २६ गते
११५	रघुगंगा जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	पिप्ले, म्याग्दी	२०८२ जेठ २७ गते
११६	प्रिमियर स्टील लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बिराटनगर	२०८२ जेठ ३० गते
११७	युनिलिभर नेपाल लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	हेटौंडा, मकवानपुर	२०८२ जेठ ३० गते
११८	जिरा भवानी सेधवा पी.भी. सौर्य आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	पर्सा	२०८२ असार ०२ गते
११९	सौरभ फूड प्रोडक्ट्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बारा	२०८२ असार ०३ गते
१२०	डी.डी.बि. सौर्य विद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	पर्सा	२०८२ असार ०३ गते
१२१	लाइफ फूड एण्ड वेभरेज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	खैरहनी नगरपालिका, चितवन	२०८२ असार ०६ गते
१२२	यति ब्रुअरी लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	चैनपुर, चितवन	२०८२ असार ०६ गते
१२३	एन सेल	उद्योग क्षेत्र	लैनचौर, काठमाडौँ	२०८२ असार १२ गते
१२४	आरनिका प्रोसेसिंग इन्डस्ट्रिज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बीरगंज-२१, पर्सा	२०८२ असार १७ गते
१२५	गोर्खा ब्रुअरी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हात्तीसार, काठमाडौँ	२०८२ असार १७ गते
१२६	ए.ए.सी. इट्टा उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	गजुरी-५, धादिङ	२०८२ असार १८ गते
१२७	जय अम्बे स्टील लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बाँके	२०८२ असार १९ गते
१२८	होङ्शी शिवम सिमेन्ट प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	नवलपुर	२०८२ असार १९ गते
१२९	एशियन पेन्ट्स नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बालकुमारी-८, ललितपुर	२०८२ असार २२ गते
१३०	सुपुर् काबेली खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ताप्लेजुङ, नेपाल	२०८२ असार २४ गते
१३१	काबेली-३ क्यास्केड जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ताप्लेजुङ, नेपाल	२०८२ असार २४ गते
१३२	सुपुर् काबेली खोला ए जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ताप्लेजुङ, नेपाल	२०८२ असार २४ गते
१३३	एशियन फार्मासिउटीकल्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रुपन्देही	२०८२ असार २५ गते
१३४	त्रिवेणी स्पिनड मिल्स लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	जीतपुर-सिमरा, बारा	२०८२ असार २५ गते
१३५	जगदम्बा ईन्टरप्राइजेज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बीरगंज-१०, पर्सा	२०८२ असार २५ गते
१३६	जगदम्बा ईन्टरप्राइजेज प्रा.लि. (एकाई उद्योग)	उद्योग क्षेत्र	बीरगंज-१०, पर्सा	२०८२ असार २५ गते
१३७	एस.आर. ड्रग ल्याबोरेटोरिज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	सतुङ्गल, काठमाडौँ	२०८२ असार २७ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र / Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
१३८	मध्य भोटेकोशी २२० के.भी. विद्युत प्रसारण लाइन	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सिन्धुपाल्चोक	२०८२ असार ३२ गते
१३९	मध्य भोटेकोशी जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सिन्धुपाल्चोक	२०८२ असार ३२ गते
१४०	भोटेकोशी-१ जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सिन्धुपाल्चोक	२०८२ असार ३२ गते
१४१	होटल सेफ्रन सी.के. प्रा.लि.	पर्यटन क्षेत्र	बुटवल	२०८२ असार ३२ गते
१४२	लिट्टमस इन्डस्ट्रिज लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बुटवल, रुपन्देही	२०८२ असार ३२ गते
१४३	हिमालयन डिष्टिलरी लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बीरगंज-२१, पर्सा	२०८२ असार ३२ गते
१४४	विजय डिष्टिलरी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम नगरपालिका-१४, नवलपरासी	२०८२ असार ३२ गते
१४५	रोलिङ्ग रिभर डिष्टिलरिज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	जुगेडी, चितवन	२०८२ असार ३२ गते
१४६	मारुती सिमेन्ट्स लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	गोलबजार-९, सिराहा	२०८२ असार ३२ गते
१४७	वरुण वेभरेजेज (नेपाल) प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	पेप्सीकोला, काठमाडौँ	२०८२ असार ३२ गते
१४८	हुलास स्टिल उद्योग लिमिटेड (मुख्य युनिट)	उद्योग क्षेत्र	जीतपुर सिमरा-०१, बारा	२०८२ असार ३२ गते
१४९	हुलास स्टिल उद्योग लिमिटेड (युनिट-१)	उद्योग क्षेत्र	जीतपुर सिमरा-०२, बारा	२०८२ असार ३२ गते
१५०	मोडर्न डोर एण्ड वुड प्रोडक्ट प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	नेपालगन्ज, बाँके	२०८२ असार ३२ गते
१५१	गणपति डोर एण्ड प्लाईबोर्ड उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	कोहलपुर-१४, बाँके	२०८२ असार ३२ गते
१५२	राज ब्रुअरी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम-१६, नवलपरासी	२०८२ असार ३२ गते
१५३	लिट्टमस इन्डस्ट्रिज लिमिटेड (युनिट-१)	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम-१६, नवलपरासी	२०८२ असार ३२ गते
१५४	लुम्बिनी सेरामिक्स लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	गुलरिया, बर्दिया	२०८२ असार ३२ गते
१५५	पाल्पा सिमेन्ट्स उद्योग लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	सुनवल-७, नवलपरासी	२०८२ असार ३२ गते
१५६	कर्णाली कोरिडोर ४०० के.भी. विद्युत प्रसारण लाइन	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	कालिकोट, सुर्खेत, अछाम, कैलाली	२०८२ असार ३२ गते

अनुसूची १४: आ.व. २०८१/८२ अधिकृतस्तर कर्मचारीहरुको वैदेशिक भ्रमण विवरण

सि.नं	पद	श्रेणी/तह	सेवा/समूह/ उपसमूह	कर्मचारीको नाम	मिति	कार्यक्रम / देश
१	महानिर्देशक	रा.प.प्रथम.	नेपाल प्रशासन/सामान्य प्रशासन	ज्ञानराज सुवेदी	10 देखि 13 वा 17 देखि 20 डिसेम्बर, 2024	Support for Development of Reduction Target for Methane Emission from Organic Waste in Nepal
					17 देखि 18 फेब्रुअरी, 2025	The Regional Training Programme on Innovative Financing Options for Addressing Plastic Credits and Result-Based Financing, Maldives
२	उप महानिर्देशक	रा.प.प्रथम.	नेपाल ईन्जिनियरिङ्ग/केमेष्ट्री	शैलेस कुमार झा	7 देखि 8 अप्रिल, 2025	South Asia Regional Roundtable on Plastic Waste Management: Challenges and Solutions, Sri Lanka
३	व.वै.अ.	रा.प.द्वितीय	नेपाल वन/बोटानी	मधु देवी घिमिरे	13 देखि 21 सेप्टेम्बर, 2024	Community Managed Conservation Modality and Wildlife Management Practices
					1 देखि 4 मे, 2025	44th Annual Confefence of the International Association for Impact Assessment (IAIA), Italy
४	सि.डि.के.	रा.प.द्वितीय	नेपाल ईन्जिनियरिङ्ग/केमेष्ट्री	अंजनी कुमार अधिकारी	11 देखि 13 सेप्टेम्बर, 2024	Regional Workshop on the Environmentally Sound Management (ESM) of Wastes Consisting or Contaminated with Persistent Organic Pollutants (POPs) for Countries in the Asia-Pacific Region, Thailand
					17 देखि 18 फेब्रुअरी, 2025	The Regional Training Programme on Innovative Financing Options for Addressing Plastic credits and Result-Based Financing, Maldives
५	सि.डि.के.	रा.प.द्वितीय	नेपाल ईन्जिनियरिङ्ग/केमेष्ट्री	दिपक ज्ञवली	27 अक्टोबर, 2024	The Workshop on Life Cycle refrigerant Management, Thailand
					28 अक्टोबर देखि 1 नोभोम्बर, 2024	Thirteenth Meeting of the Conference of Parties to the Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer and the Thirty-six Meeting of the Parties to the Montreal Protocal on Substances that Deplete the Ozone Layer, Thailand

					28 देखि 29 नोभेम्बर, 2024	3rd Meeting of BIMSTEC, Bhutan
					11 देखि 12 जुन	Male Declaration Workshop Ambition to Action, Thailand
६	वातावरण निरीक्षक	रा.प.तृतीय	नेपाल वन/वातावरण	गोविन्द प्रसाद लामिछाने	24 जुलाई देखि 6 अगष्ट, 2024	Seminar on Renewable Energy Application for Nepal, China
७	वातावरण निरीक्षक	रा.प.तृतीय	नेपाल वन/वातावरण	रविन शाक्य	20 देखि 22 अगष्ट, 2024	Asia Law Emission Development Strategies Partnership (ALP) Forum 2024, Thailand
८	केमिष्ट	रा.प.तृतीय	नेपाल ईन्जिनियरिङ्ग/केमेष्ट्री	अस्मिता बली	6 जनवरी देखि 5 फेब्रुअरी, 2025	Training Programme on Mercury Analysis, Japan
					9 देखि 10 मे, 2024	Uncertainty of Measurement and Decision Rule as per ISO/IEC 17025: 2017, India
९	केमिष्ट	रा.प.तृतीय	नेपाल ईन्जिनियरिङ्ग/केमेष्ट्री	कुमारी मिना पौडेल	25 नोभेम्बर देखि 1 डिसेम्बर	Fifth session of the Intergovernmental Negotiating Committee to Develop an International Legally Binding Instrument on Plastic Pollution, Including in the Marine Environment (INC5), Republic of Korea
१०	केमिष्ट	रा.प.तृतीय	नेपाल ईन्जिनियरिङ्ग/केमेष्ट्री	सरिता कुमारी पौडेल	२३ देखि २६ जुन, 2025	Organic Nutrients and Demands In Waste Water (BOD, COD, TOC, Oil

अनुसूची १५: उजुरी अनुगमन तथा निरीक्षणको विवरण

क्र.स.	आयोजनाहरूको नाम	उजुरी प्राप्त भएको निकाय
१.	पोखरा खानेपानी सुधार आयोजना	पोखरा, कास्की
२.	होटेल होलिडे इन्	बुढानिलकण्ठ, काठमाडौं
३.	लिखु जलविद्युत आयोजना	रामेछाप

अनुसूची १६: वायु डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डहरू रहेको स्थानको विवरण

क्र.स.	स्थान	क्र.स.	स्थान
१	बबरमहल, काठमाण्डौ	१५	हेटौंडा, मकवानपुर
२	जडिबुटी, काठमाण्डौ	१६	जाजरकोट
३	रत्नपार्क, काठमाण्डौ	१७	घोराही, दाङ्ग
४	थानकोट, काठमाण्डौ	१८	दमौली, तनहुँ
५	एकान्तकुना, ललितपुर	१९	विरेन्द्रनगर, सुर्खेत
६	लुम्बिनी, रुपन्देही	२०	सिलगढी, डोटी
७	बुटवल, रुपन्देही	२१	भिमदत्त, कञ्चनपुर
८	सिमरा, बारा	२२	धनगढी न.पा., कैलाली
९	दमक, झापा	२३	नेपालगंज, बाँके
१०	धनकुटा, धनकुटा	२४	बाँणगंगा, कपिलवस्तु
११	विराटनगर, मोरङ्ग	२५	देवचुली, नवलपरासी पूर्व
१२	लाहान, सिराहा	२६	पोखरा म.न.पा., पोखरा
१३	जनकपुर, धनुषा	२७	फेवाताल, पोखरा
१४	विरगंज, पर्सा	२८	भरतपुर, चितवन

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग

बबरमहल, काठमाडौं

फोन नं.: ०१५३२०४५७, ०१५३२०८३७

ईमेल: info@doenv.gov.np

वेबसाइट: www.doenv.gov.np,
www.pollution.gov.np